

Tartu Ülikool
Humanitaaria ja kunstide valdkond
Maailma keelte ja kultuuride kolledž
Klassikalise filoloogia osakond

Marilyn Fridolin

LUKIANOSE TEOSE „SURNUTE KÕNELUSED“ EESTIKEELSE
KOMMENTEERITUD TÕLKE ETTEVALMISTAMINE

Magistriprojekt

Juhendaja: Janika Päll, PhD

Tartu 2020

Sisukord

Sissejuhatus	5
I Teoreetilis-metodoloogiline raamistus	8
1. Lukianos	8
1.1 Lukianose elust.....	9
1.2 Satiiriline dialoog	13
1.3 „Surnute kõnelused“	17
1.4 Lukianose retseptsioon Lääne-Euroopas renessansist 21. sajandini	20
1.5 Lukianos ja Eesti	25
2. Tõlkepõhimõtted.....	28
3. Kommenteerimispõhimõtted	32
II „Surnute kõnelused“	33
1. (1.) Diogenes ja Polydeukes	33
2. (22.) Charon ja Menippos	35
3. (2.) Surnud Plutonile Menippose vastu.....	36
4. (21.) Menippos ja Kerberos	38
5. (18.) Menippos ja Hermes	38
6. (20.) Menippos ja Aiakos.....	39
7. (17.) Menippos ja Tantalos	43
8. (26.) Menippos ja Cheiron	44
9. (28) Menippos ja Teiresias.....	45
10. (3.) Menippos ja Trophonios	46
11. (16.) Diogenes ja Herakles.....	47
12. (14.) Philippos ja Aleksander.....	49
13. (13.) Diogenes ja Aleksander.....	51
14. (4.) Hermes ja Charon.....	53
15. (5.) Pluton ja Hermes	54

16. (6.) Terpsion ja Pluton	55
17. (7.) Zenophantos ja Kallidemides	57
18. (8.) Knemon ja Damnippos.....	58
19. (9.) Simylos ja Polystratos	58
20. (10.) Charon ja Hermes ja üleveetavad surnud.....	60
21. (11.) Krates ja Diogenes	64
22. (27.) Diogenes, Antisthenes ja Krates	66
23. (29.) Aias ja Agamemnon.....	69
24. (30.) Minos ja Sostratos	70
25. (12.) Aleksander, Hannibal, Minos ja Scipio.....	71
26. (15.) Achilleus ja Antilochos	74
27. (19.) Aiakos ja Protesilaos	75
28. (23.) Pluton ja Protesilaos	76
29. (24.) Diogenes ja Mausolos	78
30. (25.) Nireus, Thersites ja Menippos.....	79
III Eneserefleksioon.....	81
1. Töö protsess.....	81
2. Tõlkeprobleemid.....	85
2.1 Leksika	85
2.1.1 Kõnekeelsed väljendid	85
2.1.2 Reaalid	87
2.1.3 Üldine tõlkevaste puudumine	89
2.2 Morfoloogia ja süntaks.....	91
2.3 Stiil	96
2.4 Varasem kirjandustraditsioon.....	97
3. Kommenteerimine	101
4. Avaldamine.....	103

Kokkuvõte	104
Bibliograafia	106
Summary.....	110

Sissejuhatus

Lukianos on üks vastuolulisi antiikautoreid: väidetavalt oli ta juba oma eluajal tuntud, kuid ometi ei ole tema kaasaegsete sulest ühtegi märget tema kohta säilinud. Olles ühes teiste antiikautoritega keskajal unustuste hõlma vajunud, muutus ta renessansiajal taas populaarseks, nii et sajandite vältel kuulus ta isegi kanooniliste antiikautorite nimekirja. (Marsh 1998: 2–3) 19. sajandi lõpus algas aga Lukianose tähtsuse vähenemine ning maad hakkas võtma põlastav suhtumine tema loomingusse – talle heideti ette nii pinnapealsust kui ka süüdimatut plagieerimist (Richter 2005: 91–92).

Ka Lukianose looming, mille korpuses on tänaseks säilinud ühtekokku 84 teost, millest omakorda 70 autorluses võib kindel olla, varieerub nii teemade kui kvaliteedi poolest: mõnda teost on peetud maailmakirjanduse paremikku kuuluvaks, teiste puhul on hinnangud neutraalsed või koguni kriitilised (Kleis 1980: 133).

Eesti keeles on Lukianoselt seni trükitud avaldatud kolm tervikteost ja katkendeid veel kolmest teosest; lisaks on teada viie teose avaldamata käsikirjad. Kui arvestada seda, kui palju – või õigemini kui vähe – antiikautoreid üldse eesti keelde tõlgitud on, siis võib seda ühe autori lõikes isegi üsna heaks saavutuseks lugeda. Samas on viimastest tõlgetest juba aastakümneid möödas – ka viimased katkendid, mis 2006. aastal „Vanakreeka kirjanduse antoloogias“ ilmusid, olid pelgalt kordustrukid varasematest tõlgetest. Seejuures on tõlkimata just Lukianose hinnatumad teosed.

Ott Ojamaa käsitleb oma 1970. aastal ilmunud ning 2010. aastal kogumikus „Armastus seaduslikus abielus“ uuesti avaldatud artiklis „Kümnenda muusa muresid II“ probleeme Eesti tõlkemaastikul. Ehkki ta nendib, et antiigitõlge käib tõusuteed – 60ndatel ilmusid nii Homeroose „Iliase“ ja „Odüsseia“ meisterlikud tõlked, kui ka „Kreeka kirjanduse antoloogia“ – siis leiab ta, et „peamiseks takistajaks [antiikkeeltest tõlkimisel] on siin ikka veel antiikkultuuri vähene tundmine. Selles aga saab aidata ainult kooliharidus ja lastekirjandus. Tõlkimiseks võiks vahelduseks rohkem proosat valida, kas või kreeka ja rooma ajaloolasi Herodotosest Plutarchoseni, samuti jutukirjandust – Petroniust, Lukianost, Apuleiust. Enne kui keegi hakkab heksameetreid nautima, tuleb tal antiikse elu-oluga ja mõtteviisiga pisut koduneda. Kõrged žanrid jäävad muidu õhku rippuma. (Ojamaa 2010: 90).

Ajendatuna sellest puudujäägist eestikeelses maailmakirjanduses ning lootuses luua „jutukirjanduse“ tõlkimisega pinnast kõrgetele žanridele, sai käesoleva magistriprojekti

eesmärgiks luua teose „Surnute kõnelused“ (kr k Νεκρικοὶ διάλογοι, ld k *Dialogi Mortuorum*) eestikeelne kommenteeritud ning saatesõnaga varustatud tõlge ning saavutada kirjastusega kokkulepe tõlke avaldamiseks. Seejuures on tõlge mõeldud laiale lugejaskonnale, mitte akadeemilise väljaandena, mis omakorda on piiranud nii kommentaaride hulka ja sisu kui ka saatesõna mahtu ja stiili. Kuna teos sisaldab viiteid nii antiikmütoloogiale ja -kirjandusele kui ka ajaloole, loodab tõlkija, et see võiks sütitada huvi ka klassikalise filoloogia vastu.

Tõlke aluseks on Oxford Classical Text sarjas 1987. aastal ilmunud Lukianose kogutud teoste 4. köite tekstikriitiline väljaanne *Luciani Opera. Tomus 4, Libelli 69-86*. Ehkki väljaande tekstikriitiline aparaat sisaldab viiteid säilinud käsikirjade erinevustele, ei ole neid siinses töös välja toodud, vaid juhitud läbivalt ühest versioonist, milleks on γ -käsikirjagruppi kuuluv *Vaticanus Graecus 90* ehk Γ . Ainsa viitena teisele, β -käsikirjagrupile, on dialoogide numeratsioonis sulgudes esitatud sellest traditsioonist pärinev alternatiivne järjekorranumber. Kuigi 1961. aastal Loeb Classical Library sarjas ilmunud ingliskeelse tõlke eessõnas rõhutab tõlkija Matthew Donald MacLeod, et on Γ kasuks otsustades traditsioonilisest järjestusest kõrvale kaldunud, on järgnevate aastakümnete jooksul just see järjestus domineerivamaks muutunud (MacLeod 1961: ix). Dialoogide originaaljärjestus Lukianosel on teadmata, mistõttu ei ole kahe alternatiivse numeratsiooni esitamine hea valik ainult uurijaid silmas pidades, vaid annab ka tavalugejale märku antiiktekste ümbritsevatest lahendamatutest küsimustest.

Teooriaossa kuuluvad katkendid Lukianoselt on käesoleva töö autori poolt spetsiaalselt selle tarbeks ise tõlgitud, kui ei ole märgitud teisiti. Varasemalt tõlkimata katkendite originaal on esitatud joonealustes märkustes. Eestikeelsete pealkirjade puhul – nii teooriaosas kui ka tõlke juurde kuuluvates joonealustes märkustes – on võimalusel lähtutud varasemates käsitlustes kasutatud variantidest, kuid mõned on ka ise tõlgitud. Teoste esmamainimisel on sulgudes lisatud teose ladinakeelne pealkiri, järgides teaduskirjanduses levivat traditsiooni ka kreekakeelsetele teostele viidata ladinakeelse nimetusega. Teooriaosas esinevate tõlgete aluseks on parema kättesaadavuse tõttu Loeb Classical Library sarjas ilmunud kreekakeelsed väljaanded ning viitamisel on kasutatud klassikalist viitesüsteemi paragrahvide järgi. Teostel, mis on eestikeelses tõlkes ilmunud, on paralleelselt kasutatud nii traditsioonilist viitesüsteemi kui ka leheküljenumbreid eestikeelsest tõlkest.

Tõlkeprojekti teoreetilise raamistusena on esitatud lühiülevaade Lukianosest ja tema tähtsusest, mis osaliselt küll kattub tõlke juurde planeeritava saatesõnaga, kuid on samas põhjalikum kui raamatu lõppväljaande maht võimaldab. Lukianose elust ja teostest on eestikeelseid põgusaid

ülevaateid ilmunud antoloogiates või üldistes antiikkirjanduse ajalugu käsitlevates teostes, kuid kõikide maht jääb suhteliselt napiks. Käesolevas töös esitatud ülevaates on rõhk Lukianose elul ja retseptsioonil ning tulenevalt projekti fookusest on loomingu keskendunud kitsamalt satiirilisele dialoogile ja „Surnute kõnelustele“. Ülejäänud tähtsamatest teostest annab parima ettekujutuse peatükk 1980. aastal ilmunud „Antiikkirjanduse ajaloo“ (koostaja R. Kleis), mis omakorda tugineb suurel määral 1949. aastal eesti keeles ilmunud Jossif M. Tronski „Antiikkirjanduse ajaloo“¹.

Teise suurema osa teoreetilisest raamistusest moodustavad tõlke- ja kommenteerimispõhimõtted, kus käesoleva töö autor annab ülevaate enda lähenemisest tõlketööle.

Teoreetilisele raamistusele järgneb projekti olulisim osa – kommenteeritud tõlge. Tõlge on valmis kirjastusele saatmiseks, ehkki suurem toimetamistöö algab siis, kui avaldamisjärjekord selleni jõudma hakkab. Siinses töös on püütud võimalikult palju nii vormistuse kui kommentaaride stiili ja mahu poolest oodatavast lõpptulemusest juhinduda, kuid mitmetes detailides lepitakse alles toimetamise käigus kokku.

Töö kolmandas osas on esitatud tööprotsessi dokumentatsioon ja eneserefleksioon. Sellest tähtsama osa moodustab tõlkeprobleemidele pühendatud peatükk, milles vaadeldakse konkreetsete näidete varal, kui lihtne või keeruline tõlkepõhimõtete järgimine oli ning milliseid ootamatuid otsustuskohti tõlkimisel ette tuli.

Aitäh kõigile, kes töö valmimisele kaasa aitasid – juhendajale aja, kannatlikkuse ja nõuannete eest; lähedastele tõlke lugemise ja tagasisidestamise ning üldise kaasaelamise ja -mõtlemise eest; ja kõigile, kes on mõistvalt suhtunud sellesse, et olen jõudnud rohkem kvaliteetiga veeta Lukianose kui nendega.

---

¹ Vrdl J. M. Tronski, „Antiikkirjanduse ajalugu“, Tartu: Teaduslik kirjandus, 1949, (tlk J. Kurfeldt), lk 300–308 ja R. Kleis, „Antiikkirjanduse ajalugu“, Tallinn: Valgus, 1980, lk 132–136.

I Teoreetilis-metodoloogiline raamistus

1. Lukianos

Lukianost on nimetatud Kreeka proosa suurimaks satiirimeistriks, kelle teostes leiavad koha nii mütoloogiast tuntud kangelased kui ka reaalselt elanud väejuhid, filosoofid, õpetlased ja kirjanikud. Paraku ei ole Lukianose kaasaegsete sulest tema kohta vähimatki infot säilinud, nii et tema elu puudutava info osas jääb üle usaldada paarsada aastat hiljem elanud inimeste märkmeid ning noppida võimalikke vihjeid tema enda teostest. Ehkki kindlalt Lukianose kirjutatuks peetakse ühtekokku 70 teost, tuleb siiski meeles pidada, et tegemist oli retooriku ja satiirimeistriga, kelle teosed pakatavad fantaasiast ja satiirist ja kes kasutas erinevaid stiilivõtteid, et publiku hoiakuid teatud suunas juhtida. Ameerika klassikaline filoloog Jennifer Hall (1981: 1) hoiatab, et erinevaid infokilde kokku pannes on oht lünkasid liigse soovmõtlemisega täita, nii et hüpoteetilisest võimalusest saab märkamatu tõenäosus ja tõenäosusest fakt, millele toetatakse aina uued väited. Kui juba renessansiajal esitati Lukianose elust üpris kindlaid biograafiaid, siis uuemad käsitlused on tunduvalt skeptilisemad (vrld nt 18. sajandist pärinevat C. M. Wielandi Lukianose tõlgete eessõna või ka 1960ndatest pärit „Der Neue Pauly“ kirjet 1980ndatel ilmunud Jennifer Halli erinevaid võimalusi analüüsiva käsitluse või 2000ndatel esitatud Daniel Richteri ülevaadetega).

Lukianose loomingu põhjal tema eluloo kokkupanemise eelduseks on see, et mina-vormi ja nimedega Lukianos, Lukinos, Lukios, süürlane jt viitab ta tõepoolest iseendale. Varasem traditsioon seda kuigivõrd kahtluse alla ei sea, kuid näiteks Ameerika klassikaline filoloog David Richter (2017: 328) näeb välismaalase identiteedi korduvas kasutamises kirjanduslikku võtet, mis oma kõrvaltvaataja pilguga pakkus uuenduslikkust, kuid samas võimaldas toetuda publikule tuttavatele antiikeeskujudele. Teiseks on pikalt peaaegu enesestmõistetavaks peetud, et kui Lukianose räägitus pole midagi üleloomulikku, siis on see ka tõsi. Tema fantaasiarikastest teostest on lihtne eristada asju, mis kuidagi juhtuda ei saanud, kuid kõige muu puhul ei tee pelgalt võimalikkus räägitut veel faktiks. Briti klassikaline filoloog Donald Russell (1986: 671) leiab, et suuremat osa sellest, mida Lukianos enda kohta ütleb, ei tohi võtta tõsisemalt kui tema reisi kuule, mida ta nii veenvalt oma „Tõelistes lugudes“ esimeses isikus esitab.

Lukianose elusündmuste järjestamine tugineb teoste dateerimisele, mida aitavad teha sealesinevad vihjed kaasaja sündmustele või kokkupuudetele inimestega, kelle eluaeg on teada. Samas on paljud uurijad eeldanud, et Lukianose viited konkreetsetele sündmustele on ajaliselt

neile väga lähedal (Hall 1981: 58). Tundub mõneti loogiline, et eelkõige on fookuses päevakajalised teemad, kuid rangelt võttes aitavad sellised viited paika panna *terminus post quem*²’i, ent mitte täpset kirjutamisaastat.

Järgnevas ülevaates Lukianose elust on töö autor püüdnud tuua välja konkreetseid tekstikatkeid, mille põhjal tema elu võtmesündmusi on tavatsetud rekonstrueerida. Viited katketele on suuremalt jaolt leitud küll varasematele uurimustele ning seejuures eelkõige Jennifer Halli põhjalikule tööle tuginedes, mitte Lukianose kõiki teoseid ise läbi analüüsides, ent siiski aitavad just katkendid ise illustreerida, kuivõrd õrnale alusele tema biograafiad on üles ehitatud.

1.1 Lukianose elust

Traditsiooniliselt esitatakse Lukianose eluaastatena u 120/125 – 180 pKr ning ta sünnikohaks peetakse Samosata linna Süürias (tänapäeva Türki territooriumil) (Hall 1981: 16). Lukianose nooruse kohta võib biograafiatest leida, et ta alustas oma onu juures kujuri õpipoisina, kuid pärast esimest äpardumist leidis tee retoorika juurde. Alust selliseks arvamuseks pakub teos „Unenägu“ (*Somnium sive Vita Luciani*, e. k. 1970, tlk P. Kees), kus autor värvikalt minavormis kirjeldab, kuidas perele tema karjääri üle arutledes skulptorikutse kasuliku valikuna tundus, seda enam, et see ala ei olnud nende suguseltsile võõras – juba noormehe vanaisa oli kujur ning onu juures saaks kohe õpipoisiteed alustada. Pärast seda, kui jutustaja kohe esimesel päeval etteantud kiviplaadi ära lõhub ja selle eest onult naha peale saab, näeb ta öösel unes, kuidas Kujuraiumiskunst (Ἐρμογλυφική τέχνη) ja Teadus (Παιδεία) teda enda poolele püüavad meelitada. Ühelt poolt meenutades onult saadud valusaid kepihoope ja teisalt olles lummatud Teaduse ahvatlevast lubadusest saada tuntuks ja austatuks, valib noormees Teaduse.

Teose mõistmisel autobiograafiana on kindlasti oma osa pealkirjal, mis on eesti keelde küll ainult „Unenäona“ jõudnud, kuid nii kreeka kui ladina keeles sisaldab ka alapealkirja „Lukianose elust“. See, et Lukianosest tõepoolest retoorik sai, on selge, kuid kas tema perekonna kohta käiv info – „Unenäos“ on teda nimetatud „vaba kodaniku pojaks“ ja „vaese mehe pojaks“ ning et juba ta vanaisa ning onud olid kiviraiujad² – on tõde või loo ülesehitust toetav kirjanduslik fiktsioon, on võimatu tõestada. Russell (1986: 671) toob välja paralleeli, et ka Sokrates alustas skulptorina. Samas on Lukianos ka ise sellest sarnasusest teadlik ning kasutab seda Teaduse argumendina: „*Ka Sokrates, kes kasvas üles kujuraiumiskunstiga*

---

² „Unenägu“, vastavalt lk 5 (traditsioonilise nummerduse järgi lõik 2), lk 10 (11) ja lk 8 (7). Kogumikust „Timon ehk inimestevihkaja“, Tallinn: Eesti Raamat, 1970, tlk P. Kees.

tegedes, jättis selle kunsti sinnapaika, niipea kui oli tutvunud paremaga, ja tuli üle minu poole; nüüd kuuled, kuidas kõik teda aina kiidavad.“³ Kas Sokratese elulugu pakkus Lukianosele vaid näidet, millega ta sai samastuda, või on kogu kiviraidurilugu sellest inspireeritud fiktsioon, võib vaid oletada. Briti klassikaline filoloog Juliette Harrison (2013: 161) näeb teose kompositsioonis selget sarnasust Rooma riigis tegutsenud arstiteadlase ja filosoofi Aelius/Claudius Galenuse (129 – 200/216 pKr) looga sellest, kuidas tema isale ilmutas end unes tervisejumal Asklepios, kes soovitas poja meditsiini õppima saata, ning arvab, et ka Lukianose teose ülesehitus oli just sellest inspireeritud.

Teine teos, milles nähakse selgeid autobiograafilisi jooni, on „Kaks korda kohtusse kaevatud“ (*Bis Accusatus*)⁴. Loo keskmes on Dike ehk Õiglus, kelle Zeus Hermesega maa peale ateenlaste vaidlustes õigust mõistma saadab. Teiste hulgas on kohtusse kaevatud ka keegi süürlane – kes on tõlgenduste järgi loomulikult Lukianos –, ning seda koguni kahe hageja, Retoorika ja Dialoogi poolt.

Esiteks heidab Retoorika ette, et ehkki tema tegi süürlase heaks kõike, reisis temaga ringi ja aidades tal kuulsaks saada, jättis too ta täiesti tähtsusetu vanamehe, Dialoogi, pärast maha: „Mina leidsin ta ju siis, kohtunikud, kui ta oli kõigest nooruk ja kõneles alles nagu barbar ja vaat et assüürlaste kombe kohaselt riidetatult Joonias ringi eksles, teadmata, mida ta endaga tegema peaks, ning ma võtsin ta enda hoole alla ja andsin talle hariduse. [---] Ja meie rännakutel Hellases ja Joonias ei peatu ma pikemalt, kui ta aga tahtis Itaaliasse rännata, purjetasin ma temaga koos üle Aadria mere ja reisisin viimaks temaga kuni Galliani välja ja tegin ta rikkaks.“⁵

Neist lõikudest saab välja noppida mitu olulist detaili. Esiteks muidugi see, et Lukianos ei olnud rahvuselt kreeklane, vaid pärines Assüüria aladelt⁶ – ja see paistis ka tema välimusest ja kõnest välja. Ta tuli Kreekasse selleks, et haridust saada ning ilmselgelt siis juba ka karjääri teha, sest olgugi et nii Lukianose kodukoht Samosata kui kogu Kreeka kuulusid 2. sajandil Rooma

---

³ „Unenägu“ lk 11 (12).

⁴ Teose pealkirja on nii Tronski kui Kleisi ülevaates tõlgitud kui „Kaks korda süüdimõistetud“, mis on nii keeleliselt kui sisuliselt eksitav, kuivõrd originaal väljendab süüdistamist ning tegelikult mõistetakse süürlane lõpuks mõlemas süüdistuses õigeks.

⁵ *Bis accusatus* 27: ἐγὼ γάρ, ὃ ἄνδρες δικασταί, τουτονὶ κομιδῆ μειράκιον ὄντα, βάρβαρον ἔτι τὴν φωνὴν καὶ μονονουχὶ κἀνδυν ἐνδεδουκότα εἰς τὸν Ἀσσύριον τρόπον, περὶ τὴν Ἰωνίαν εὐροῦσα πλαζόμενον ἔτι καὶ ὁ τὴν χρέσταιτο ἑαυτῷ οὐκ εἰδὸτα παραλαβοῦσα ἐπαίδευσά. [---] καὶ τὰ μὲν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰωνίας μέτρια, εἰς δὲ τὴν Ἰταλίαν ἀποδημησαὶ θελήσαντι αὐτῷ τὸν Ἴόνιον συνδιέπλευσα καὶ τὰ τελευταῖα μέχρι τῆς Κελτικῆς συναπάρασα, εὐπορεῖσθαι ἐποίησα.

⁶ Süüria ja Assüüria paistavad antiiktekstides üsna sünonüümsed olevat: Richard N. Frye uurimuse kohaselt algas kõik sellest, kui Herodotos assüürlasi kirjeldades sõna alguses *a-* kaotas (Frye 1992: 281). Ka Lukianos ise varieerib samas dialoogis kahe sõnaga: kohtusse on kaevatud ikkagi süürlane (Σύρος).

keisririigi alla, oli Kreeka aladel tunduvalt lihtsam retoorikuna edasi jõuda. Teiseks paistab, et Joonias ta esialgu suuremat edu ei saavutanud, mille üheks põhjuseks võis olla tohutu konkurents. Seega võttis ta ette rännakud Itaaliasse ja Galliasse, kus sai just kõnekunsti abil rikkaks (Hall 1981: 17).

Teiseks on nimetatud teos oluline Lukianose sünniaasta määramisel. Nimelt ütleb kohtualune, et on „*juba peaaegu neljakümneaastane mees*⁷“. Avalõigus kurdab Zeus, et ta on üle koormatud ning peab „*ühel ja samal ajal Olümpias ohverdustel kohal olema ja Babülonis sõdijatel silma peal hoidma*“,⁸ mis uurijate arvates viitab 165. aasta olümpiamängudele ja 161.–165. aastal toimunud Parthia sõdadele. Seetõttu arvatakse, et dialoog on kirjutatud umbes aastal 165 ning tulenevalt Lukianose eamääratlusest arvatakse, et ta on sündinud u 120.–125. aastal (Hall 1981: 14).

Olgu öeldud, et see ei ole siiski ainus viide, mille põhjal Lukianose sünniaega on püütud rekonstrueerida. Hall toob välja veel mõned lähtepunktid: 1) Lukianose Egiptuses teenimise aeg – toetudes tema teosele „*Apoloogia*“ (*Apologia*); 2) antiikautorite eluaeg, kelle puhul on õrna alust arvata, et Lukianos nendega kokku puutus, nt Herodes Atticus, Aulus Gellius jt – toetudes teostele „*Ikaromenippos*“ (*Icaromenippus*), „*Saturnaalid*“ (*Saturnalia*) jt); 3) ülejäänud teosed, kus Lukianos viitab oma eale – „*Hermotimos*“ (*Hermotimus*), „*Pikaealised*“ (*Macrobii*)⁹ jt. (Hall 1981: 7–13)

Lukianose rännakute ajast teatakse vähemalt osaliselt, kus ta käis, kuid mitte seda, millal ta ühes või teises kohas täpselt oli või kus oma teosed kirjutas. Peetakse tõenäoliseks, et ta oli kohal 165. aasta olümpiamängudel, kus Peregrinos end tulle heitis, mis andis ainest Lukianose satiirile „*Peregrinose surmast*“ (*Peregrinos*). Ehkki selline märkimisväärne sündmus võis Lukianoseni jõuda ka juttude kaudu, paistab kirjelduste detailsus uurijate arvates kinnitavat, et Lukianos nägi kogu sündmust ise pealt. Teoses ütleb minategelane, et on olümpiamängudele sattunud juba neli korda, millest järeldatakse, et Lukianose sellesse ajavahemikku jäävad reisirid ei olnud väga pikad ja ta ei jäänud kusagile kauaks paikseks, tulles ikka ja jälle vähemalt olümpiamängudeks Olümpiasse tagasi. Arvatakse, et ta käis 153., 157., 161. ja 165. aasta olümpiamängudel, ehkki Hall viitab, et teos võidi kirjutada ka hulk aastaid pärast Peregrinose kuulsusrikast surma, seda enam, et Peregrinost hakati lausa kultuslikult austama. Seega võib

⁷ *Bis accusatus* 32: [---] εἶχέ μοι ἀνδρὶ ἤδη τετταράκοντα ἔτη σχεδὸν γεγονότι [---].

⁸ *Bis accusatus* 2: ὅφ' ἕνα καιρὸν ἐν τε Ὀλυμπίᾳ τῇ ἐκατόμβῃ παρῆναι καὶ ἐν Βαβυλῶνι τοὺς πολέμοῦντας ἐπισκοπεῖν.

⁹ Selle teose autorluses kaheldakse.

fraas „olen juba neli korda näinud“¹⁰ viidata kõikidele olümpiamängudele, kus Lukianos on käinud, sh ka hilisematele kui 165. a. (Hall 1981: 25) Samas ei saa välistada, et olümpiamängude ülesloetlemine on kirjanduslik võte, rõhutamaks Peregrinose enesetapu meelelahutuslikkust – nii et kõikidest olümpiamängudest, kus jutustaja käinud on, pakkusid just need kõige suuremat elamust.

Arvatakse, et Lukianos võis vahepeal tagasi kodukohta Samosatale pöörduda ning koguni edutamiseni sinna paikseks jääda. Saksa valgustuskirjanik Christoph Martin Wieland (1733–1813) vaidleb sellele aga vastu, olles veendunud, et Lukianos elas pikemalt Ateenas ning kirjutas ka suurema osa oma parimatest teostest seal. Tõestus on lihtne: Rooma impeeriumi äärealale jääv Samosata oli „barbaarne“ ja täiesti vastandlik Ateenale kui „tõe ja ilu hällile“; Lukianose teosed aga sisaldasid tõe ja ilu ning seega pidid need olema kirjutatud just Ateenas. (Richter 2005: 81, 85) Ehkki tundub, et sellisele õrnale loogikale toetatud väiteid ei saa faktidena võtta, on see siiski aluseks paljudele järgnevatele käsitlustele – muuhulgas lähtus sellest Saksa klassikaline filoloog August Pauly (1796–1845), kes oma Lukianose tõlgete eessõnas samuti Lukianose Ateenasse elama paigutas. Ka 1964. aasta *Der Kleine Pauly* Antiigientsüklopeediast võib lugeda, et Lukianos „elas alates 157. aastast peamiselt Ateenas, kus ta õppis tundma küünik Demonaxit“ (Wegenast 1964: 773). Richter juhib tähelepanu Wielandi ja Pauly sõnastuse sarnasusele ning samuti sellele, et mõlemad uurijad paistavad olevat kindlad, et Ateenas tõepoolest elas küünik nimega Demonax. Lukianos on tema elule pühendanud teose *Demonax*, kus ta esimeses isikus väidab, et veetis viimasega palju aega¹¹, kuid kusagil mujal sellenimelisest filosoofist teateid ei ole, mistõttu võis tegemist olla ka ühega paljudest Lukianose väljamõeldud tegelastest. (Richter 2005: 84)

Oluline sündmus, mis näitab ühtlasi Lukianose edukust, oli administratiivne ametikoht Egiptuses. Sellele viitab teos „Apoloogia“, milles Lukianos kaitseb üht oma varasemat esseed ning ütleb: „Kui sa järele uuriksid, siis näeksid, et mulle pole Egiptuse valitsusasjades just kõige tühisem osa usaldatud: õigusemõistmiste algatamine ja nende korra kindlaksmääramine ja märkmete tegemine kõige kohta, mida tehakse ja öeldakse, ja kohtuskäijate kõneosavuse vaoshoidmine ja suurima ustavusega asevalitseja otsustest kõige selgema ja täpsema koopia hoidmine ja avalikuks tegemine, et neid alatiseks ajaks säilitada; ja mu palk ei tule mitte eraisikult, vaid valitsejalt, ning ei ole sugugi väike, vaid palju talente. Seetõttu ei ole mul just madalad lootused, kui peaks juhtuma see, mis on tõenäoline, ja mulle usaldatakse mõni provints

---

¹⁰ *Peregrinus* 35: τετράκις ἤδη ὀρῶν.

¹¹ *Demonax* 1.

või mingi teine valitsusamet. ¹²

Hall (1981: 41–42) märgib oma ülevaates, et erinevad uurijad on Lukianose Egiptuse-teenistuse paigutanud aastasse 175. Omaette küsimus on, kas Lukianose teised teosed, mis sisaldavad viiteid Egiptusele, on tingimata tema elu lõpuaastatel kirjutatud. Hall (1981: 43) peab võimalikuks, et ta võis ka enne teenistust Egiptuses käinud olla, nii et kindlasti ei tohiks siin teoste dateerimisel liiga kergekäeline olla.

Kuna Lukianose kaasaegsed talle ei viita, ei ole meil tema surmaaajast täpselt midagi teada. Tema viimaseks teoseks peetakse pamfletti „Aleksander ehk valeprohvet“ (*Alexander*), kus ta viitab Marcus Aureliuse surmale aastal 180¹³, ning arvatakse, et Lukianos suri ise mõned aastad pärast seda. (Marsh 1998: 1) Samas võib näiteks Henry W. Fowleri ja Francis G. Fowleri 1905. aastal välja antud Lukianose valitud tööde kogumiku eessõnast lugeda, et Lukianos elas ligikaudu aastani 200 pKr (Fowler ja Fowler 1905: viii).

1.2 Satiiriline dialoog

Lukianose loomingut on püütud nii teemade kui stiili järgi erinevatesse kategooriatesse paigutada. David Marsh (1998: 2) eristab vastavalt teemale filosoofilisi töid, retoorilisi harjutusi, väljamõeldud narratiive ja kirjanduslike teemade üle arutlevaid töid. Teine võimalik eristus põhineb filosoofilistel koolkondadel, mis Lukianosele erinevatel eluetappidel suuremat mõju avaldasid. Hall (1981: 50) toob välja Itaalia uurija Carlo Gallavotti uurimuses *Luciano nella sua evoluzione artistica e spirituale* (1932) esitatud jaotuse Lukianose enda mõttelisest arengust ning sellega seonduvalt ka tema teoste stiilist: 1) varajane platonistlik periood; 2) küüniline periood; 3) Menippose eeskuju periood; 4) pettekujutelmadest vabanemise periood; 5) epikuurlik periood. Samas püstitab Hall küsimuse, miks ei võinud Lukianos oma stiililt hüplik olla ja miks peaksid stiililiselt sarnased teosed tingimata ajaliselt lähestikku paiknema. Samuti toob ta välja, et meelelahutajana sõltus Lukianose teenistus nii patroonide kui publiku

---

¹² *Apologia* 12: ἔγωγ' οὖν, εἰ σκέψαιο, δόξαμι' ἂν σοι οὐ τὸ μικρότατον τῆς Αἰγυπτίας ταύτης ἀρχῆς ἐγκεχειρίσθαι, τὰς δίκας εἰσάγειν καὶ τάξιν αὐταῖς τὴν προσήκουσαν ἐπιτιθέναι καὶ τῶν πραττομένων καὶ λεγομένων ἀπαξᾶπάντων ὑπομνήματα γράφεσθαι καὶ τὰς τε ῥητορείας τῶν δικαιολογούντων ῥυθμίζειν καὶ τὰς τοῦ ἄρχοντος γνώσεις πρὸς τὸ σαφέστατον ἅμα καὶ ἀκριβέστατον σὺν πίστει τῇ μεγίστη διαφυλάττειν καὶ παραδίδόναι δημοσίᾳ πρὸς τὸν ἀεὶ χρόνον ἀποκεισομένης, καὶ ὁ μισθὸς οὐκ ἰδιωτικὸς, ἀλλὰ παρὰ τοῦ βασιλέως, οὐ μικρὸς οὐδὲ οὗτος, ἀλλὰ πολυτάλαντος: καὶ τὰ μετὰ ταῦτα δὲ οὐ φαῦλαι ἐλπίδες, εἰ τὰ εἰκότα γίγνοιτο, ἀλλ' ἔθνος ἐπιτραπήναι ἢ τινὰς ἄλλας πράξεις βασιλικάς.

¹³ *Alexander* 48.

maitsest ning vastavalt sellele, kus maa nurgas ta parajasti oli, võisid maitseid erineda. (Hall 1981: 62)

Kõige enam kuulsust on Lukianosele toonud esiteks satiirilised dialoogid, mida on Gadara Menippose eeskju järgi nimetatud ka Menippose dialoogideks või Menippose satiiriks, ning teiseks ulmeromaani eelkäija „Tõeliste lugude“ näol. Käesolevas töös on tulenevalt tõlgitud teose žanrist vaatluse all satiirilised dialoogid.

Satiirilise dialoogi alla paigutatakse 16 teost¹⁴, mida ühendab dialoogivorm, küüniline moraal rikkuse, vaesuse, ambitsioonikuse jmt üle või üleloomulikkuse, mütoloogia ja dogmaatilise filosoofia naeruvääristamine (Hall 1981: 466). Tähelepanuväärseks muudab selle žanri uuenduslikkus: omaenda kirjelduse järgi oli Lukianos loonud midagi täiesti uut, ühendades dialoogi ja komöödia, proosa ja värsi. Proosas dialoogivorm oli enne Lukianost kasutusel eelkõige filosoofilistes teostes – kõige tuntum näide on Platoni arendatud sokraatiline dialoog (Robinson 1979: 9). Komöödiad aga – nagu ka tragöödiad – olid antiikajal alati kirjutatud värsivormis. Niisiis on Lukianos oma sünteesis ühendanud proosavormis dialoogi komöödiast pärineva lõbususe ja pilkamisega. Originaalvärse on Lukianose loomingus vaid paaris üksikus teoses; ülejäänud on läbivalt proosas, sisaldades paari lühikest värsitsitaati (Hall 1981: 72).

Parima kirjelduse oma dialoogidest annab Lukianos ise juba eelpool mainitud dialoogis „Kahekordselt kohtusse kaevatud“, kus Dialoog süüdistab Lukianost enda halvas kohtlemises: „*Kui ma olin lennates juba „tõusnud taevaaluse võlvi kõrgeimasse tippu“¹⁵, tõmbas tema mu alla ja murdis mu tiivad, asetades mu teistega samale pulgale, ja ta võttis mult selle traagilise ja väärika maski ning andis asemele hoopis koomilise ja saatürliku ja peaaegu et naeruväärse. Seejärel sulges ta mu ühte pilkamise ja jambi ja künismi ja Eupolise ja Aristophanesega – hirmsate meestega, kes pilkavad seda, mis on püha, ja mõnitavad seda, mis on õige. Kõige tipuks kaevas ta vanadest küünikutest üles mingi Menippose, kes nähtavasti väga valjult ja teravalt haugub ja minus mingisugust hirmu tekitab, sest selle koera hammustus oli tõesti salakaval, kuna ta naeris ja hammustas samal ajal. [---] Mis aga kõige ebameeldivam, minust on mingi imelik ristanud tehtud, nii et ma ei räägi jalamehe kombel proosas ega kõnele ka luules, vaid olen mingi kentauri kombel kahest kokku pandud, näides kuulajatele võõras peletis.*“¹⁶

---

¹⁴ Halli järgi esindavad Menippose satiiri *Necyomanteia, Cataplus, Dialogi Mortuorum, Charon, Icaromenippus, Jupiter Tragoedus, Jupiter Confutatus, Deorum Concilium, Convivium, Gallus, Vitarum Auctio, Piscator, Fugitivi, Bis Accusatus, Saturnalia, Timon*.

¹⁵ Vrdl Platon „Phaidros“ 247b (Platon, Teosed I, Tartu: Ilmamaa 2003, tlk M. Lepajõe, lk 313).

¹⁶ *Bis Accusatus* 33: κατασπάσας αὐτὸς ἤδη κατὰ τὴν ἀψίδα πετόμενον καὶ ἀναβαίνοντα ὑπὲρ τὰ νῶτα τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὰ πτερὰ συντριψας ἰσοδαίτων τοῖς πολλοῖς ἐποίησεν, καὶ τὸ μὲν τραγικὸν ἐκεῖνο καὶ σωφρονικὸν

Filosoofia pãrusmaale kuuluva kirjandusliku vormi kasutamine inimloomuse pilkamiseks on juba iseenesest parodeeriva ja satiirilise maiguga ning võib-olla seetõttu ei olegi midagi imestada, et Lukianosel tuli oma uut stiili ka kaitsta. Mainitud teoses vastab ta Dialoogi süüdistusele, et muutis oma uuendustega publikule muidu vastumeelse dialoogi palju elavamaks ja meeldivamaks¹⁷. Teiseks tundub, et juba antiikajal kaheldi Lukianose uuenduslikkuses, sest oma lühikeses teoses „Prometheus sõnades“ (*Prometheus es in Verbis*) peab Lukianos esimeses isikus kõne oma stiili kaitseks ning muuhulgas eitab ka kelleltki varastamist: „*Mis puutub varastamise – ta [Prometheus] on ju varganõost jumal – jätke järele! See on üks asi, mida te ei saa mu tööde kohta öelda. Või kellelt ma peaksin varastama? Kui keegi teine ka pani hippokamposeid*¹⁸ või kitshirvi kokku, siis mina sellest ei teadnud.“¹⁹

Antiikajast ei ole meieni paraku Lukianost puuduvat kirjanduskriitikat säilinud, kuid hilisematest Lukianose kriitikutest on üks teravamaid saksa klassikaline filoloog Rudolf Helm (1872–1966), kes Halli (1981: 66) väitel leiab, et mitte ainult tema teoste sisu ja motiivid ei ole laenatud, vaid ka ajaloolised näited, *simile*'d ja metafoorid järgivad väga laial määral Menippose eeskujule. Helm läheb koguni nii kaugele, et peab komöödia ja dialoogi kokkusobitamist samuti Menipposelt laenatuks. Viimane süüdistus tugineb eeldusele, et ka Menippos kirjutas dialoogivormis. Paraku ei ole meieni ühtegi Menippose teost jõudnud ning kuigi me teame üht-teist teemade kohta, mida ta käsitles, ei saa tema teoste vormilise külje kohta midagi täpset öelda. Teada on, et Menippost võtsid eeskujuks teisedki autorid, kellest tuntuim on Marcus Terentius Varro (116–27 eKr). Hall argumenteerib, et kui juba Menippose teosed oleksid olnud koomilise dialoogi vormis, paistaks see ka teiste jäljendajate loomingust välja, ent Varro fragmentaarselt säilinud loomingust seda ei paista. Menippose stiili jäljendav enamasti Senecale omistatav teos „Jumaliku Claudiuse kõrvitsakssaamine“ (*Apocolocyntosis Divi Claudii*) on kirjutatud narratiivses proosas vaheldumisi värssidega ja sisaldab ka dialoogilõike, kuid erinevalt Lukianose uuenduslikest teostest ei ole läbivaldt ainult

---

προσωπεῖον ἀφεῖλέ μου, κωμικὸν δὲ καὶ σατυρικὸν ἄλλο ἐπέθηκέ μοι καὶ μικροῦ δεῖν γελοῖον. εἶτά μοι εἰς τὸ αὐτὸ φέρων συγκαθεῖρξεν τὸ σκῶμμα καὶ τὸν ἴαμβον καὶ κυνισμὸν καὶ τὸν Εὐπολιν καὶ τὸν Ἀριστοφάνη, δεινοὺς ἄνδρας ἐπικερτομήσαι τὰ σεμνὰ καὶ χλευάσαι τὰ ὀρθῶς ἔχοντα. τελευταῖον δὲ καὶ Μένιππὸν τῶν παλαιῶν κυνῶν μάλα ὑλακτικὸν ὡς δοκεῖ καὶ κάρχαρον ἀνορύξας, καὶ τοῦτον ἐπεισήγαγεν μοι φοβερὸν τῶν ἀληθῶς κύνα καὶ τὸ δῆγμα λαθραῖον, ὅσῳ καὶ γελῶν ἅμα ἔδακνεν. [---] τὸ γὰρ πάντων ἀτοπώτατον, κρᾶσιν τῶν παράδοξον κέκραμαι καὶ οὔτε πεζὸς εἰμι οὔτε ἐπὶ τῶν μέτρων βέβηκα, ἀλλὰ ἵπποκενταύρου δίκην σύνθετόν τι καὶ ξένον φάσμα τοῖς ἀκούουσι δοκῶ.

¹⁷ *Bis Accusatus* 34.

¹⁸ Hippokampos oli kreeka mütoloogias pooleldi hobuse, pooleldi maotaolise kehaga olend.

¹⁹ *Prometheus es in verbis* 7: τὸ γὰρ τῆς κλεπτικῆς — καὶ γὰρ κλεπτικῆς ὁ θεός — ἄπαγε: τοῦτο μόνον οὐκ ἂν εἶποις ἐνεῖναι τοῖς ἡμετέροις: ἢ παρὰ τοῦ γὰρ ἂν ἐκλέπτομεν; εἰ μὴ ἄρα τις ἐμὲ διέλαθε τοιοῦτους ἵπποκάμπους καὶ τραγελάφους καὶ αὐτὸς συνθετικῶς.

dialoogivormis. Hall spekuleerib, et Menippose originaalid olid tõenäoliselt suuremas osas narratiivid või arutlused, kus vajadusel kasutati ka dialoogi. (Hall 1981: 69–71) Olgu kuidas on – lõpuni ei saa me kunagi kindlad olla, kes oli esimene, kuid just Lukianose tööd on meieni säilinud ja seega on tema selle stiiliga ajalukku läinud.

Motiivide ja süžeede laenamine oli iseenesest antiikkirjanduses väga tavaline. Robinson (1979: 5–6) ütleb koguni, et kirjaniku jaoks oli peaaegu et mõeldamatu ise oma peast teema leiutada või väljendada mõtet, mis ei tugine kuidagi traditsioonidele. Tuttavad tegelased, teemad ja süžeed pakkusid publikule äratundmisrõõmu ning nii oligi sofisti juures see, kuidas ta ütles, olulisem kui see, mida ta ütles. Lukianose teosed on vaieldamatult inspiratsiooni ammutanud tuntud süžeedest, ent just koomilise dialoogi vorm oli see, mis teda eristas. Ometi leiab Helm ka siin alust Lukianose kritiseerimiseks, pidades ka kogu tema satiirilise dialoogi sisu parimal juhul Menippose jäljendamiseks, kui mitte päris kopeerimiseks, tuues ühe tõestusena välja selle, et kõige hilisemad valitsejad ja poeedid, kes Lukianose satiirilistes dialoogides esinevad, pärinevad 3. sajandist eKr, st Menippose kaasajast (Hall 1981: 63). Hall vaidleb sellele vastu, kuna sofistlikus praktikas oli tavaline tuua näiteid eelkõige ajaloost ning lausa vältida võrdlusi enda kaasaegsetega (Hall 1981: 83). Ometi jääb Lukianose ja Menippose eluaastate vahele ligi 500 aastat, mis annaks Lukianosele võimaluse heita nalja kirjameeste üle, kes pole küll tema kaasaegsed, ent siiski Menipposest hilisemad. Olgu öeldud, et tema teistes žanrites kirjutatud teostes esineb ka hilisemaid ajaloolisi tegelaskujusid.

Menippos on oluliseks tegelaseks ka „Surnute kõnelustes“, kus Lukianos on pannud ta kõigi üle naerva küüniku rolli. Muuhulgas on teos andnud alust Lukianose enda vaadete üle spekuleerimiseks, kuivõrd peale küünikute on kõiki dialoogides esinenud filosoofiakoolkondi näidatud halvas valguses. Samas tundub tõenäoline, et siinkohal on peamiseks motiiviks teose kompositsioon ning just küünikud sobisid imehästi muistseid rikkaid ja kuulsaid tegelasi naeruvääristama. Samuti on Lukianoselt teada teoseid, kus ta hoopiski küünikute üle nalja heidab, nt „Põgenikud“ (*Fugitivi*) ja „Pidusöök“ (*Symposium*) (Hall 1981: 171).

Lukianose teostele – nii satiirilistele dialoogidele kui ka muudele vormidele – on ette heidetud pealiskaudsust filosoofiliste teemade käsitlemisel. Hall (1981: 184) ütleb Lukianose kaitseks, et tema eesmärk ei olnudki sügavaid filosoofilisi arutelusid arendada, vaid puhtalt meelt lahutada, ning laia ringi meelelahutus ongi oma olemuselt kerge ja pisut pinnapealne. Teine sage etteheide Lukianosele on, et sarnaselt Menipposega puudus tema teostes positiivne programm ning ehkki ta aina pilkas teisi ja heitis neile vigu ette, ei pakkunud ta kunagi

lahendusi välja. Sellele võiks samuti vastata, et Lukianos ei kavatsenudki inimesi mõtlema panna ja parema ühiskonna nimel võidelda, vaid tal oli lihtsalt teravust erinevaid nähtusi naljaks pöörata. (Hall 1981: 227) Samas on selline kriitiline suhtumine maad võtnud eelkõige alates 19. sajandi lõpust – 20. sajandi algusest; enne seda olid hinnagud kohati suisa vastupidised, näiteks Voltaire ütles Lukianose kohta, et ta on „meelelahutaja, kuid selline, kes paneb lugeja mõtlema“ (Robinson 1979: 157).

1.3 „Surnute kõnelused“

„Surnute kõnelused“ on Lukianose pärandist üks hinnatumaid ja jäljendatumaid teoseid. Allilmas saavad kokku Kreeka mütoloogia ja ajaloolised tegelased, pakkudes pilkamiseks lõputult ainet, mis on samas publikule piisavalt tuttav, et huumor oma eesmärgi täidaks.

Ülesehituselt on teosega sarnased ka „Jumalate kõnelused“ (*Dialogi Deorum*), „Merejumalate kõnelused“ (*Dialogi Marini*) ja „Hetääride kõnelused“ (*Dialogi Meretricii*). Ei ole kindel, millises järjekorras dialoogitsükliid on kirjutatud. Bartley (2005: 366) käib välja hüpoteesi, et esimene oli „Jumalate kõnelused“, mille pisut keerulist struktuuri on järgnevates tsüklites lihtsustatud. Teistsuguse temaatika tõttu loetakse ainult „Surnute kõnelusi“ satiiriliste dialoogide hulka. „Jumalate kõnelused“ ja „Merejumalate kõnelused“ käsitlevad pigem Kreeka mütoloogiat – ehkki ka seda naljatlevas võtmes ja jumalate inimlikke vigu pilgates –, „Hetääride kõneluste“ keskmes on aga naised ja olme.

„Surnute kõneluste“ üheks juhtivaks teemaks on aga rikkuse tagaajamine ja selle tühisus. Seejuures tugineb ta nii ajaloolistele tegelaskujudele nagu Kroisos või Mausolos, kui ka fiktiivsetele tegelastele. Kogu teosest viiendik on pühendatud rikkaid raukasid ümbritsevale lipitsemisele ja pärandusejahile ning eranditult igas sellises loos jäävad „pärani sui teise vara vahtijad“ pika ninaga. Sellises teemavalikus ei ole iseenesest midagi iseäralikku. Hall (1981: 224-226) toob välja, et rikkus ja vaesus oli tolle aja publiku jaoks üks meelisteemasid, nii et selle oma erinevatesse teostesse sissepõimimisega toimis Lukianos nagu iga teine oma aja retoorik. Erinevuseks oli puhtalt see, et Lukianos sidus tavapärase teema omanäolise vormiga.

Rikkusest ilmajäämise kõrval heidab Lukianos nalja üldise surmahirmu üle ning pilkab inimeste suutmatust loobuda maistest asjadest nagu võim, ilu ja tugevus. Lisaks naeruvääristab Lukianos mütoloogiat ja iseäranis ebausku: spetsiaalselt oraaklitele on pühendatud 8. ja 9. dialoog, millest ühes usutleb Menippos müütilist Teeba selgeltnägijat Teiresiast, teises Boiootia

ennustajat Trophoniost (ja nimetab ka Amphilochoost). Oma skepsise võtab ta 8. dialoogis kokku lausega: „Kas sääraates asjades ei tule siis kahelda, Teiresias, vaid nagu mingi ohmu kõik heaks kiita, ilma et üldse uuriks, kas kuuldu on võimalik või mitte?“ Naeruvääristavat hinnagut paistab ka kõnelustest Aleksander Suurega, kus nii küünik Diogenes kui ka Aleksandri enda isa, kuningas Philippos, heidavad nalja tema oraaklite, prohvetite ja unistuse üle saada surematuks Egiptuse jumalaks.

„Surnute kõnelustes“ võib näha selgeid paralleele Homerose „Odüsseia“ 11. lauluga, kus Odysseus allilma külastab: 23. ja 26. dialoogi süžeed on üles ehitatud puhtalt „Odüsseia“ tsitaatidele ning nähtavaid mõjutusi on Lukianos saanud ka teiste tegelaste kirjeldamisel. Otseseks eeskujuks võib pidada ka Aristophanese komöödiat „Konnad“ (*Ranae*), milles Dionysos võtab koos oma orja Xanthiasega ette käigu allilma. (Marsh 1998: 43) Kui „Konnades“ selgitatakse välja parimat tragöödiakirjanikku, siis „Surnute kõnelustes“ vaieldakse samuti aukohtade üle: 25. dialoogis paluvad Hannibal ja Aleksander Suur otsustada, kes peaks kandma parima väejuhi tiitlit ja 30. dialoogis on Menippos otsustajaks vaidluses selle üle, kas allilmas on kaunim eepikas ilu poolest ülistatud Nireus või vana küürakas lonkur Thersites.

Arvatakse, et kõige enam pakkus Lukianosele inspiratsiooni aga Menippose teos „Retk allilma“ (*Nekyia*), kuid kuna see pole säilinud, on raske hinnata, kui suurel määral täpselt. Menippos on ka „Surnute kõneluste“ üheks peategelaseks, esinedes kokku 11 dialoogis (2.–10., 20. ja 30.), lisaks mainitakse teda juba avadialoogis. Hall leiab, et tõenäoliselt teadis Lukianos Menippost ainult tema kirjutiste, mitte aga biograafiate kaudu ning muus osas omistas talle teiste küünikute jooni. Näiteks esimeses dialoogis pakub Diogenes, et Polydeukes võiks Menippose leida Korintosest või Ateenast, kuid 3. sajandil pKr elanud biograafi Diogenes Laertiose järgi elas Menippos hoopis Teebas ja küünikule ebatüüpiliselt mitte kuigi askeetlikult. Korintos, Ateena ja rābaldunud rõivad on aga see, millega harilikult Diogenest seostatakse, nii et võib-olla kandis Lukianos ühe tuntud küüniku omadused automaatselt ka teisele üle. (Hall 1981: 79)

Diogenes Sinopest oli „Surnute kõneluste“ teine võtmetegelane, keda võib kohata kokku kuues dialoogis (1., 11., 13., 21., 22., 29.). Tähelepanuväärne on see, et kui Diogenes kohtub allilmas ka teiste küünikute Kratese ja Antisthenesega ja ta annab juba esimeses dialoogis Polydeukesele korralduse Menippos allilma tuua, siis üheski kõneluses Diogenes ja Menippos koos ei esine. Ameerika klassikaline filoloog Joel C. Relihan (1987, 191–192) märgib, et Diogenes vestles peamiselt ajalooliste isikutega (Aleksander Suur, küünikud, Mausolos; mütoloogilistest

tegelastest Polydeukes ja Herakles), Menippose vestluskaaslasteks olid aga eelkõige just müütilised olendid: Charon, Hermes, Kerberos, Tantalos jt; kokku 12–14 erinevat tegelast. Täpne arv sõltub sellest, kas lugeda Sardanapallos ajalooliseks või müütiliseks valitsejaks ning kas võtta arvesse ka Antilochost, kelle poole Menippos 10. dialoogis küll pöördub, kuid kes tõlke eeskujuks olnud tekstieditsiooni järgi eraldi sõna ei saa. Ajaloolistest tegelastest teeb Menippos juttu kokku 4–6-ga. Arvestus oleneb jällegi sellest, kumba kategooriasse paigutada Sardanapallos ning kas arvestada ka Xerxest, keda Menippos 6. dialoogis küll põgusalt kõnetab, kuid kes talle ei vasta. Seejuures joonistub selgelt välja, et ajaloolised tegelaskujud ei esine Menipposega seotud dialoogides kunagi üksi – 3. dialoogis on Kroisose kaaslasteks Midas ja Sardanapallos ning konflikti lahendajaks on palutud Pluton. Ülejäänud ajaloolised tegelased esinevad 6. dialoogis, kus Menippos palub Aiakosel endale allilma näidata, tutvudes nii müütiliste kui ajalooliste tegelastega. Tähelepanuväärne on seegi, et Menippose ajaloolisi vestluskaaslaste ei ole dialoogide pealkirjades nimepidi mainitud. Menippose vestleb ka paari tüüpategelasega, nagu 20. dialoogi surnud, kes temaga üheskoos allilma tulid. Relihan oletab, et selle taga võib olla nii teose kompositsioon – Menippos kui uustulnuk tutvub allilma ja sealsete olenditega, samas kui Diogenes on juba ees ootamas – kui ka erinevus meeste endi vahel. Diogenest võib tõsisemalt filosoofiks pidada, samas kui Menippos oli pigem pilkaja, kellel puudus positiivne programm ning kes teadaolevalt ka allilma olemasolusse kahtlevalt suhtus. (Relihan 1987: 195, 197)

Teose ülesehituse juures paistab silma, et tavaliselt on üks vestluskaaslastest fookuses ja teine on tema loo avajaks. Seejuures ei kehti see ainult Menippose ja Diogenese puhul, kellest võibki oodata, et nad erinevate müütiliste tegelaste või ajalooliste isikute motiivide tagamaid uurivad, vaid ka potentsiaalselt sama kaaluga tegelaspaarides nagu Aias ja Agamemnon (23.) või Achilleus ja Antilochos (26.). Kõige võrdsem on tegelaste kõnede jaotus 25. dialoogis, kus nii Hannibal kui Aleksander Suur oma argumendid esitavad, miks just teda peaks parimaks väejuhiks pidama, samas kui kohtunik Minos ootuspäraselt ainult kõnekordi üle annab ja otsuse teatavaks teeb. (Robinson 1979: 155)

Huvitav on ka see, et pea kõik kõnelejad on meessoost: ainsa naistegelasena saab 28. dialoogis üheks repliigiks sõna allilma valdjatar Persephone. Siin-seal küll mainitakse erinevaid müütilisi naisi või jumalannasid, näiteks Helenat, Daphnet, Herat, Aphroditet jt, kuid nende roll ei ole kunagi keskne. (Bartley 2005: 362) Kõige olulisemaks naiseks võib ehk pidada Trooja Helenat, kelle kolpa Menippos 5. dialoogis Hermeselt kangesti näha soovib ning keda Protesilaos 27.

dialoogis oma surmas süüdistab. Samas ei ole rõhk mitte Helena enda tunnetel või tegudel, vaid sellel, mida teised tema pärast on kannatanud – ja kui rumal see neist oli.

1.4 Lukianose retseptsioon Lääne-Euroopas renessansist 21. sajandini

Lukianose kohta puuduvad teated nii tema kaasaegsete kui ka lähimate järeltulevate põlvete sulest ning esimesed meieni jõudnud napid andmed pärinevad 3.-4. sajandist (Robinson 1979: 65). Keskajal langes Lukianos ühes teiste antiikautoritega Lääne-Euroopas unustuse hõlma, seda enam, et ta jõudis ka kristluse üle põgusalt nalja heita. 10. sajandist pärinevas Bütsantsi entsüklopeedias „Suda leksikon“ on lühikeses ülevaates tema kohta kirjutatud, et tulevases elus põleb ta koos Saatanaga igaveses tules (Suidae Lexicon 1854: 668). Oma osa hakkas mängima ka huumori seotus oma ajaga: kui Lukianose kaasaegsetele ei valmistanud viidete äratundmine vähimatki raskust, siis 14. sajandiks võisid vaid vähesed lugejad vihjeid tabada. Ometi oli Lukianos üks esimesi autoreid, kelle vastu renessansiajal huvi hakati tundma – peamiselt tema retoorika ja „moraalifilosoofia“ tõttu. (Marsh 1998: 2) Kristlikku maailmapilti sobis väga hästi see, kuidas Lukianos materiaalseid väärtusi naeruvääristas ja *memento mori* hoiakut toonitas, ning teadmata midagi teisest sofistikast, nähti temas moralisti, kelle stiil oli juhtumisi väga meelelahutuslik (Robinson 1979: 65).

Lukianose tekstid jõudsid Itaaliasse Bütsantsi kaudu, kus kiriklik hukkamõist oli Lukianose populaarsusele väiksemat mõju avaldanud, nii et ta teosed väiksemates ringkondades siiski edasi levisid (Robinson 1979: 68). Oma lihtsa ja selge keele tõttu osutusid need lausa suurepäraseks õppematerjalideks ning seega sai Lukianosest 1397. aastal esimene kreeka autor, kelle tekstide najal Bütsantsi õpetlane Manuel Chrysoloras (1353–1415) Firenze kreeka keelt õpetama hakkas. Samuti said tema teosed just rohkete viidete tõttu oluliseks allikaks antiikkultuuri tundmaõppimisel. (Marsh 1998: 7–8) Humanistide südannt aitas võita ka Lukianose päritolu: nii nagu Lukianos enne neid, pidid ka renessansiaegsed õpetlased kreeka keele selgeks õppima ning võimalus samastuda kellegagi, kes pärines käsitöölise perest, kuid saavutas võõrkeeles retooriku kuulsuse, innustas neid (Marsh 1998: 4).

Esimesed tõlked Lukianose teostest tehti umbes aastal 1400. Sajand hiljem oli ladina keelde tõlgitud 34 teost, millest vähemalt osa sai tõenäoliselt alguse just klassiruumis läbivõetud tekstidest. (Marsh 1998: 15–16) Seejuures on huvitav „Surnute kõneluste“ 25. dialoogi saatus Itaalias, kus Giovanni Aurispa (1372–1460) Itaalia patrioodina loo lõpu ümber tegi, nii et Minos kuulutas parimaks väejuhiks roomlase Scipio, teiseks Aleksander Suure ning kolmandaks

Hannibali (Marsh 1998: 30–31). Tõlkeid sundis pisut kohendama ka mõningane vastuseis kirikuga – Suda hukkamõistva hinnangu Lukianosele põhjustanud teos „Peregrinose surmast“ lisati 1559. aastal *Index Librorum Prohibitorum*’isse, kuid ka teistes teostes võis Lukianos oma satiiriga üle piiri minna. Lahendus leiti 17. sajandi lõpus: tõlkija asi oli Lukianosest vajadusel härrasmees teha. (Robinson 1979: 98)

Üsna kiiresti hakkasid Lukianose teosed mõju avaldama ka kunstile. Oma teoses „Laimu ei tohi kergekäeliselt uskuda“ (*Calumniæ non temere credendum*) kirjeldab Lukianos 4. saj eKr elanud kreeka monumentaalmaali meistri Apellese allegoorilist laimu kujutist²⁰, mille järgi on teost korduvalt taasloodud – tuntuim on Sandro Botticelli „Apellese laim“ (1494/95, Uffizi galerii, Firenze), talle järgnesid Raffaeli, Mantegna, Albrecht Düreri, Rembrandti jt jäljendused. Lukianose elavad kirjeldused pakkusid ainest teistekski maalideks – surmamotiiv on kunstis alati olulisel kohal olnud ning Lukianose allilmaga seotud teosed pakkusid selleks võrreldes kristliku surmatemaatikaga teistsugust lähenemisvõimalust. (Allinson 1926: 130–132)

Kui algselt piirdus Lukianose-vaimustus ainult Itaaliaga ja ülejäänud Euroopa jäi 15. sajandi jooksul tema suhtes pigem külmaks, siis Desiderius Erasmus ja Thomas More’i huvi Lukianose vastu muutsid olukorda täielikult. Pärast seda, kui 16. sajandi alguses ilmusid nende sulest esimesed tõlked, hakati Lukianose tekste arvukalt trükkima ka Prantsusmaal, Saksamaal, Inglismaal, Madalmaades, Poolas ja mujal. (Robinson 1979: 95) Šoti klassikaline filoloog Gilbert Highet (2015: 123) toob see-eest välja, et Saksamaal oli Lukianos juba 15. sajandi teisel poolel kõige populaarsem Kreeka autor: vahemikus 1450–1550 töötas tema teoste kallal ühtekokku üksteist tõlkijat.

Dialoogivorm tõstatab küsimuse Lukianose teoste lavastamisest. Robinson (1979: 99) märgib, et on andmeid, mille põhjal võib väita, et alates 15. sajandist on Lukianose looming pedagoogilistel eesmärkidel koolides ja ülikoolides lavale jõudnud. Siiski on dialoog ja draama õigusega erinevad žanrid: teos, mis kirjutatakse lavastamiseks, erineb teosest, mis on mõeldud lugemiseks. Lukianose viited tegelaste välimusele ja tegevustele annavad lugejale stseenist ettekujutuse, kuid lavastuslikult on see kõik ülearune. Lisaks ei anna Lukianose looming enamasti mahult draamateost välja ning pikad monoloogid ei ole paku vaatajale suuremat naudingut. Üheks erandiks, mida Lukianose loomingust korduvalt lavale on toodud, on „Timon ehk inimestevihkaja“. (Robinson 1979: 99–100)

---

²⁰ *Calumniæ non temere credendum* 5.

Eraldi võib muidugi rääkida draamateostest, mis on Lukianose loomingust inspireeritud. Nii on näiteks seesama „Timon“ sageli välja toodud kui eeskuju William Shakespeare'i tragöödiaks „Timon Ateenast“²¹. Robinson viitab aga, et kuna 17. sajandi alguseks ingliskeelne tõlge puudus, siis võis Shakespeare tekstiga tuttav olla pigem Erasmuse ladinakeelse tõlke kui kreekakeelse originaali kaudu ning kokkuvõttes on Lukianose mõju pigem marginaalne (Robinson 1979: 103). Samas on teistestki Shakespeare'i teostest leitud paralleele Lukianose loominguga – ka kuulsat „Hamleti“ hauakaevajastseeni on võrreldud Lukianose 5. dialoogiga, kus Menippos Helena kolpa nähes imestab, et nii palju mehi pelgalt kaduva ilu nimel langes (Bradbrook 1979: 43).

Nii nagu antiikajal oli varasematele eeskujudele toetumine loomulik, oli see ka renessansiajal hinnatud ning Lukianos pakkus imiteerimiseks suurepärasest ainek. Täielikku ülevaadet on käesoleva töö raames võimatu anda kas või juba seetõttu, et mõned sarnasused võivad olla juhuslikud või nõrgad või on Lukianose aines – mis on sageli põhimõtteliselt samuti laenatud – võetud üle juba kellegi teise imitatsiooni kaudu. Kõige usaldusväärsemaks allikaks eeskujude kindlakstegemisel on autorite enda eessõnad või kirjad, kus nad oma loomeprotsessist räägivad (Robinson 1979: 82). Viimastele tuginedes on siin esitatud valik teadaolevalt Lukianosest märkimisväärset mõjutust saanud teostest, rõhuasetustega kirjandusel, aga tuues näiteid ka teistest kunstivormidest. Kirjandusteoste puhul on käsitletud eelkõige neid jäljendusi, mis on ka eesti keelde tõlgitud. Kuna peamistes allikates, mida töö autor ülevaate jaoks kasutas, oli vaatluse all just Itaalia, Inglismaa, Saksamaa, Prantsusmaa ja pisut ka Madalmaade kultuurielu, piirdub ka sinne käsitus nende riikidega, kuid kindlasti oli tegelik mõju laiem.

Kõige rohkem tuntud teoseid, millel on otsene tuntav Lukianose mõju, ent mis on siiski ka eraldiseisvate teostena hinnatud, pärineb 16. sajandist. Kuulsaimad on Lukianose „Tõelistest lugudest inspireeritud Erasmuse „Narruse kiitus“²² (1511) ja Thomas More'i „Utoopia“²³ (1516) (Marsh 1998: 193). Ka Itaalia suure renessansikirjaniku Lodovico Ariosto eeposes „Raevunud Orlando“²⁴ (esimene versioon 1516, lõplik versioon 1532), on nähtud selgeid paralleele Lukianosega, ehkki tõenäoliselt on Ariosto otsesemaks allikaks Leon Battista Alberti, kes oli üks agaramaid Lukianose imiteerijaid renessansiaegses Itaalias (Marsh 1998: 92). Ehkki eepose suuremateks eeskujudeks on Homeros, Vergilius, Statius ja Dante, paistab 34. laulus kirjeldatud kuupealkäigus silma sarnasus ka Lukianose „Ikaromenipposega“

---

²¹ E. k. 1968, tlk G. Meri.

²² E. k. 1967, tlk Ü. Torpats.

²³ E. k. ingl. k kaudu 2015, tlk R. Jesmin.

²⁴ E. k. katkendid 1984 „Renessansi kirjanduse antoloogias“ lk 70–83, tlk U. Masing ja H. Rajamets.

(*Icaromenippus*) (Marsh 1998: 96). Prantsuse kirjanikest on aga tuntuim François Rabelais' jutustus „Pantagruel“²⁵ (1532), kus on kasutatud populaarset allilmaskäigu motiivi. Kuna Rabelais tegeles ka ise Lukianose teoste tõlkimisega, võib olla kindel, et mõju on otsene. (Marsh 1998: 71–72)

17. sajandist pärineb vähem teadaolevaid märkimisväärseid Lukianose imitatsioone, kui ehk juba mainitud seosed Shakespeare'i näidenditega välja arvata. Ameerika klassikaline filoloog Francis Allinson märgib, et Lukianose mõju oli küll suur, kuid tema eeskujul valminud teoste kvaliteet kaheldav. Näiteks Saksamaal avaldas kirjanik ja ajaloolane David Fassmann 22 aasta jooksul igakuiselt ilmuvast ajakirjas kokku üle 20 000 lehekülje surnute kõnelusi. (Allinson 1926: 172)

18. sajandi üheks mõjukamaks Lukianosest inspireeritud teoseks võib pidada Jonathan Swifti „Gulliveri reise“²⁶ (1726), ehkki siinkohal on uurijad toonud välja, et tõenäoline otsene mõjutaja oli 17. sajandi prantsuse näitekirjaniku Cyrano de Bergerac'i teos „Kuu ja Päikese riikide ja impeeriumide koomiline ajalugu“ (*Histoire comique des États et empires de la Lune et du Soleil*, 1662). (Marsh 1998: 207). Teiseks sai Lukianoselt mõjutust ka Voltaire, keda on hiljem nimetatud 18. sajandi Lukianoseks ja Lukianost omakorda 2. sajandi Voltaire'iks. Tema tähtteosed „Mikromegas“²⁷ (1752) ja „Candide“²⁸ (1759) on mõlemad saanud mõjutusi „Tõelistest lugudest“, viimane ka Lukianose filosoofilisest dialoogist „Hermetimos“ (Allinson 1926: 174). 18. sajandil kirjutati jätkuvalt aina uusi „Surnute kõnelusi“ (Robinson 1979: 145).

Lukianose mõju ei läinud mööda ka sellisest suurkujust nagu Johann Wolfgang von Goethe. Nimelt tugineb tema kuulus ballaad „Nõia õpilane“²⁹ (1797) Lukianose dialoogile „Vale armastaja ehk Umbusaldaja“ (*Philopseudes sive Incredulus*), kus Eukrates räägib loo sellest, kuidas ta ise maagi õpipoisina meistri äraolekul uhminuia vett kandma pani, kuid oskamata seda peatada, põhjustas uputuse. Goethe ballaadist sai hiljem inspiratsiooni prantsuse helilooja Paul Dukas, kes sellest täpselt sajand hiljem samanimelise sümfoonilise skertso lõi. (Kalitan 2012: 97–98). Seda on korduvalt ka Eestis mängitud – teadaolevalt esimest korda juba 1923. aastal, aga ka hiljem (Päewaleht 1923). Sellega aga loo teekond ei lõppenud – Dukas' ja Goethe kaudu jõudis idee peatamatust abilisest ka Walt Disney Studio'ni, nii et 1940. aastal linastunud

---

²⁵ E. k. 1998, tlk T. Viirand, teine trükk 2007, tlk I. Aavisto.

²⁶ E. k. 1938, tlk L. Anvelt, korduustrükkid 1951, 1996 ja 2007.

²⁷ E. k. 1936, tlk A. Aspel, teine trükk 1979, 1993 ja 1996, tlk M. Riives.

²⁸ E. k. 1928, tlk A. Saareste, teine trükk 1994, tlk M. Riives, parandatud ja toimetatud e-väljaanne 2013.

²⁹ E. k. ilmunud erinevate pealkirjade all, esimest korda 1887, tlk J. Liiv; parandatud versioon 1891; 1901 tlk J. Bergmann; 1957 R. Sepp; 1968 tlk A. Sang; 1971 tlk A. Oras. Allikas: „Goethe luule eesti keeles“. Koost. L. Lukas, V. Aabrams, S. Rennik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2020 (ilmumas).

täispika animatsiooni „Fantaasia“ ühes episoodis on õpipoisiks Miki-Hiir ning meistriks Yen Sid. Aastal 1999 tehti sellest uus versioon „Fantaasia 2000“ ning 2010. aastal fantaasiafilm „Võluri õpipois“. (Kalitan 2012: 98–99)

19. sajandil hakkas Lukianose mõju kirjandusest taanduma – Inglismaal ja Prantsusmaal varem, Saksamaal väikese nihkega. Selle peamiseks põhjuseks oli romantismi pealetung ning pilkava dialoogivormi sobimatus metafüüsiliste arutluste ja tunnete väljendamiseks. (Robinson 1979: 145) Hakati eristama head satiiri, mis ründab patustamist ja korrupsiooni, halvast satiirist, mis on lihtsalt kellegi vastu õel. Lukianose teoseid peeti just viimasesse kategooriasse kuuluvaks, mistõttu tema teoste väärtus seati kahtluse alla. (Richter 2005: 88). Ometi säilis tema eeskuju filosoofiliste teoste ja fantastika puhul. Näiteks Edgar Allan Poe „Arthur Gordon Pym'i lugu“³⁰ (1838) toetub osaliselt (kuigi mitte ainult) Lukianose „Tõelistele lugudele“ (Marsh 1998: 208). Teiseks on teada, et Gustave Flaubert luges „Surnute ennustusi“ (*Necyomantia*)³¹, kui plaanis oma uut filosoofilist romaani, mis lõpuks ilmus nime all „Bouvard ja Pécuchet“³² (avaldatud postuumselt 1881) (Marsh 1998: 50). Kirjanduse kõrval mõjutas Lukianos filosoofilist mõtlemist, millest kuulsaim näide on Friedrich Nietzsche *Übermensch*'i kontseptsioon, mis ilmus teoses „Nõnda kõneles Zarathustra“³³ (1883). Oma osa selle väljatöötamisel oli Lukianose teostel, mida Nietszsche väga armastas, eriti aga dialoogil „Käik allilma ehk türann“ (*Cataplus*) (Babich 2011: 61).

20. sajandi kirjandusmaastik oli juba väga erinev: esiteks hinnati originaalsust, mitte jäljendamist ning teiseks oli Lukianos juba aegamööda teisejärguliste autorite hulka taandunud. Lukianose mõju võib veel näha Thomas Manni romaanis „Seikleja Felix Krulli pihtimused“³⁴ (1954), mille eeskujuks on taaskord „Tõelised lood“. (Marsh 1998: 209).

Allinson (1926: 133–191) loetleb veel hulga autoreid, keda Lukianos on läbi aegade mõjutanud, sh Cervantes, C. Marlowe, Molière, B. Pascal, B. Fontenelle, L. Holberg, F. Schiller jt. Need osutused on aga teiste eeskujude kõrval teisejärgulised või mõnikord ka küsitavad, mistõttu ei ole käesolevas töös neid põhjalikumalt käsitletud. Küll aga võib järeldada, et Lukianose loomingust pakkusid kõige enam inspiratsiooni tema fantastilised reisikirjeldused (eelkõige „Tõelised lood“) ja allilmaskäigu pilkav-moraliseeriv idee.

---

³⁰ E. k. 1936, tlk J. Aavik.

³¹ Tronski ülevaates on teose pealkiri tõlgitud kui „Retk allilma“, kuid „Surnute ennustused“ on originaalile sisult lähemal. Lisaks on teada Lukianoselt ka teine sarnase pealkirjaga teos „Käik allilma ehk türann“ (*Cataplus*).

³² E. k. 2019, tlk A. Raudsepp.

³³ E. k. 1932, kordustrukid 1993, 2006 ja 2008, tlk J. Palla.

³⁴ E. k. 1959, tlk E. Oissar, kordustruk 1995.

Kui Lukianose jäljendamine oleneb levivatest kirjandustrendidest, siis uurimine otseselt mitte. Ometi jahtus ka klassikaliste filoloogide huvi Lukianose vastu ühes üldise huviga tema loominguga vastu. Richter (2005: 88–89) leiab, et oma osa mängis selles ka orientalistika tõus ning see, et Lukianos, keda oli seni olenemata päritolust Kreeka autoriks peetud, paigutati teise kultuurikonteksti, kuhu ta aga hästi sobituda ei tahtnud. 20. sajandi alguses ilmunud uurimused on Lukianose suhtes teravalt kriitilised ning püüavad selgeks teha, et ta ei väärigi üldse lähemat tähelepanu. Peamiselt nähakse tema teostes allikaid Rooma keisririigi sotsiaalsete, kultuuriliste ja religioossete hoiakute kohta. (Richter 2017: 342)

Kuigi Lukianos paistab ka tänapäeval kuuluvat teisejärguliste autorite hulka, ei ole suhtumine temasse enam nii vaenulik (Nesselrath 2005: 844). Vastupidi – mitmed uurimused püüavad justkui tasandada vahepealseid hävitavaid hinnanguid.

1.5 Lukianos ja Eesti

Sarnaselt teiste riikidega on ka Eestis Lukianos kanooniliste autorite hulka kuulunud, keda tema keelelise ladususe ja huvitava temaatika tõttu on just kreeka keele õpetamisel palju kasutatud. Juba siis, kui Karl Morgenstern 1802. aastal Tartu Ülikoolis klassikalise filoloogia professorina tööle asus, oli Lukianos üheks kreekakeelseks autoriks, keda õppetöö raames loeti (Kaju 2003: 69). Ka siis, kui suhtumine Lukianosesse Euroopas allakäiku alustas, säilis Eestis tema tähtsus ülikooliõppes: nii uurisid ka 20. sajandi alguses üliõpilased Grigori Tsereteli käe all nelja semestri jooksul Lukianose töid (Issakov 1970). Vahemikus 1957–1990, kui Tartu Ülikooli klassikalise filoloogia osakond suletud oli, katkes igasuguste Kreeka autorite ametlik lugemine, kuid taasavamise järel on 2000ndate aastate alguses eesti keelde tõlgitud vanakreeka keele algkursuse e-õpikus ka paar katkendit Lukianose „Tõelistest lugudest“ sees³⁵.

Eesti keeles on Lukianose loomingust seni trükitud avaldatud kolm tervikteost: „Unenägu“ (*Somnium sive Vita Luciani*), „Charon ehk maailmavaatlejad“ (*Charon sive Contemplantes*) ja Timon ehk inimestevihkaja (*Timon*) – kõik 1970. aastal Paul Keesi tõlkes sarja „Klassikalised lood“ esinumbris (ehkki nii raamatu kaanel kui tiitellehel on välja toodud vaid viimane, mis on tinginud ka selle, et enamikes ülevaadetes pole kaht teist tõlget mainitudki). Charonist on lühike

---

³⁵ André Hurst, Alessandra Lukinovich. Vanakreeka keel. Tõlkinud, täiendanud ja TÜ-s kasutamiseks kohandanud Janika Päll. Tartu 2005 (esmaväljaanne: Grec ancien. Genève: Département de l'Instruction publique 1973, tõlgitud ja mugandatud autorite loal 1972. a. originaalkäsikirjast).

katkend kordustrukina ilmunud ka 2006. aastal välja antud „Vanakreeka kirjanduse antoloogias“.

Lisaks on osalisi tõlkeid ilmunud ühtekokku kolmest teosest: 1957. aastal ilmus ajalehes *Edasi* Karl Reitavi tõlkes Hephaistose ja Zeusi ning Hera ja Zeusi dialoogid teosest „Jumalate kõnelused“ (*Dialogi Deorum*) ning Hermese ja Charoni dialoogi tõlge „Surnute kõnelustest“ (*Dialogi Mortuorum*) – ehkki viimase teose pealkiri on tõenäoliselt venekeelse tõlke eeskujul „Kõnelused surnute riigis“³⁶. Samad dialoogid ilmusid väikeste parandustega 1964. aasta „Kreeka kirjanduse antoloogias“, kuhu Reitav oli lisaks tõlkinud veel neli dialoogi „Jumalate kõnelustest“ ning katkendeid ulmeromaani eelkäijast „Tõelised lood I-II“ (*Verae historiae I-II*). 2006. aasta „Vanakreeka kirjanduse antoloogia“ esitab Hephaistose ja Zeusi dialoogi trükis kolmandat korda.

„Kreeka kirjanduse antoloogia“ puhul tuleb meeles pidada, et seal esitatud valimik tugines 1947. aastal välja antud venekeelsele Nikolai Deratani koostatud antoloogiale. Neeme Näripä toob värskes uurimuses välja, et võrreldes Deratani antoloogiaga on Lukianoselt esitatud vähem teoseid: välja on jäetud katkendid teostest „Valeprohvet Aleksander“, „Kiidulaul kärbele“, „Prometheus“ ja „Peregrinose surmast“, samuti on eestikeelses antoloogias „Surnute kõnelustest“ vaid üks dialoog, samas kui Deratani valikus oli ka teose pikim, 20. dialoog. Samas on Reitav lisanud omalt poolt „Jumalate kõnelusi“: Deratanil on neid kolm, Reitavil kuus. (Näripä 2020) Kuus aastat hiljem ilmunud Keesi iseseisvast tõlkest võib välja lugeda jätkuvat huvi Lukianose loomingu vastu.

Lisaks avaldatud teostele on teada ka mõned trükis avaldamata tõlked. Enne 1940. aastat tõlkis Rudolf Laanes tervikuna „Tõelised lood“, lisaks dialoogid „Timon ehk Misantroop“ (millest Kees hiljem oma variandi tegi), „Jumalate kõnelused“ ning „Zeus vastust andmas“ (*Jupiter confutatus*) (Laanes u 1940). Paraku jäid need puhkenud sõja tõttu, mille käigus Laanes ka ise 1941. aastal hukkus, välja andmata ja ootavad Eesti Kirjandusmuuseumi arhiivis oma edasist saatust. Unustatud neid tõlkeid siiski ei ole. 2016. aastal toimus Tartu Ülikooli klassikalise filoloogia osakonna ja Tartu Ülikooli kunstimuuseumi koostöös projekt „Antiigiakadeemia: tõlkimise kunst“. Projekti raames loeti kolmel järjestikusel kolmapäeval valitud antiikkirjanduse teoseid ette. Neist üheks olid katkendid Laanese käsikirjalise „Tõeliste lugude“ tõlkest. (Antiigiakadeemia: tõlkimise kunst II osa - Lukianos "Tõelised lood" 2016)

---

³⁶ Vrdl „Разговоры в царстве мёртвых“, Том 1. Н.Ф. Дератани, Н.А. Тимофеева. „Греческая литература“, Просвещение, 1965.

2019. aastal tuli välja veel üks käsikirjaline tõlge teosest „Charon ehk maailmavaatlejad“ (Anonüümne tõlkija 1940ndate teine pool). Köide sisaldab ka lõike Platoni „Pidusöögist“ ja Homerosse „Iliasest“ ning köite TÜ raamatukogule annetanud Märt Tänava arvates on tegemist tõlgetega ülikoolikursuse saateks. Tõlgete täpset aega on raske määratleda, kuid see peaks jääma 1940ndate aastate teise poole, mil köite eelmine omanik Kalju Künnapä (1921–2010) ülikoolis õppis. (Päll ja Tänava 2019)

Prantsuse keele kaudu on ilmunud Lukianose teos „Kiidulaul kärbsele“ (*Muscae Encomium*, eestikeelsetes ülevaadetes nimetatud ka kui „Kärbse kiitus“ või „Kärbse ülistus“), mis ilmus 1999. aastal Sirje Keevalliku tõlkes Salvador Dali „Geeniuse päeviku“ lisana. Kreeka-prantsuse tõlke autoriks on märgitud Eugène Talbot (1874) (Dali 1999: 258).

Käesolevast ülevaates ei ole käsitletud üksikuid tsitaadi- ja lõigutõlkeid, mida võib erinevates teostes eelkõige teiste keelte kaudu tõlgitud olla.

Võib loota, et Lukianose tõlkeid ilmub veelgi: Eesti Kirjanike Liidu tõlkijate sektsioon koostöös Eesti Kultuurkapitali ja ajalehega Postimees korraldas 2020. aastal järjekorras juba neljanda tõlkevõistluse ning sel aastal oli üheks keeleks, millest tõlkeid oodati, vanakreeka keel ning tekstiks oli valitud Lukianose „Dionysos“ (*Bacchus*). (Tõlkevõistlus 2020)

Lukianose loomingust ainst saanud teoseid selle töö raames lähemalt ei uuritud, kuivõrd see oleks ääretult töömahukas ning kardetavasti mitte kuigi tulemusrikas ettevõtmine. Huvist Lukianose võimalike lavastuste kohta Eestis õnnestus siiski leida Kaur Riismaa 2010. aastal „Timoni ehk inimestevihkaja“ põhjal loodud dramatiseering, mis Riismaa sõnul küll lavale ei ole jõudnud, kuid internetis siiski mõnda aega vabalt kättesaadav oli (Riismaa 2010).

2. Tõlkepõhimõtted

Tõlketöö on täis lõputuid kompromisse: isegi siis, kui tõlgitava teksti lähte- ja sihtkeel on omavahel sarnased, ei ole võimalik üht mõtet teise keelde ilma kadudeta või uute nüanssideta tõlkida (Hermans 2010: 196). Briti tõlketeadlane John Sturrock toob välja, et avaldamise hetkest alates on tõlge originaalist eraldiseisev tekst – tuletatud küll olemasolevast tekstist, kuid ometi uus iseseisev üksus. Nii eeldatakse healt tõlkelt samasugust keelelist ladusust, nagu igalt teiselt tekstilt. Suurem osa lugejatest ei pööra kuigivõrd tähelepanu sellele, et loetu on (vaid) tõlge ning ka tõlgitud teksti autoriks peetakse iseenesestmõistetavalt originaali autorit, mitte teose teises keeles taaslooja. (Sturrock 2010: 51). Järgnevalt annab töö autor ülevaate peamistest põhimõtetest, millest ta tõlkeprotsessis juhindus.

Ameerika tõlketeadlane Eugene Nida toob välja, et tõlke esmane eesmärk peaks olema sõnumi taasloomine sihtkeeles ning selle jaoks on sageli vaja teha leksikaalseid ja grammatilisi kohandusi. Identsete vastete asemel soosib ta ekvivalentide kasutamist, eristades seejuures dünaamilist ekvivalenti, millega antakse edasi teksti mõtet ja soravust, ning formaalset ekvivalenti, millega jäädakse originaali sõnastusele võimalikult truuks. (Nida ja Taber 1969: 12) Ehkki tõlketoorias paistab oluline olevat just ladususeprintsip, sõltub tegeliku strateegia valik tõlke eesmärgist. Käesoleva magistriprojekti mõte on tuua Lukianose „Surnute kõnelused“ laia publikuni, mitte luua akadeemilist väljaannet, ning seega on käesolevas tõlkes teksti sisu ja tonaalsuse edasiandmine olulisem keelelisest täpsusest, st juhindutud on Nida dünaamilise ekvivalendi põhimõttest. Sellist lähenemist toetab ka teose žanr: satiiriline dialoog. See tähendab, et kogu tekst on otsekõneline vestlus ning peaks seega järgima suulisele kõnele omaseid tunnuseid. Võrreldes tavalise jutustava tekstiga on keelespetsiifilised erinevused suuremad kõikvõimalike emotsioonidega seotud väljendites, milles tulevad sageli keelelised ja kultuurilised iseärasused paremini esile.

Dialoogivorm õigustab vabamat tõlget lisaks sõnavarale ka lausete ülesehituse osas. Vestlusele iseloomuliku ladususe säilitamiseks on püütud vältida näiteks keerukaid põimlauseid, mida spontaanses suulises kõnes vähe esineb. Originaaltekstiski leidub neid suhteliselt vähe, kuid tulenevalt tavast anda kreeka keele partitsiipe eesti keeles edasi kõrvallausetega, võib neid tõlkes märkamatu juurde sigineda. Üks viis selle vältimiseks on lausepiiride muutmine. Võrreldes tõlke aluseks olnud väljaandega on seda üpris palju ka tehtud või siis kasutatud erinevaid kirjavahemärke (mõttekriipsud, koolonid või komad *interpunctus*'te asemel; samuti on lauselõppudesse toodud hüüümärke, mis originaalis puuduvad). Selline teguviis on tingitud

nii ladususeprintsibist kui ka sellest, et tegelikke lausepiire ega kirjavahemärke me ju ei tea: kõik kirjavahemärgid on hilisemates väljaannetes lisatud.

Suulise kõne puhul tuleb tähele panna ka kõneleja profiili: kas ta kuulub kõrgklassi või alamklassi, mis elualaga ta seotud on ja kas originaalis on seda ka kõne kaudu kuidagi markeeritud. Paistab, et Lukianos ei ole „Surnute kõnelustes“ seisusi kuigi palju keeleliselt rõhutanud: kerjused ei räägi grammatiliselt ebakorrektselt ega kasuta madalamat stiiliregistrit, ja ka rikaste kõrge päritolu peegeldu keeles, vaid see tuleb välja nende nutulaulust. Samuti ei avaldu ajalooliste tegelaskujude päritolu erinevas dialektis, vaid kogu teos on kirjutatud läbivalt atikiseerivas kreeka keeles.

Üheks keelespetsiifiliseks jooneks, mida töö autor pidas võimalikuks tõlkes edasi anda, on partiklid. Vanakreeka keelele on partiklite rohkus väga omane, kuid enamasti muudab nende võimalikult täpne eestikeelses tõlkes kajastamine teksti katkendlikuks ja veidraks. Dialogivormis „Surnute kõnelused“ tundus aga hea võimalusena täitesõnade rohkust ära kasutada, sest kui kirjeldavas tekstis mõjuvad ‘ju’, ‘küll’, ‘eks’, ‘siis’, ‘ometi’, ‘siiski’, ‘ikka’, ‘tõesti’ jt sageli üleliigsena, siis suuline kõne on sellistest täitesõnadest pungil. Samas mõjuvad partiklid eesti keeles sageli rõhulisemalt, kui kreeka keeles, mistõttu tuleb jälgida, et lause tonaalsus siiski samaks jääks. Ehkki suuline kõne sisaldab kordades rohkem parasiitsõnu ning on hüplik ja sõnakordustest tulvil, on Lukianose dialoogid siiski läbimõeldud ja viimistletud ning seega peaksid need ka eesti keeles olema kõnekeelsed, kuid selged.

Vaatamata erinevustele, millega lähte- ja sihtkeele eripärade tõttu tõlkes tahes-tahtmata leppida tuleb, on tõlkija püüdnud teksti pikkust (kommentaare arvestamata) umbkaudu samal tasemel hoida. See põhimõte on andnud põhjust kompensatsioonivõtte kasutamiseks vormilises plaanis: kui kohati nõuavad grammatilised konstruktsioonid originaalist pikemat lähenemist, siis on selle võrra teisi lauseelemente lühendatud. See aga on andnud täiendavat alust vabamaks tõlkeks.

Üks suuremaid dihhotoomiaid, mida tõlkimise puhul välja tuuakse, on kodustava ja võõrapärastava tõlke vastasseis. Ehkki kõige sagedamini käsitletakse selle all kultuuriterminite tõlkimist, toob Soome tõlketeadlane Jukka Mäkisalo välja hulga elemente, mille abil samuti teksti publiku kultuuriruumile lähemale tuuakse või vastupidi, võõrapärast muljet edasi antakse. Nendeks võivad lisaks kultuuriviidetele olla ka stiil (sh rütm ja meetrika värssõlgete puhul) ja lingvistilised tasemed (süntaks, sõnavara) kuni originaali visuaalse pildi jäljendamiseni välja (mille alla võib paigutada ka taotluse originaali ja tõlke pikkuse tasakaalus hoidmise).

(Mäkisalo 2012: 68–69) Lähtudes sellest laiendatud käsitlesest, võib öelda, et keelete struktuuride ja süntaksi osas on siinses tõlkes eelistatud kodustavat tõlget: paljudel juhtudel küll saaks kreeka keelele omaseid lausekonstruktsioone (eelkõige just partitsiipe) eesti keeles edasi anda, kuid just võõrapärasuse tõttu tunduksid need lugejale kohmakad.

Küll aga on võõrapärasavat tõlget kodustavale eelistatud reaaside ehk kultuuriterminite puhul. Nimelt pidas töö autor oluliseks Kreeka olustiku edasiandmist, sest kultuurilistest elementidest pungil kirjatükina on „Surnute kõnelustel“ potentsiaali antiikkultuuri lihtsas ja meelelahutuslikus vormis tänapäeva Eesti lugejani tuua. Osalt on seda põhimõtet rakendatud ka stiili edasiandmiseks (näiteks heksameetri säilitamine värsitsitaatides). Keeleliselt on, nagu eespool ka mainitud, mindud kodustava tõlke teed ning eelistatud eesti keelele omast lauseehitust ning idioome (ehkki ka keeles endas peitub palju kultuurispetsiifilist – võtame kas või etümoloogilised seosed või sünonüümide rohkuse või vähesuse teatud sõnale).

Reaaside võõrapärasaval tõlkimisel on eeliseks see, et ehkki Vana-Kreeka on Eestist ajaliselt, distantsiliselt ja ka kultuuriliselt üpris kaugel, on igal eestlasel kohustuslikus koolikorras vähemalt mingid algteadmised nii Kreeka ajaloost, olmest kui mütoloogiast. Seega on võimalik lähteteksti kultuurilisi elemente säilitada ilma, et need teksti liiga keeruliseks muudaks või lugeja üle koormaksid. Võõrapärasava tõlke kasuks rääkis ka see, et projekti eesmärgiks oli luua kommenteeritud tõlge, mis andis võimaluse vähemtuntud mõisteid joonealustes märkustes lahti selgitada. Nii on tõlkes säilitatud kõik omaaegsed mõõtühikud (*‘medimnos’*, *‘küünar’*, *‘choiniks’*), aga ka mõned teised otse kreeka keelest üle võetud sõnad *‘palestra’*, *‘kyliks’* ja *‘sarissa’*.

Peamiseks kriteeriumiks, mille alusel otsustada laensõna kasutamise üle, oli selle varasem kasutus ja juurdumine eesti keeles (nt *‘palestra’* puhul, mida ei käsitleta enam tsitaat-, vaid võõrsõnana) ning sõna esinemine eestikeelses „Antiigileksikonis“. Viimane oli töö autori jaoks oluline argument just seetõttu, et kui keegi on juba võtnud vaevaks mõisted ka eesti keeles rahvani tuua, siis on sellega loodud pinnas nende terminite laiemalt kasutusele võtmiseks. Ehkki süžee seisukohalt ei pruugi olla niivõrd tähtis täpselt teada, missugusest nõust parajasti veini joodi või missuguse piigiga vastast rünnati, aitavad sellised pisiasjad töö autori hinnangul loo õhustikku edasi anda. Lisaks on eesti keeles juba mугanenud sõnadki kord võõrad olnud ja nii võib loota, et ka vähemtuntud mõisted vähemalt antiigihuviliste jaoks kinnistuvad – mida aga kuidagi juhtuda ei saa, kui *‘sarissa’* järjekindlalt lihtsustatult (pikaks) piigiks tõlkida.

Ka isiku- ja kohanimede juures on jäänud Eestis traditsiooniks saanud originaalilähedase kirjapildi juurde. Seejuures on eelistatud just kreekapäraseid variante, mitte Rooma paralleele, olgugi, et kohati on hilisema traditsiooni mõjul just ladinapäraseid vasted tuntumaks saanud (nt on tõlkes Moira, mitte Parca; Polydeukes, mitte Pollux; Aias, mitte Ajax). Erandiks on mõned eesti keeles juurdunud eksonüümid (nt Rooma, Ateena, Kartaago, Hannibal, Aleksander). Mõne geograafilise tähise puhul on märkustes välja toodud selle praegune nimi, kuid üldiselt ei pidanud autor vajalikuks endisaegsete riikide asukohti kirjeldada.

3. Kommenteerimispehiohioötet

Kommenteerimise esmane eesmärk on pakkuda lugejale tuge teksti mõistmisel. Konteksti silmas pidades on pakutud lisateavet nii nimede kui ka mõistete või viidatud sündmuste kohta. Kommentaaride mahu puhul on arvestatud seda, et teos on suunatud tavalugejale, mistõttu rõhk peab olema tekstil, mitte märkustel. Seetõttu on täiendav lisainfo, mis teksti mõistmiseks otseselt hädavajalik ei ole, kuid mis annab huvilistele põnevaid lisateadmisi, teisejärguline. Kuna ka sedasi kujunes kommentaaride maht päris suureks, tuleb kindlasti väljaandjaga veel arutada, kas ja kui palju kärpida. Töö käigus tundus mõistlikum jääda kommentaaride osas küll lühisõnaliseks, kuid anda siiski pigem rohkem kui vähem teavet, sest kuivõrd uurimistöö oli juba tehtud, on lihtsam hiljem kärpida kui uuesti infot juurde otsida.

Lukianose tekstis esinevate teiste autorite tööde viidete või nendega analoogiliste katkendite leidmisel on peamiseks allikaks töö aluseks olnud Oxfordi tekstikriitiline väljaanne, samuti Loeb Classical Library sarjas ilmunud Lukianose kogutud teoste 7. köide. Tõlkes esitatud valikus on piiratud autori hinnangul tähtsamaga. Ära on märgitud kõik otsesitaadid Homeroose eepostest. Kaudsemate viidete puhul on lähtunud nii konteksti sidususest kui ka viidatava autori tähtsusest, tuntusest ja tõlgitusest Eesti kultuuriruumis. Nii on välja toodud tsitaate Platoni ja Lukianose eestikeelsetest tõlgetest; mõne kindla müüdi eeskujudena on välja toodud ka Sophoklest ja Ovidiust, keda on eesti keelde küll vähe tõlgitud, kuid nimepidi teatakse siiski. Ajalooliste tegelaste puhul on allikatele viidatud üldisemalt kui Oxfordi väljaandes, kus on sageli iga Aleksander Suure lahingu kohta eraldi viited neid käsitlevatele tekstikatsetele välja toodud. Küll aga on ajaloosündmuste puhul pööratud suuremat rõhku loo paikapidavusele ning võimalikke kõrvalekaldeid teadaolevast tegelikust sündmuste käigust ka kommenteeritud.

Joonealuste selgitavate märkuste allikateks on Antiigileksikon I-II ja saksakeelne antiigientsüklopeedia „Der Kleine Pauly“. Lisaks pärinevad mõned viited antiikautorite käsitlesele samal teemal Robert Graves'i teosest „Kreeka müüdid I-II“ (e. k. 2010 ja 2014, tlk T. Pakk). Kuna trükkimineval raamatul iga märkuse juurde viidet ei jäeta, ei ole neid ka siinses töös eraldi välja toodud, kuid allikad on märgitud töö lõpus bibliograafias.

Esialgse kokkuleppe järgi väljaandjaga jäävad lõppväljaandes kasutusele joonealused märkused, kuid juhul kui neid peaks kujundatud versioonis leheküljest liiga suure osa võtma, tuleb alternatiivina kõne alla nende raamatu lõppu paigutamine ja võib-olla ka numeratsioonist loobumine, et lugemisel rõhk ikka dialoogile endale jääks.

II „Surnute kõnelused“

1. (1.) Diogenes³⁷ ja Polydeukes³⁸

Diogenes: Polydeukes, ma annan sulle ülesande, et kohe kui sa maa peale lähed – minu meelest tuleb sul nimelt homme ellu ärgata – kui sa siis näed kusagil seda koera Menippost³⁹ – võib-olla leiad ta Korintosest Kraneioni kandist või Lykeionist üksteisega vaidlevate filosoofide üle naermas – ütle talle nii: „Menippos, kui sa oled maapealsete asjade üle küllalt naernud, siis Diogenes käsib sul sealt siia tulla, et sa veelgi rohkem naerda saaksid. Seal on su naer ju alles ebakindel ja tihti tikub pähe mõte, et kes seda üldse teab, mis pärast elu saab. Siin aga võid sa kindlasti lõputult naerda, just nagu mina praegu, ja iseäranis veel siis, kui näed rikkaid, satraape ja türanne nii alandlike ja tähtsusetutena, et neid ainult kaeblemise järgi ära tunneb, ja seda, kui nõrgad ja viletsad nad maapealset elu meenutades on.“

Ütle talle nõnda ja lisa veel, et ta võtaks kaasa lupiine⁴⁰ täis kukru ja Hekate ohvritoidu⁴¹, kui ta peaks selle kusagilt kolme tee ristilt vedelemas leidma, või ohverdamiseks mõeldud muna või midagi muud sellist.

Polydeukes: Eks ütlen selle edasi, Diogenes. Aga kuidas ma tean, missugune ta välja näeb?

Diogenes: Ta on vana, kiilaspäine, tema täiesti auklik mantlike on igale tuulele valla ja selle hõlmaräbalad paigatud, ta naerab alati ja heidab kõige enam nalja silmakirjalike filosoofide üle.

Polydeukes: Selle järgi on teda kerge leida.

Diogenes: Kas ma võiksin ka neile filosoofidele endile paar sõna saata?

Polydeukes: Räägi: see ei ole ju mulle raske.

---

³⁷ Diogenes Sinopest (u 412 eKr – u 323 eKr) oli küünikute koolkonna filosoof, Antisthenese õpilane. Ta sai kuulsaks eelkõige kultuuripõlgurina ning avaldas mõju pigem oma eluviisi kui õpetusega. Hoolimata suursugusest päritolust elas Diogenes kerjusena – legendi järgi vaadis. Antiikautoritest on Diogenesest pikemalt kirjutanud Diogenes Laertios teoses „Väljapaistvate filosoofide eludest, õpetustest ja ütlustest“ (*Vitae Philosophorum* 6.20-81; edaspidi viidatud kui „Filosoofide eludest“).

³⁸ Polydeukes oli kreeka mütoloogias üks Leda kaksikpoegadest ehk Dioskuuridest. Ta röövis oma venna Kastoriga Leukippose tütreid Hilaeira ja Phoibe, mis viis tülini tütarlaste kihlatutega, Idase ja Lynkeusega. Polydeukes tappis Lynkeuse, kuid Kastor langes Idase käe läbi. Zeusi loal elasid vennad seejärel koos vaheldumisi ühe päeva allilmas ja teise Olümposel.

³⁹ Menippos Gadarast (3. saj II pool eKr) oli küünikute koolkonna filosoof; ta oli algul ori, hiljem elas jõuka linnakodanikuna Teebas. Tema teosed pole säilinud. „Surnute kõnelustes“ on Menippose ja Diogenese omadusi palju kokku segatud (nt elukoht, koeraks kutsumine jm).

⁴⁰ Küünikutel oli tavaks kõnelejate tähelepanu hajutamiseks ja segamiseks ube või lupiine nätsutada.

⁴¹ Hekate oli kreeka mütoloogias titaan Persese tütar, kuu-, allmaailma- ja sünnitusjumalanna, keda kreeka lihtrahvas kultuslikult austas. Hekate viibis meelsasti kalmistuil ja ristteedel, mistõttu ohverdati talle seal sööki ja koeri.

Diogenes: Ütle neile edasi, et nad teeksid lõpu kogu sellele rumaluste rääkimisele, kõige üle vaidlemisele, üksteisele sarvede kasvatamisele ja krokodillide tegemisele⁴² ja mõistusele selliste tupikküsimuste õpetamisele.

Polydeukes: Aga nad ütlevad, et olen rumal ja harimatu, kui ma nende tarkusele vastu vaidlen.

Diogenes: Siis ütle neile minu poolt, et käigu õige kukele.

Polydeukes: Annan ka selle sõnumi edasi, Diogenes.

Diogenes: Rikastele aga, kallid Polydeukes, ütle meie poolt see edasi: „Miks te, tühjad, kulda valvate? Miks te iseendid intresside lugemise ja talente talentide⁴³ otsa ladumisega nuhtlete, kui natukese aja pärast tuleb teil siia tulla, kaasas vaid üksainus obool⁴⁴?“

Polydeukes: Ka see saab neile edasi öeldud.

Diogenes: Ilusatele ja tugevatele, nagu Megillos Korintosest ja maadleja Damoxenos⁴⁵, ütle aga, et meie juures ei ole enam kuldseid kiharaid ega siniseid või musti silmi ega õhetavat nägu ega tugevaid kõõluseid ega jõulisi õlavarsi, vaid tuhk on meil kõigil üks, nagu öeldakse, kolpadelt rebitud igasugune ilu.

Polydeukes: Selle edasiütlemine ilusatele ja tugevatele pole mingi probleem.

Diogenes: Ning vaestele, lakedaimonlane⁴⁶ – paljud on ju asjaajamistega koormatud ja haletsevad end viletsuses – ütle, et nad ei nutaks ega kaebleks, ja kirjelda siinset võrdsust ja kuidas nad näevad, et rikkad pole siin neist mitte millegi poolest paremad. Ja kui sobib siis hurjuta oma lakedaimonlasi minu poolt ja ütle, et nad on end lõdvaks lasknud.

Polydeukes: Lakedaimonlaste kohta ära ütle mitte midagi, Diogenes: ma ei kannata seda! Teistele aga edastan su sõnumi.

Diogenes: Jätame nemad, kui sa nii arvad, aga kõik see, mis ma enne ütlesin, anna minu poolt edasi.

---

⁴² Vrdl Quintilianus „Kõnekunstiõpetus“ (*Institutio Oratoria* 1.10.5), Aulus Gellius „Atika ööd“ (*Noctes Atticae* 18.2.9) jt: „Mida sa pole kaotanud, sul on; sarvi pole sa kaotanud, järelikult on sul sarved.“ Krokodilliparadoksi esitab Lukianose teoses „Elude müük“ (*Vitarum auctio* 22) stoik Chrysisippos: „Oletame, et krokodill röövib su lapse, kuid lubab ta tagasi anda, kui arvad ära, kas ta annab lapse tagasi või mitte. Kuidas vastad?“

⁴³ Talent on suurim vanakreeka massi- ja rahaühik. Atika talent kaalus 26.2 kg ja see jagunes 6000 drahmiks või 36 000 obooliks.

⁴⁴ Obool on väikseim vanakreeka massi- ja rahaühik, 1/6 drahmi. Surnuile suhu pandud obooli peeti veorahaks Charonile.

⁴⁵ Pausanias viitab oma teoses „Hellase kirjeldus“ (*Graecae Descriptio* 8.40.3-5) poksija Damoxenosele, kes ühel võitlusel ebaausaid võtteid kasutades oma vastase Kreugase tappis. Seos siinse tegelasega ei ole kindel.

⁴⁶ Polydeukes oli pärit Lakedaimonist ehk Spartast. Nime Sparta kasutati riigi tähenduses väga harva.

2. (22.) Charon⁴⁷ ja Menippos

Charon: Nurjatu, maksa üleveoraha!

Menippos: Karju aga, kui see su enesetunde paremaks teeb, Charon.

Charon: Ma kordan: maksa mulle selle eest, et su üle järve olen toonud!

Menippos: Sa ei saa võtta sellelt, kel ei ole.

Charon: Kas leidub siis ülepea kedagi, kellel pole obooligi?

Menippos: Kas leidub ka kedagi teist, seda ma ei tea, aga minul seda ei ole.

Charon: Sa kaabakas! Plutoni nimel, ma tõepoolest kägistan su ära, kui sa ei maksa!

Menippos: Mina aga purustan kaikahoobiga su kolba.

Charon: Kas sellega ei muutu kogu su senine teekond asjatuks?

Menippos: Las Hermes maksab mu eest: tema andis mu sulle üle.

Hermes: Zeusi nimel, olen tõesti õnnega koos, kui hakkasid surnute eest veel maksma ka!

Charon: Ega ma sind rahule ei jäta!

Menippos: Sel juhul too aga paat kaldale ja jää paigale! Pealegi kuidas sa saaksid võtta seda, mida mul ei ole?

Charon: Kas sa siis ei teadnud, et pidid mündi kaasa võtma?

Menippos: Teadsin küll, aga mul ei olnud seda. Mis siis? Kas ma oleksin seetõttu pidanud suremata jätma?

Charon: Sina saad siis ainsana tasuta ülesõiduga kiidelda?

Menippos: Mitte tasuta, kulla sõber: ma kühveldasin ju paadist vett välja, aitasin aerutada ja olin kõigist reisijatest ainus, kes ei nutnud.

Charon: Need asjad ei puutu kuidagi üleveorahasse: sa pead obooli maksma. Teistsugust õigust ei ole!

Menippos: Sel juhul vii mind tagasi elavate sekka.

---

⁴⁷ Charon oli kreeka mütoloogias räpane ja õel raugast paadimees, kes viis surnuid allilmas üle Acheroni jõe või järve (levinum on kujutus Acheronist kui ühest viiest allilma jõest, kuid mõned autorid, sh Lukianos on seda kujutanud järvena). Veotasuks sai ta surnule suhu pandud obooli.

Charon: Tore lugu küll! Nii et ma ka selle pärast Aiakose⁴⁸ käest hoope saaksin!⁴⁹

Menippos: Ära siis tüüta!

Charon: Näita, mis sul kukrus on!

Menippos: Lupiinid, kui soovid, ja Hekate ohvritoit.

Charon: Oh Hermes⁵⁰, kust sa meile sellise koera tõid? Kuidas ta ka paadisõidu ajal lobises ja kõikide reisijate üle naeris ja nalja heitis ja ainsana laulis, sel ajal kui nemad kaeblesid!

Hermes: Kas sa siis ei tea, Charon, missuguse mehe oled üle jõe toonud? Ta on täiesti vaba, talle ei lähe mitte keegi korda. Selline on Menippos.

Charon: Ja kui ma su kord kätte saan –

Menippos: Juhul kui sa saad, kulla sõber! Aga teist korda sa enam ei saa!

3. (2.) Surnud Plutonile⁵¹ Menippose vastu

Kroisos⁵²: Pluton, me ei kannata seda koera Menippost enda naabruses. Paiguta ta kas kuhugi mujale või me kolime ise teise kohta.

Pluton: Mida hirmsat ta teile ikka teha saab, kui ta on surnud, nagu teiegi?

Kroisos: Iga kord kui me kaebleme ja oigame, meenutades seda, mis meil maa peal oli – Midas⁵³ kulda, Sardanapallos⁵⁴ jälle lõputut priiskamist, mina, Kroisos aga aardeid – tema aina naerab

---

⁴⁸ Aiakos oli kreeka mütoloogias Zeusi ja Aigina poeg, aiakiidide müütiline esiisa. Jumalakartlikkuse ja õiglase meele tõttu sai ta pärast surma koos Minose ja Rhadamanthysega allilma kohtunikuks. Teiste allikate järgi oli ta Hadese väravavalvur.

⁴⁹ Võimalik viide Lukianose teosele „Charon ehk maailmavaatlejad“, kus Charon on tulnud maa peale, et näha, mida kõik surelikud küll taga nutavad ja palub Hermest endale teejuhiks. Hermes nõustub, ehkki aimab juba ette, et „See läheb mulle mõnegi saatuselõõgi maksma. Ma näen juba ette, et me kumbki selle ringivaatamise eest päris ilma hoopideta ei pääse.“ (kogumikust „Timon ehk inimestevihkaja“, Tallinn: Eesti Raamat, 1970, tlk P. Kees, lk 16).

⁵⁰ Hermes oli kreeka mütoloogias Zeusi ja Maia poeg, tuntud kui noor ja väle jumalate käskjalg, samuti saatis ta surnuid allilma.

⁵¹ Pluton oli kreeka mütoloogias rikkust andev maapäuejumal, keda samastati allilmavalitseja Hadeseaga.

⁵² Kroisos oli viimane Lüüdia kuninas, valitses 560–547 eKr. Ta oli kuulus oma tohutu rikkuse ning Delfi oraaklile saadetud heldete annetuste poolest.

⁵³ Midas oli kreeka mütoloogias Früügia kuningas, kes püüdis kinni sileeni, kelle tagasisaamiseks pidi Dionysos täitma Midase soovi, et kõik, mida too puudutab, muutub kullaks.

⁵⁴ Sardanapallos oli müütiline Assüüria kuningas, keda on sageli samastatud 7. saj eKr elanud Assurbanipaliga. Sardanapallos oli tuntud oma priiskava elustiili ja orgiate poolest.

ja kutsub meid häbistavalt orjadeks ja rämpsuks, teinekord jällegi segab oma laulmisega meie kaeblemist ja on igatepidi tüütu.⁵⁵

Pluton: Mida nad räägivad, Menippos?

Menippos: Tõde, Pluton! Ma tõepoolest vihkan neid tühiseid matse, kellele ei piisa, et nad on kõlvatult elanud, vaid ka surnuna meenutavad veel maapealset ja hoiavad sellest kinni. Seetõttu valmistab nende kiusamine mulle rõõmu.

Pluton: Aga seda ei ole vaja: nende piinade taga ei ole just väikesed kaotused.

Menippos: Kas ka sina oled nii rumal, et nõustud nende hädaldamisega, Pluton?

Pluton: Ma ei nõustu mitte üks raas, kuid ma ei tahaks, et te üksteise vastu pöörate.

Menippos: Ja siiski, te suurimad närukaelad kõigist lüüdlastest ja früüglastest ja assüürlastest, võtke teadmiseks, et ma ei lõpeta: kuhu iganes te ka lähete, ma käin teil kiusates ja lauldes ja naerdes kannul.

Kroisos: Kas see pole häbematus?

Menippos: Ei, vaid see oli häbematus, mida teie tegite, kui nõudsite enda kummardamist ja põlgasite vabasid mehi ja surma üleüldse meeles ei pidanud: seetõttu jäätegi kõige selle kaotamist taga nutma.

Kroisos: Oh jumalad, kui ohtratest ja suurtest rikkustest olen ilma jäänud!

Midas: Kui paljust kullast aga mina!

Sardanapallos: Ja kui suurest toredusest mina!

Menippos: Just-just, tehke nii: teie muudkui kaevelge, mina aga laulan „tunne iseennast“⁵⁶ pidevalt vahele lükkides teiega kaasa: kaasalaulmine sobiks ju sellise halamisega.

---

⁵⁵ Lukianos kirjeldab teoses „Surnute ennustused“ (*Necyomantia* 18), kuidas küünik Diogenes allilmas Sardanapallose, Midase ja teiste rikaste meeste juures end sisse on seadnud ja nende üle naerab. Siin on ta sarnasesse rolli pannud Menippose.

⁵⁶ Ütlus pärineb arvatavasti Chilonilt, ühelt seitsmest targast ning see oli raidkirjana ka Delfi Apolloni templil. Platoni teoses „Protagoras“ (343b) kasutab seda aga Sokrates.

4. (21.) Menippos ja Kerberos⁵⁷

Menippos: Kerberos – kuna olen ka ise koer, oleme sinuga ju sugulased – ütle mulle Styxi⁵⁸ nimel, missugune oli Sokrates⁵⁹, kui ta teie juurde allilma tuli? Et sa jumal oled, siis ei oska sa tõenäoliselt ainult haukuda, vaid ka inimese moodi rääkida, kui vaid tahad.

Kerberos: Kaugelt paistis, Menippos, et ta läheneb täiesti läbitungimatu näoga ega karda surma kõige vähemalgi määral ja soovib väljaspool allilma suuet seisjatele ka sellisena paista; kui ta aga kuristiku sisemusse piilus ja suurt pimedust nägi ja mina veel teda jalast puredes edasi tirisin, kuna ta surmaputke tõttu aeglane oli, pillis ta nagu titt ja nuttis omaenda lapsi taga ja tegi mida kõike veel.

Menippos: Nii et see mees ei olnudki teadmamees ega vaadanudki olukorrale tõeliselt ülevalt alla!

Kerberos: Ei, vaid siis, kui ta aru sai, et saabuv on vältimatu, manas ta julge näo pähe, nagu ei tuleks see, mis igal juhul peab tulema, talle sugugi vastumeelselt – kõik selleks, et pealtvaatajad teda imetleksid. Ja seda võiksin ma kõikide temasuguste kohta kindlalt öelda, et kuni suudmeni on nad julgust täis ja mehelikud, aga tõeline proovilepanek algab seespool.

Menippos: Aga mida sa minust arvasid, kui ma allilma tulin?

Kerberos: Sina, Menippos, olid ainsana oma soo vääriline, ja Diogenes enne sind, sest te ei tulnud sunni ja taganttõukamisega, vaid vabatahtlikult, naerdes, ajades kõik kaeblema.

5. (18.) Menippos ja Hermes

Menippos: Kus siis kõik ilusad mehed ja naised on, Hermes? Ole mulle uustulnukale teejuhiks.

Hermes: Mul pole aega, Menippos! Aga vaata pealegi sinnapoole, paremale, kus on Hyakinthos ja Narkissos ja Nireus ja Achilleus ja Tyro ja Helena ja Leda ja üldse kõik muistsed iludused.

---

⁵⁷ Kerberos oli kreeka mütoloogias Typhoni ja Echidna poeg ning Hadese sissepääsu valvur. Teda kujutati kolme, viie või saja peaga ja väänleivaist madudest ümbritsetuna.

⁵⁸ Styx oli kreeka mütoloogias Okeanose ja Tethyse vanim tütar ja Okeanosest allilma voolava jõe kehastus. Tasuks abi eest titaanidega võitlemisel andsid jumalad Zeusi korraldusel Styxi juures oma kõige pühamad vanded. Valet vandunud jumal langes üheksaks aastaks tardumusse.

⁵⁹ Sokrates (470–399 eKr) oli kreeka filosoof; tema meelest oli filosoofia eesmärgiks inimeste täiustamine. Sokrates ei kirjutanud ühtegi teost ning tähtsamad teated tema kui õpetaja ja filosoofi kohta põhinevad Platoni ja Xenophoni dialoogidest. Tagantjärele idealiseerisid Sokratest peaaegu kõik õpilased. Sokrates mõisteti surmaputkega mürgitamise läbi surma, süüdistatuna noorsoo rikkumises ja riigijumalate salgamises.

Menippos: Ma näen ainult lihast paljaid luid ja kolpasid, kõik puha ühesugused.

Hermes: Ja ometi imetlevad kõik poeedid neidsamu luid, mida sina nähtavasti põlgad.

Menippos: Näita mulle ikkagi Helenat: ma ei oska ju ise teda eristada.

Hermes: See kolp on Helena.

Menippos: Ah et selle nimel täidetigi tuhat laeva meestega kogu Hellasest ja langes nii palju helleneid ja barbareid ning nii paljud linnad jäid varemetesse?

Hermes: Aga sa ei näinud seda naist elavana, Menippos! Muidu ütleksid ka sina, et ei saa süüks panna „et selle naise eest on sõja lõpmatuid vaevu nad kandnud“⁶⁰. Samamoodi ka siis, kui juhtuksid nägema kuivanud õit, mille värv on tuhmunud, tundub see sulle ilmselgelt inetu, kuid täies värvikülluses õitsevana on see imeilus.

Menippos: Seda ma imestangi, Hermes, kas ahhailased ei mõistnud, et kannatavad millegi nii lühiajalise ja kergesti närbuva pärast?

Hermes: Mul ei ole aega siin sinuga filosoferida, Menippos. Kui sa oled nüüd endale meelepärase koha välja valinud, heida sinna pikali, mina aga lähen juba uute surnute järele.

6. (20.) Menippos ja Aiakos

Menippos: Plutoni nimel, Aiakos, näita mulle kõike, mis Hadeses on.

Aiakos: Kõike näidata ei ole lihtne, Menippos, ent põhiasjad tee endale siiski selgeks: sa tead, et see siin on Kerberos, ja juba allilma sisenedes nägid paadimeest, kes su üle jõe tõi, ja järve ja Pyriphlegetoni jõge⁶¹.

Menippos: Ma tean seda kõike, ja et sina väravat valvad ja ma nägin ka kuningat ja erinüeidki⁶². Aga näita mulle muistsete aegade mehi ja iseäranis kõige silmapaistvamaid neist.

Aiakos: See on Agamemnon, see aga Achilleus, tema lähedal Idomeneus, see aga Odysseus, siis Aias ja Diomedes ja parimad hellenitest.

---

⁶⁰ Vrdl „Ilias“ 3.157. (tlk A. Annist, K. Reitav).

⁶¹ Pyriphlegeton (ka Phlegeton) oli allilma leegitsev jõgi, mis voolas ümber Tartarose.

⁶² Erinnused olid Kreeka allilma kättemaksujumalannad.

Menippos: Ohoo, Homeros, kuidas su eeposte peakangelased on põrmu heidetud, tundmatud ja inetud, kõik üks tuhk ja tolm, tõepoolest nagu surnute varjud⁶³. Aga kes see on, Aiakos?

Aiakos: See on Kyros⁶⁴, see aga Kroisos, tema kohal jällegi Sardanapallos, nende kohal Midas, tema aga Xerxes⁶⁵.

Menippos: Niisiis sinu ees, sa rämp, väriseski Kreeka, kui sa ikestasid Hellespontose⁶⁶ ja tahtsid läbi mägede purjetada?⁶⁷ Aga vaata vaid, milline Kroisos on! Ja sellele Sardanapallosele las ma annan vastu vahtimist, Aiakos!

Aiakos: Mitte mingil juhul! Ta kolp on õrn nagu naisel ja sa lööd selle ju kildudeks.

Menippos: Las ma siis vähemalt sülitan selle androgüüni peale.

Aiakos: Kas soovid, et näitan sulle ka tarkasid?

Menippos: Zeusi nimel, jah!

Aiakos: Esimesena on sul siin Pythagoras⁶⁸.

Menippos: Ole tervitatud, Euphorbos või Apollon või mis iganes nime sa eelistad!⁶⁹

Pythagoras: Zeusi nimel, tere sullegi, Menippos.

Menippos: Kas sul enam ei olegi kullast kints?⁷⁰

Pythagoras: Ei ole. Aga näita siia, kas sul kukrus midagi söödavat on.

Menippos: Ube, hea sõber, aga sinu jaoks ei ole need ju söödavad.

---

⁶³ Vrdl „Odüsseia“ 10.521: „Surnute varjude poole sa pöördu palves ja tööta“ (tlk A. Annist, K. Reitav).

⁶⁴ Kyros II oli 559–529 eKr Pärsia kuningas; ta vallutas Meedia, Lüüdia ja Babüloonia ning pani aluse Pärsia suurriigile.

⁶⁵ Xerxes oli 486–465 eKr Pärsia kuningas, Dareios I poeg; asus troonile siserahutuste ajal. Surunud maha ülestõusud Egiptuses ja Babüloonias, jätkas Xerxes oma isa alustatud Kreeka-vastast vallutussõda, et kehtestada Pärsia ainuvalitsus. Sõda lõppes kaotusega Salamise, Plataia ja Mykale lahingus ning poliitiliste ebaõnnestumiste tõttu langes Xerxes 465. a eKr ülikute vandenõu ohvriks.

⁶⁶ Hellespontos ehk nüüdsed Dardanellid on pikk kitsas väin Marmara mere ja Egeuse mere vahel.

⁶⁷ Xerxes lasi 480 eKr mägise Athose poolsaare kitsaimast kohast kanali läbi kaevata.

⁶⁸ Pythagoras (u 580–500 eKr) oli kreeka filosoof, pütagoorlaste koolkonna rajaja. Juba eluajal austati teda peaaegu kui jumalust ning pärast surma tekkis tema kohta palju legende.

⁶⁹ Pythagoras olevat uskunud hingede taassündi. Diogenes Laertiose järgi olevat Pythagoras mäletanud detaile oma elust Hermese poja Aithalidesena, seejärel Trooja sõja kangelase Euphorbosena, siis filosoof Hermostimosena ning viimaks kalamees Pyrrhusena („Filosoofide eludest“ 8.4). Seos Apolloniga tuleneb tõenäoliselt Apolloni lisanimest Pytho. Pythagorase ümberkehastumiste üle heidab Lukianos nalja ka oma teistes teostes, nt „Tõelised lood II“ ja „Kukk“ (*Gallus*).

⁷⁰ Diogenes Laertiose järgi olevat Pythagoras kord pealtnägijatele oma kullast kintsu paljastanud („Filosoofide eludest“ 8.11).

Pythagoras: Anna ikka: surnute seas kehtivad teistsugused õpetused. Ma sain nimelt teada, et siin ei ole oad ja esivanemate pead võrdväärseid asjad.⁷¹

Aiakos: See on aga Exekestidese poeg Solon, ja too on Thales ning nende kõrval Pittakos ja teised: kõik seitse on siin, nagu sa näed⁷².

Menippos: Kõikidest on üksnes nemad valust puutumata ja säravad, Aiakos. Aga kes see on – üleni söestunud nagu tuhas küpsetatud leib, kaetud vohavate villidega?

Aiakos: Ah Menippos, see on Empedokles⁷³, kes Etnast poolküpsena siia tuli.

Menippos: Oh parim vaskjalgne, mis häda pärast sa kraatrisse hüppasid?

Empedokles: Mind tabas mingi melanhoolia, Menippos.

Menippos: Zeusi nimel ei, vaid uhkus ja edevus ja suur rumalus olid need, mis sind teenitult ühes sandaalidega tukiks põletasid. Pealegi ei toonud targutamine sulle mingit kasu: see tuli ju välja, et sa surma said. Aiakos, aga kus küll Sokrates võiks olla?

Aiakos: Too räägib koos Nestori ja Palamedesega kõiksugu rumalusi.⁷⁴

Menippos: Ma tahaksin teda ikkagi näha, kui ta kusagil siin on.

Aiakos: Kas näed seda kiilaspead?

Menippos: Kõik on kiilaspead, nii et see on kõikide tunnus.

Aiakos: Ma räägin lapiku ninaga mehest.

---

⁷¹ Pythagoras hoidus paljudest toitudest, sh ubadest, mida ta legendide kohaselt oma ümbersünniteoorias esivanematega seostas. Plutarchos kirjeldab oma teose „Moralia“ 8. raamatus („Pidusöögiküsimused“, *Quaestiones Convivales*), kuidas Pythagorase ja ka orfikute jaoks oli ubade lauale panek võrdväärne sellega, kui söögiks oleks pakutud esivanemate päid (635e-635f). Samas Aulus Gellius kirjutab „Atika öödes“ 4.11, et paljud sellised arvamused Pythagorase toitumispiirangute kohta on väärarusaamad, mis tulenevad sõnade mitmetähenduslikkuse mittemõistmisest.

⁷² Seitsme targa hulka on eri allikate järgi loetud üle 20 isiku, kuid neist neli (Thales, Solon, Bias Prienest ja Pittakos Mytilenest) esinevad kõikides allikates.

⁷³ Empedokles (u 495–435) oli Akragasest pärit kreeka filosoof; ta pooldas hingede rändamise õpetust, mille kohaselt end süüga koormanu peab pidevalt ümber kehastudes pikalt ringi ekslema. Legendi järgi hüppas Empedokles Etna kraatrisse, soovides saada jumalaks, kuid tuli paiskas kraatrist ühe vasksandaali välja ning paljastas ta surelikkuse. Empedoklese enesetappu naeruvääristab Lukianos ka teostes „Tõelised lood II“ (21) ja „Ikaromenippos“ (13), samuti kirjeldab seda Diogenes Laertios („Filosoofide eludes“ 8.69.31).

⁷⁴ Platoni „Sokratese apoloogias“ (41b) väljendab Sokrates soovi Trooja sõja kangelastega rääkida, et teada saada, kes on tõeliselt tark: „Minule isiklikult oleks see midagi imepärast, kui saaksin seal vestlusi pidada ja juhtuksin kokku saama kas Palamedesega või Telamoni poja Aiasega või veel mõnega neist muistsetest meestest, kes surid ebaõiglaselt langetatud otsuse tõttu; võrrelda oma saatust nende saatusega oleks minu arvates väga meeldiv. Aga kõige tähtsam oleks sealseid elanikke samuti uurida ja kontrollida nagu siinseid ning selgitada, kes neist on tark ja kes ainult arvab, et ta tark on, tegelikult aga ei ole.“ (Platon „Teosed I“, Tartu: Ilmamaa, 2003. tlk A. Kurismaa, lk 42) Ka Lukianose „Tõelistes lugudes“ (17) ja „Surnute ennustustes“ (18) vestleb Sokrates Nestori ja Palamedesega.

Menippos: Seegi on neil ühine: kõik on ju lapiku ninaga.

Sokrates: Kas sa otsid mind, Menippos?

Menippos: Ja kuidas veel, Sokrates!

Sokrates: Mis Ateenas uudist on?

Menippos: Paljud noored nimetavad end filosoofideks ja kui keegi peaks nende riietust ja kõnnakut nägema, võiks ta neid lausa tippfilosoofideks pidada.

Sokrates: Olen väga paljusid näinud.

Menippos: Aga ma arvan, et sa oled näinud, missugusena tuli su juurde Aristippos⁷⁵ ja missugusena Platon⁷⁶ isiklikult – üks lõhnas mürri järgi, teine aga oli Sitsiilia türannide ees lipitsemises suisa meisterlik.

Sokrates: Aga mida minu kohta mõeldakse?

Menippos: Selles osas oled sa küll õnnelik inimene, Sokrates: kõik arvavad igatepidi, et sa olid imetlusväärne mees, kes kõike teadis ja seda – ma arvan, et tuleb ka tõtt rääkida – mitte midagi teades.

Sokrates: Ma ütlesin ka ise neile nii, aga nemad pidasid seda ironiaks.

Menippos: Kes need siin sinu ümber on?

Sokrates: Ah Menippos, siin on Charmides ja Phaidros ja Kleiniase poeg⁷⁷.

Menippos: Väga hea, Sokrates, et sa rakendad ka siin oma kunsti ega pea ilu vähetähtsaks.

Sokrates: Mida muud meeldivamat võiksin ma teha? Kuid kui sobib, heida meie lähedale maha.

Menippos: Zeusi nimel ei: ma lähen Kroisose ja Sardanapallose juurde, et end nende kõrvale sisse seada. Mulle tundub, et nende kaeblemist kuulates ei tule mul küll naljast puudu.

Aiakos: Ka mina lähen juba, et keegi surnutest mulle märkamatult ei põgeneks. Ülejäänut näed hiljem, Menippos.

Menippos: Mine aga – ka sellest piisas, Aiakos.

---

⁷⁵ Aristippos (u 435–355 eKr) oli kreeka filosoof, Sokratese õpilane, kürenaikude koolkonna rajaja.

⁷⁶ Platon (427–347 eKr) oli kreeka filosoof, 20. eluaastast alates Sokratese õpilane; tema süsteemi tuumaks oli ideedeõpetus. Tegelikult reisis Platon Itaalias, Egiptuses ja Sitsiilias pärast Sokratese surma.

⁷⁷ Kleiniase poeg ehk Alkibiades. Kõik kolm esinevad Platoni filosoofilistes dialoogides.

7. (17.) Menippos ja Tantalos⁷⁸

Menippos: Miks sa nutad, Tantalos? Miks sa järve ääres seistes ennast haletsed?⁷⁹

Tantalos: Sest ma olen janust otsa lõppemas, Menippos.

Menippos: Kas sa oled liiga laisk, et joomiseks alla kummarduda või, Zeusi nimel, pihku kausiks võttes vett ammutada?

Tantalos: Sest pole kasu, kui ma kummardun: vesi põgeneb iga kord, kui tunneb mind lähenemas; kui mul aga kord ka õnnestub vett ammutada ja see suu juurde tuua, ei jõua ma huuleservagi niisutada, kui vesi on juba, ei teagi kuidas, läbi sõrmede jooksnud ja mu käsi sama kuiv kui enne.

Menippos: Sind on miski koletu tabanud, Tantalos. Aga ütle mulle ikkagi, miks sul on vaja juua? Sul ei ole ju keha – see, mis nälga ja janu tunda sai, on nüüd Lüüdiasse maetud, sina aga oled hing. Kuidas sa veel janu tunda või juua saaksid?

Tantalos: Selline on mu karistus, et hing tunneb janu, nagu oleks ta keha.

Menippos: Eks me siis jääme uskuma, kui sa ütled, et sind januga karistatakse. Aga mis sind selle juures nii väga kohutab? Või kardad sa, et sured janusse? Ma ei näe küll, et siinsele järgneks veel teine Hades või et surm viiks kedagi siit kuhugi mujale.

Tantalos: Sa räägid õigust, ent ka see on osa karistusest – ihata juua, isegi kui seda ei vaja.

Menippos: Sa ajad jama, Tantalos, ja paistab, et sa vajad tõesti jooki – lumeroosileotist⁸⁰, Zeusi nimel, sest vastupidiselt neile, kes on marutõbiste koerte käest hammustada saanud, kardad sina vee asemel janu.

Tantalos: Ka lumeroosi leotist ei keelduks ma joomast, Menippos, kui vaid saaksin.

Menippos: Ole mureta, Tantalos, sest ei sina ega ka ükski teine surnu ei hakka jooma: see on ju võimatu, kuigi ega teisi ei rõhu ka karistus januneda enda eest põgeneva vee järele, nagu sind.

---

⁷⁸ Tantalos oli kreeka mütoloogias Zeusi poeg, rikas Väike-Aasia kuningas. Tantalosel oli lubatud istuda jumalatega koos pidulauas. Et veenduda jumalate kõigeteadmises, tappis ta oma poja Pelopsi ja pakkus neile toiduks. Karistuseks pidi ta seisma allmaailmas näljasena ja janusena vee sees, pea kohal puuviljad, mis talle alati kättesaamatuks jäid. Tantalose piinu on kirjeldanud ka Homeros eeposes „Odüsseia” (11.582–592) ja (Pseudo)Apollodoros müüdikogumikus „Mütoloogiline raamatukogu“ (*Bibliotheca* 2.1, edaspidi viidatud kui „Raamatukogu“).

⁷⁹ Tuntumates müüdikirjeldustes seisab Tantalos lõuani vees, nt „Odüsseia“ 11.583: „järves seisis ta seal, vesi küündis vaid lõuani talle“ (tlk A. Annist, K. Reitav). Samas Lukianose teistes teostes seisab Tantalos samuti järve ääres, mitte sees, nt „Leinast“ (*De Luctu* 8) ja „Dipsaadid“ *Dipsades* 6).

⁸⁰ Musta lumeroosi (*helleborus niger*) kasutati antiikajal erinevate haiguste, sh hulluse raviks.

8. (26.) Menippos ja Cheiron⁸¹

Menippos: Cheiron, ma kuulsin, et ehkki oled jumal, ihkasid sa surra.

Cheiron: See on tõsi, mida sa kuulsid, Menippos, ja nagu näha, olengi surnud, kuigi võiksin olla surematu.

Menippos: Mis kihk surma järele sind küll tabas? Enamik hoiab sellest ju eemale.

Cheiron: Kuna sa ei ole rumal, siis ma ütlen sulle. Surematuse rõõmud ei pakkunud mulle enam mingit naudingut.

Menippos: Kas elusana valgust näha ei olnud nauditav?

Cheiron: Ei, Menippos: mina nimelt arvan, et nauding on miski mitmekesine, mitte lihtne. Mina aga tundsin elades alatasa samadest asjadest rõõmu: päikesest, valgusest, toidust; aastaajadki olid samad ja viimne kui sündmus järjekorras, nagu käiks igäüks eelmise kannul. Nii sai mul neist küllalt: minu jaoks ei olnud meeldiv alati ühte ja sama kogeda, vaid ka sellest hoopis ilma olla.

Menippos: Jutt on sul hea, Cheiron. Kuidas sa seda talud, mis Hadeses on, seitsaadik kui omal valikul siin oled?

Cheiron: Pole viga, Menippos: siin on ju rahvas igatepidi võrdne ja ükski asi ei ole valguse käes ja pimeduses erinev; teistpidi pole tarvis ka janu ja nälga tunda, nagu üleval, vaid me oleme kõigest sellest vabad.

Menippos: Vaata ette, Cheiron, et sa ei kukuks enda püünisesse ja su mõttekäik samasse kohta kinni ei jääks.

Cheiron: Mida sa silmas pead?

Menippos: Et kui sulle sai elus üksluisusest küllalt ja sul siinselt üksluisusest samamoodi küllalt peaks saama ning ihkad muutust, mis viiks siit järgmisse ellu, siis minu arust on see võimatu.

Cheiron: Mida saaks siis keegi üldse teha, Menippos?

Menippos: Ma arvan, et mõistlik inimene peab kõigega rahul olema ja armastama seda, mis tal parajasti on ja mitte midagi sellest talumatuks pidama.

---

⁸¹ Cheiron oli kreeka mütoloogias tark, hea ja õiglane kentaur, Kronose ja Philyra poeg. Tuntuma versiooni kohaselt loobus Cheiron oma surematusest siis, kui teda tabas Heraklese mürgine nool, mis tekitas ravimatu haava, nii et Cheiron otsustas oma surematuse Prometheusele loovutada. Cheironi surma on kirjeldanud Apollodoros („Raamatukogu“ 2.5.4).

9. (28) Menippos ja Teiresias⁸²

Menippos: Seda, kas sa ka pime oled, ei ole enam lihtne eristada, Teiresias. Meil kõigil on ju ühesugused silmad: tühjad, üksnes augud. Enam ei oskakski öelda, kes on Phineus ja kes Lynkeus⁸³. Poeetidelt kuuldu põhjal tean, et sa olid ennustaja ja oled ainsana olnud mõlemat – nii mees kui ka naine. Jumalate nimel, ütle mulle ometi, kumb neist eludest, mida sa proovisid, oli meeldivam – kas see, kui olid mees, või oli naise elu parem?

Teiresias: Naise elu oli tublisti parem, Menippos: neil on ju vähem sekeldusi. Naised on meeste käskijad ja neil ei ole sundi sõdida ega kaitseliinil seista ega koosolekutel vaielda ega end kohtus kaitsta.

Menippos: Aga Teiresias, kas sa ei ole siis kuulnud Euripidese Medeiast⁸⁴, kes ütles naissugu haletsedes, kui õnnetud nad on ja kui talumatut sünnitusvalude koormat nad kannavad? Aga ütle mulle – see meenus mulle Medeia jambiridadest – kas sa kunagi ka sünnitasid, kui sa naine olid, või veetsid selle elu viljatu ja lastetuna?

Teiresias: Miks sa seda küsid, Menippos?

Menippos: See on ju lihtne küsimus, Teiresias – vasta, kui see sulle liiga raske pole.

Teiresias: Ma ei olnud viljatu, kuid ei sünnitanud siiski.

Menippos: Sellest piisab: ma tahtsin vaid teada, kas sul ka üsk oli.

Teiresias: Muidugi oli.

Menippos: Aga kas see juhtus kõik aegamisi, et su üsk kadus ja naisevärk topiti kinni ja rinnad rebiti eest ja meheau kasvas külge ja sa kasvasid habeme, või muutusid hetkega naisest meheks?

Teiresias: Ma ei saa aru, mida sa oma küsimusega saada tahad? Mulle tundub, nagu sa ei usuks, et see nõnda sündis.

---

⁸² Teiresias oli kreeka mütoloogias kuulus Teeba selgeltnägija ja ennustaja. Ta surmas kord paarituvast maopaarist emase mao ja muutus naiseks, seitse aastat hiljem samale vaatepildile sattunud ja isase mao tapnud, sai tagasi meheks. Vahekohtunikuna Zeusi ja Hera vaidluses selle üle, kas armastuses leiab suuremat naudingut mees või naine, otsustas Teiresias naise naudingut kasuks ja andis seega õiguse Zeusile. Seepeale muutis Hera ta pimedaks, kuid Zeus andis talle lohutuseks selgeltnägemisvõime. Teiresiase lugu kirjeldab Apollodorose „Raamatukogu“ 3.6.7 ning Ovidiuse „Metamorfoosid“ (*Metamorphoseon libri*) 3.316–342.

⁸³ Phineus oli kreeka mütoloogias pime raugast kuningas, Lynkeus aga vastupidi, kuulus oma terava nägemise poolest.

⁸⁴ Euripidese (485/484 või 480 – 406 eKr) tragöödia „Medeia“ samanimeline kangelanna arvab, et naised on kõigist elusolenditest kõige õnnetumad ja ta eelistaks pigem kolm korda lahingusse minna kui ühe korra sünnitada („Medeia“ 230–251).

Menippos: Kas sääraustes asjades ei tule siis kahelda, Teiresias, vaid nagu mingi ohmu kõik heaks kiita, ilma et üldse uuriks, kas kuuldu on võimalik või mitte?

Teiresias: Sa siis ei usu ka teisi selliseid juhtumeid, kui kuuled, et mõni naine on linnuks või puuks või metsloomaks muutunud, nagu Aedon või Daphne või Lykaoni tütar?⁸⁵

Menippos: Kui ükskord ka nendega kokku juhtun, saan teada, mida nemad räägivad. Aga sina, kulla sõber – kas sa olid ka naisena ennustaja nagu hiljem, või õppisid mehe ja ennustaja rolli ühel ajal?

Teiresias: Näed? Sa ei teagi minu kohta kõike – kuidas ma jumalatevahelise tüli lahendasin ja Hera mu sandistas, Zeus aga selgeltnägemisandega mu õnnetust leevendas.

Menippos: Sa hoiad ikka veel valedest kinni, Teiresias? Aga sa teed seda ju vastavalt ennustajakutsele: see on ju teie tava, et te kunagi midagi mõistlikku ei räägi.

10. (3.) Menippos ja Trophonios⁸⁶

Menippos: Mina ei mõista, kuidas küll teid kaht, Trophonios ja Amphilochos⁸⁷, hoolimata sellest, et te surnud olete, siiski templite püstitamise vääriliseks hinnatakse ja ennustajateks peetakse ning rumalad inimesed on hakanud teid jumalate pähe võtma.

Trophonios: Kuidas siis meie süüdi oleme, kui nemad oma arutusest surnute kohta nõnda mõtleavad?

Menippos: Aga nad ei mõtleks nii, kui te oma eluajal selliseid imelugusid ei oleks rääkinud, kuidas te saabuvat ette teate ja küsijatele tulevikku ennustada suudate.

Trophonios: Menippos, eks Amphilochos teab vast ise, mida tal enda kaitseks öelda on, mina aga olen kangelane ja kui keegi peaks alla minu juurde tulema, siis ma ennustan talle. Ent paistab, et sa ei ole kunagi Lebadeias käinud: muidu sa ei kahtleks neis asjus.

---

⁸⁵ Aedon muutus ööbikuks, Daphne loorberipuuks ja Lykaoni tütar Kallisto karuks. Apolloni iha ja Daphne muundumist kirjeldab Ovidius teoses „Metamorfoosid“ 1.452–567 ning Kallisto muundumist samas 2.466–495.

⁸⁶ Trophonios oli Kreeka mütoloogias kangelane, deemon või jumal, keda seostatakse suuresti oraaklikultusega Lebadeia linnas Boiootias. Sellel, kes soovib oraaklilt nõu küsida, tuleb läbida pikk ja keeruline puhastumisprotsess ning järgida hulka riituslikke reegleid. Pausanias kirjeldab Trophoniose müüti ja kultust oma teoses „Hellase kirjeldus“ 9.37.5–7 ja 9.39.1–9.40.2.

⁸⁷ Amphilochos oli kreeka mütoloogias selgeltnägija Amphiarose ja Eriphyle poeg. Teda austati kultuslikult paljudes kohtades, Kiliikias Mallooses oli tema oraakel. Pausanias kirjeldab oma teoses „Hellase kirjeldus“ Amphilochose kultuskohta 1.34.3.

Menippos: Mida sa ajad? Kui ma ei lähe Lebadeiasse ja tola kombel peenesse linasse rietatuna ja odrakakk mõlemas käes läbi madala sissekäigu koopasse ei rooma, kas siis ei ole ma võimeline teadmagi, et sa oled täpselt samamoodi surnud nagu meie ning erined vaid oma pettuse poolest? Aga ennustuskunsti nimel, kes üldse on kangelane? Ma ei tea ju.

Trophonios: Inimene ja jumal ühes.

Menippos: Sa tahad niisiis öelda, et ei inimene ega jumal, vaid mõlemat koos? Aga kuhu sul see jumalik pool nüüd kadunud on?

Trophonios: Annab Boiootias oraakleid, Menippos.

Menippos: Ma ei tea, mida sa ajad, Trophonios, kuid ma näen selgelt, et oled üleni surnud.

11. (16.) Diogenes ja Herakles⁸⁸

Diogenes: Kas see ei ole mitte Herakles? Tõepoolest, ei keegi muu, Heraklese nimel. Vibu, nui, lõvinahk, suur kasv – pealaest jalatallani Herakles! Kas ta on siis surnud, mis sest, et on Zeusi poeg? Ütle mulle, sangar, oled sa surnud? Mina ju ohverdasin sulle maa peal kui jumalale.

Herakles: Ja õigesti ohverdasid – Herakles ise on ju jumalatega koos taevas „ja naiseks on tal nägus Hebe“⁸⁹, mina aga olen tema varjukuju.

Diogenes: Mida sa räägid? Jumala varjukuju? Kas see on siis võimalik, et üks pool on mingi jumal, teine pool aga surnud?

Herakles: Jah: mitte Herakles ise ei ole surnud, vaid mina, tema kujutis.

Diogenes: Saan aru: ta andis Plutonile asenduseks iseenda eest hoopis sinu ja seega oled sina tema asemel surnud.

Herakles: Midagi sellist.

Diogenes: Kuidas küll muidu nii terane Aiakos ei tabanud ära, et sa ei olnud Herakles, vaid võttis asenduse tegeliku pähe vastu?

---

⁸⁸ Herakles oli kreeka mütoloogias Zeusi ja Teeba kuninga Amphitryoni naise Alkmene poeg. Sel ajal kui Amphitryon viibis sõjaretkel, moondas Zeus end temaks ja sigitas Alkmenega Heraklese. Koju tulnud Amphitryon sigitas Iphiklese, nii et Herakles ja Iphikles sündisid kaksikutena. Herakles tappis Hera põhjustatud meeltesegadushoos oma naise Megara, mille hüvitamiseks pidi ta sooritama 12 ohtlikku vägitegu. Pärast surma võeti Herakles Olümpose mäele jumalate sekka, kus abiellus Hebega.

⁸⁹ Vrdl „Odüsseia“ 11.603. tlk A. Annist, K. Reitav.

Herakles: Sest ma nägin täpselt samasugune välja.

Diogenes: Tõsi, sa oled ju täpselt tema moodi. Aga vaata ette, et ei oleks vastupidi. Äkki oled hoopis sina Herakles, varjukuju aga on jumalate juures Hebega abiellunud.

Herakles: Sa oled julge ja suure suuga! Kui sa mu pilkamist ei lõpeta, saad kohemaid teada, mis masti jumal ma ka varjukuju olen!

Diogenes: Vibu on tõesti paljastatud ja käepärast⁹⁰, aga miks ma sind veel kartma peaksin, kui olen juba surnud? Siiski ütle mulle oma Heraklese nimel, kas sa olid juba siis varjukuju temaga koos, kui ta elas? Või olite eluajal üks, ent lahknesite pärast surma, nii et tema lendas jumalate sekka, sina aga saabusid nagu kord ja kohus varjukuju Hadesesse?

Herakles: Sedasi irvitavale mehele ei tarvitseks vastatagi! Sellegipoolest kuula siis ka seda: nii palju kui Herakleses oli Amphitryonist, on surnud, ja mina olen üleni see osa; mis aga Zeusist oli, on koos jumalatega taevas.

Diogenes: Nüüd on selge! Sa tahad öelda, et Alkmene sünnitas kaks Heraklest korraga: ühe Amphitryonile, teise aga Zeusile, nii et ühise ema tõttu oli jäänud märkamata, et olite kaksikud.

Herakles: Ei, sa narr! Me olime ju mõlemad üks ja seesama.

Diogenes: Seda ei ole kerge mõista, et kaks Heraklest on kokku pandud, kui te just väljastpoolt nagu mingi hobukentaur ei olnud – inimene jumalaga kokku kasvanud.

Herakles: Kas sa ei arva, et kõik on ju sedasi kahest kokku pandud – hingest ja kehast? Mis siis takistab Zeusist pärineval osal hingena taevas viibida, mul aga surelikuna surnute seas olla?

Diogenes: Aga vägev Amphitryoni poeg, see oleks kena lugu, kui sa keha oleksid, kuid nüüd oled kehatu varjukuju! Seega riskid juba Heraklese kolmekordseks muutmisega.

Herakles: Kuidas kolmekordseks?

Diogenes: Kuidagi niimoodi: kui üks osa taevas, teine – sina – varjukuju meie juures, keha jällegi juba tuhana Oite mäel⁹¹, siis ongi juba kolm saanud. Ja otsi siis, kelle sa kehale kolmandaks isaks välja mõtled!

---

⁹⁰ Lukianose kirjeldus Heraklesest kui võitlusvalmis mehest, mitte tühisest kolbast lähtub tõenäoliselt Homerose värssidest: „Ja süngena seisis kui öö ta / käes ülesvinnatud amb, kus nool juba nõõril, ja hirmsalt / vaadates ringi, kui sooviks ta sealsamas lasta see lendu.“ („Odüsseia“ 11.606–608, tlk A. Annist, K. Reitav).

⁹¹ Heraklese teine naine Deianeira saatis armukadedana Heraklesele rüü, mis pidi kindustama, et Herakles ei armasta ühtki naist peale tema. Mees pani rüü selga, kuid Deianeirat oli selle omaduste suhtes petetud, nii et see tekitas Heraklesele hoopis kohutavat piina. Piinadest vabanemiseks laskis Herakles end Oite mäel tuleriidal ära

Herakles: Sa oled julge ja paras tarkpea! Aga kes sa selline üldse oled?

Diogenes: Sinope Diogenese varjukuju; tema ei ole ju, Zeusi nimel, „õndsate taevaste seltsis“⁹², vaid naerab parimate surnud meeste seas Homerose ja sellise targutamise üle.

12. (14.) Philippos⁹³ ja Aleksander⁹⁴

Philippos: Nüüd sa küll ei saa eitada, et oled minu poeg, Aleksander: kui sa oleksid Ammoni⁹⁵ poeg, ei oleks sa ju surnud.

Aleksander: Isa, ma ei kahelnudki, et olen Amyntase poja Philippose poeg; ma võtsin oraakli vastu üksnes seetõttu, et see paistis mulle valitsusajades kasulik olevat.

Philippos: Mida sa räägid? Sulle tundus kasulik lasta ennustajatel end ninapidi vedada?

Aleksander: Mitte seda, vaid barbarid olid mu ees hirmust kanged ja kuna nad arvasid, et võitlevad jumalaga, ei seisnud mulle enam keegi vastu ja mul oli neid kergem alistada.

Philippos: Ent kes sinu alistatutest ka vääriline vastane oli? Sa võitlesid alati vibukesi ja nii- ja naasuguseid kilbikesi enda ees hoidvate argpükstega! Hellenite alistamine oli tõeline vägitegu – boiootlaste ja fooklaste ja ateenlaste ja Arkaadia hopliitide ja Tessaalia ratsaväe ja Elise odameeste ja Mantinea kergejalaväe – või Traakia või Illüüria või ka Paionia alistamine, kõik suured teod! Ent meedlased ja pärslased ja kaldealased, need kullaga ehitud peenutsejad – kas sa ei tea, kuidas Klearchos juba enne sind oma kümne tuhande mehega⁹⁶ nad oma sõjaretkel

---

põletada. Sophoklese tragöödia „Trahislannad“ (*Trachiniai*) kirjeldab Deianeira õnnetut püüet Heraklest enda juurde tagasi võita.

⁹² Vrdl „Odüsseia“ 11.603 (tlk A. Annist, K. Reitav).

⁹³ Philippos II (382–336 eKr) oli Makedoonia kuningas, Aleksander Suure isa. Ta pani aluse Makedoonia ülemvõimule Kreekas, kus temas nähti nii Kreeka ühiskondlik-poliitilise kriisi lahendajat, kes suudab Pärsia vastu sõda alustada, kui ka ohtu vabale Kreekale. 337. a eKr usaldati Philipposele pärast mõõdukail tingimustel sõlmitud rahu Pärsia kättemaksusõja juhtimine, kuid ta tapeti sõja ettevalmistamise ajal 336. a eKr.

⁹⁴ Aleksander Suur (356–323 eKr) oli Philippos II ja Olympiase poeg, Makedoonia kuningas, antiikaja kuulsamaid ja edukamaid väejuhte, Aristotelese kasvandik. Aleksander haaras pärast isa surma 20-aastaselt võimu, kindlustades esmalt Makedoonia ülemvõimu Kreekas, suurendades siis riigi territooriumi Aasiani. Antiikautoritest käsitlevad Aleksander Suure elu põhjalikult Plutarchos teose „Paralleelsed elulood“ (*Vitae Parallelae*) 22. raamatus ja Arrianos teoses „Aleksandri sõjaretk“ (*Anabasis Alexandri*, edaspid viidatud kui „Aleksander“).

⁹⁵ Ammon oli egiptuse usundis Teeba linna kaitsejumal. Kreeklased samastasid Ammonit Zeusiga ja austasid tema oraaklit.

⁹⁶ Klearchos (u 450–401 eKr) oli Peloponnesose sõjas Sparta laevastiku ülem ning ateenlaste piiramisrõngas oleva Byzantioni linna komandant. Klearchos tapeti 401 eKr kui Pärsia trooninõudleja Kyrose poolehoidja. Kümne tuhande sõjaretke kirjeldab Xenophon teoses „Sõjaretk“ (*Anabasis*). Barbarite kujutamine argpükstena oli tavaline, kuid tegelikult ei olnud sõjaretk tervikuna kreeklastele sugugi nii edukas: ehkki see lõppes kreeklaste võiduga, langes ka nende sõjaväest suur osa.

alistas, kusjuures nad ei jäänud käsivõitlust ootama, vaid põgenesid enne Klearchose väelaskekauguselegi jõudmist?

Aleksander: Aga sküüdid ja India elevantid ei ole ju mingid põlastusväärsed vastased, isa, ja siiski ei saanud ma neist võitu neid omavahel riidu ajades või reeturlikult ära ostes. Samuti ei andnud ma kunagi vaelevannet ega taganenud lubadusest ega teinud võidu nimel midagi salakavalat. Jah, hellenid alistasin küll verd valamata, ilmselt oled aga kuulnud, kuidas ma traaklasi ründasin.

Philippos: Tean seda kõike: sellest jutustas mulle Kleitos⁹⁷, kelle sina keset söömaega odakesega läbistades selle eest mõrvasid, et ta söandas sinu tegude asemel mind ülistada. Räägitakse, et sina aga heitsid maha Makedoonia keebi ja võtsid asemele meedlaste mantli, ja sättisid pähe püstise tiaara ja lasid makedoonlastel – vabadel meestel! – end kummardada⁹⁸, ja mis kõige naeruväärsem – ahvisid võidetuid! Jätan mainimata su teised suurteod, kuidas sa õpetatud mehed lõvidega ühte lukustasid⁹⁹ ja milliseid pulmi pidasid¹⁰⁰ ja kuidas Hephaistionit jumaldasid¹⁰¹. Üksnes üht kuuldust tunnustan – et hoidsid eemale Dareiose¹⁰² kaunist naisest ja tema ema ja tütarde eest hoolitsesid: see on ju kuningale kohane.

Aleksander: Kas sa siis mu julgust ei kiidagi, isa, ja et Oxydrakais esimesena linnamüüride vahelt sisse tormasin¹⁰³ ja nii rängalt vigastada sain?

Philippos: Ei, Aleksander; mitte et ma arvaks, et kuningal pole õilis vahel haavata saada ja sõjaväe eesotsas lahingusse tormata, vaid see ei sobinud sulle vähimalgi määral. Kui sind peetakse jumalaks ja peaksid kord haavata saama, nii et sind nähtaks kandraamil lebamas, kui sind lahingust eemale kantakse ja kuidas sa verd jooksed ja haava üle kurdad, siis pakuks

---

⁹⁷ Kleitos (375–328 eKr) oli Aleksander Suure ratsaväeülem, kes päästis Granikose lahingus 334 eKr tema elu. 328. a eKr tappis Aleksander Suur Kleitose peol, kui Aleksander tahtis ta vähemtähtsale kohale taandada ja Kleitos Aleksandrit solvas, öeldes et kõik oma saavutused võlgneb ta oma isale.

⁹⁸ Aleksander püüdis oma suurriigis juurutada pärslaste kommet valitseja ees põlvili laskuda, kuid kreeklaste seas leidis see vastupanu, kuna nende jaoks oli selline teguviis orjalik.

⁹⁹ Plinius Vanem kirjeldab oma teoses „Looduslugu“ (*Naturalis Historis* 8.21), kuidas Aleksander lasi Lysimachose lõviga ühte ruumi sulgeda, kuid mees kägistas looma.

¹⁰⁰ Ehkki Aleksander abiellus 327. a eKr Baktria vürsti tütre Roxanega, pidas ta 324. a eKr Susas makedoonlaste ja pärslaste vahelise leppimise ja ühtesulamise tähistamiseks pulmad Dareios III naise Parysatisega ja tütre Stateiraga.

¹⁰¹ Hephaistion (u 356–324 eKr) oli Makedoonia ülik ja väejuht, Aleksander Suure lähikondlane. Nii Plutarchos („Paralleelsed elulood“ 22.72) kui Arrianos („Aleksander“ 7.14, 23) kirjeldavad Aleksandri suurt leina, kui Hephaistion sureb.

¹⁰² Dareios III oli 336–330 eKr Pärsia kuningas; ta kaotas Issose lahingu (333 eKr) ja Arbela ehk Gaugamela lahingu (331 eKr) Aleksander Suurele.

¹⁰³ Arrianos toob välja, et tegelik võitlus oli India hõimu mallide vastu, ehkki need olid oma väed oxydrakailastega ühendanud („Aleksander“ 6.11.3). Diodoros Siculus nimetab oma teoses „Ajalooline raamatukogu“ Aleksandri vastaseid üldisemalt indialasteks (*Bibliotheca historica* 17.99).

pealtnägijatele palju nalja, kuidas Ammon on häbistatud kui petis ja valeoraakel ja kuidas prohvetid on pelgalt meelitajad. Kes siis ei naeraks, nähes, kuidas Zeusi poeg minestab ja arstidelt päästmist vajab? Aga kuna sa nüüd oled juba surnud, kas sa ei arva, et paljud pilkavad seda teesklemist, kui näevad jumala surnukeha täies pikkuses lebamas, juba lagunev ja paistetanud nagu kõik tavalised surnukehad? Teispidi, see, mida sina kasulikuks nimetasid, Aleksander, ja mis vallutustöö sulle kergemaks tegi, vähendas tublisti su saavutuste kuulsust: jumala kätetööks arvatuna paistis seda kõike ju vähe.

Aleksander: Mitte seda ei mõtle inimesed minu kohta, vaid peavad mind Heraklese ja Dionysosega võrdväärseks¹⁰⁴. Ja siiski vallutasin mina üksi Aornose mäe, mida kumbki neist kätte ei saanud.¹⁰⁵

Philippos: Näe, kuidas räägid nagu Ammoni poeg ja paigutad iseennast Heraklese ja Dionysosega kõrvale? Kas sul häbi pole, Aleksander? Kas sa ei jäta edevust ega tunne iseennast ja ei saa aru, et oled juba surnud?

13. (13.) Diogenes ja Aleksander

Diogenes: Mida, Aleksander? Kas ka sina oled surnud, nagu me kõik?

Aleksander: Nagu näed, Diogenes. See ei ole ju imelik, et ma surin, kui ma inimene olen.

Diogenes: Seega Ammon valetas, kui sind oma pojaks nimetas ja sina olid siis ikkagi Philippose poeg?

Aleksander: Muidugi mõista Philippose poeg: ma ei oleks ju surnud, kui ma Ammoni poeg oleksin.

Diogenes: Ka Olympiase kohta räägiti ju samamoodi, kuidas madu temaga lävis¹⁰⁶ ja kuidas seda madu naise voodis nähti ning siis sina ilmale tulid, Philippos aga sai petta, arvates, et on su isa.

---

¹⁰⁴ Arrianose järgi olevat kreeka filosoof Anaxarchos leidnud, et Aleksander on rohkem jumalikustamist väärt kui Dionysos või Herakles („Aleksander“ 4.10.6).

¹⁰⁵ Aornose mäetipp asub Hindukuši mäestikus tänapäeva Pakistani alal, kuid selle täpsem asukoht on teadmata. Antiikautorite järgi oli Aleksandri peamine motivatsioon selle vallutamiseks justnimelt see, et müüdi järgi ei olnud Herakles sellest jagu saanud (Arrianos „Aleksander“ 4.28.1–4, Diodoros Siculus „Ajalooline raamatukogu“ 17.85). Dionysose otsest allajäämisest Aornose mäele antiikautorid ei kirjuta, küll aga veetis Dionysos hulga aastaid Indias rännates.

¹⁰⁶ Plutarchos kirjeldab, kuidas Olympias juba abielu alguses müstilisi unenägusid nägi ning kui ühel päeval Philippos magava naise kõrval madu nägi, jahtus tema kirg Olympiase vastu – kas siis hirmu tõttu, et naine võib

Aleksander: Ka mina kuulsin seda, just nagu sina, nüüd aga näen, et ei ema ega Ammoni prohvetid rääkinud midagi arukat.

Diogenes: Aga ei saa öelda, et nende valed oleksid sulle riigiasjades päris kasutud olnud, Aleksander: paljud ju küürutasid su ees, arvates, et oled jumal. Aga ütle mulle, kellele sa nii suure riigi jätsid?

Aleksander: Ma ei tea, Diogenes: ma ei teinud ju selle kohta ette mingeid korraldusi, vaid ainsa asjana andsin surres oma sõrmuse Perdikkasele¹⁰⁷. Aga mida sa naerad, Diogenes?

Diogenes: Mida muud, kui et meenutasin, kuidas hellenid sind sestpeale meelitasid, kui sa nad oma võimule allutasid, ja kuidas nad sind võitluses barbarite vastu eestseisjaks ja väejuhiks valisid, mõned aga lausa kaheteistkümne jumala hulka paigutasid ja sinu auks templeid ehitasid ja sulle nagu mao pojale ohverdasid. Aga ütle mulle, kuhu makedoonlased sind matsid?

Aleksander: Juba kolmekümnendat päeva leban Babülonis, kuid mu kilbikandja Ptolemaios¹⁰⁸ lubas, et siis kui ta saab segaduse oma jalust ära ja leiab rahuliku hetke, viib mu Egiptusesse ja matab sinna, et saaksin üheks Egiptuse jumalatest.

Diogenes: Kas ma ei peaks siis naerma, Aleksander, kui näen, et sa oled ka Hadeses ikka nii rumal ja loodad Anubiseks või Osiriseks¹⁰⁹ saada? Ent ära sa seda küll looda, oo kõrgeim jumalike seast: kellelgi, kes on kord üle järve tulnud ja koopasuust sisse astunud, ei ole õigust tagasi üles minna. Aiakos ei ole ju hooletu, nagu ka jäle Kerberos. Aga seda tahaksin küll meelsasti su käest teada, kuidas talud mõtet õnnest, mille maa peale maha jätsid, kui siia tulid – ihukaitsjad ja kilbikandjad ja satraabid ja nii palju kulda ja rahvas, kes sind kummardas, ja Babülon ja Baktra ja suured metsloomad ja au ja hiilgus ja kui tähtis sa välja sõites ümber pea seotud valge paela ja sõle abil kinnitatud purpurkeebiga olid! Kas see ei tee haiget, kui sa neid

---

ka tema ära kaetada või siis seetõttu, et jäi uskuma tema lugusid ebamaisest partnerist (“Paralleelsed elulood” 22.2).

¹⁰⁷ Diodoros Siculuse järgi olevat Aleksander ulatanud oma sõrmuse Perdikkasele ning vastanud küsimusele, kellele ta riigi jätab: „Parimale.“ Parim pidavat selgitatama Aleksandri matusemängudel (“Ajalooline raamatukogu” 17.117.3–4). Sama loo räägib Curtius Rufus teoses “Lugusid Makedoonia Aleksandrist” (*Historiae Alexandri Magni Macedonis* 10.5.5).

¹⁰⁸ Ptolemaios I Soter (u 367/366–283 eKr) oli hellenistliku Egiptuse valitsejate dünastia Ptolemaioste esindaja, Aleksander Suure väejuht, alates 323. a eKr Egiptuse satraap, 305–285 kuningas; pärast Aleksander Suure surma võitles riigi jagamise eest.

¹⁰⁹ Anubis ja Osiris olid egiptuse surnutejumalad. Egiptuse Vana riigi lõppjärgust alates sai Osirisest peamine surnutejumal, kelleks moondusid usu kohaselt algselt ainult vaaraod, hiljem aga kõik surnud ja said sel viisil surematuteks.

mälestusi läbi käid? Miks sa nutad, rumaluke? Kas tark Aristoteles¹¹⁰ ei õpetanud sulle, et saatuse ande ei tohi püsivaks pidada?

Aleksander: Tark – tema, kes ta oli kõikidest meelitajatest suurim sul! Kinnitan, et mina üksi tunnen Aristotelest – kui palju asju ta tahtis mu käest saada, mida kõike ette kirjutas, kuidas kasutas ära mu innukust teadmiste vastu, meelitades ja kiites mind mõnikord ilu tõttu, nagu ka see olnuks osa hüvest, mõnikord aga mu tegusid ja rikkust. Seda viimast luges ta ju samuti hüvede hulka, et tal ei oleks häbi ka endal raha vastu võtta! See inimene oli petis ja trikimeister, Diogenes! Ainus, mida olen saanud tema tarkusest, on valu kõige selle pärast, mida sina just natuke aega tagasi ette loetlesid, kuna ma pidasin neid suurimateks hüvedeks.

Diogenes: Aga kas tead, mida teha? Ma pakun sulle valu vastu ravi välja. Kuna siin lumeroosi ju ei kasva, siis ammuta ahnelt Lethe vett¹¹¹ ja joo veel ja veel, hästi palju: sedasi vast lõpetad Aristotelese hüvede üle kurvastamise. Aga nüüd näen toda Kleitost ja Kallisthenest¹¹² ja paljusid teisigi sinu vastu üles tõusmas, et nad saaksid su lõhki rebida ja kätte maksta kõige eest, mida sa neile tegid. Seega jaluta sina mööda seda teist teed ja joo palju, nagu ütlesin.

14. (4.) Hermes ja Charon

Hermes: Mis sa arvad, paadimees, kui arvutame õige kokku, palju sa mulle juba võlgu oled, et meil neist asjust jälle tüli ei tõuseks.

Charon: Arvutame, Hermes. Parem, kui see on klaaritud, siis on üks mure jälle vähem.

Hermes: Muretsesin sulle ankru, nagu sa käskisid – viis drahmi¹¹³.

Charon: Päris kallid!

Hermes: Hadese nimel, viie eest ma selle ostsin, ja aerurihma kahe obooli eest.

Charon: Pane kirja viis drahmi ja kaks obooli.

Hermes: Ja nõel purje parandamiseks: selle eest käisin viis obooli välja.

---

¹¹⁰ Aristoteles (384–322 eKr) oli kreeka filosoof; ta lõi kõige üksikasjalikuma ning üldisema antiikfilosoofia süsteemi ja tegutses paljudel teadusaladel, mis alles hakkasid üksteisest eralduma. 342. aastal kutsuti ta Makedoonia õukonda Aleksander Suure õpetajaks ning hiljemgi toetas Aleksander igati tema uurimistööd.

¹¹¹ Surnuteriiki jõudes pidi igaüks allilma unustustejõe Lethe vett jooma.

¹¹² Kallisthenes (u 370–327 eKr) oli kreeka ajaloolane, Aristotelese õepoeg ja õpilane. Kallisthenes võttis Makedoonia õueajaloolasena osa Aleksander Suure sõjakäigust Pärsiasse ja kirjutas selleainelise teose, mis pole kahjuks säilinud. Kuna ta keeldus Aleksandrit põlvili tervitamast, hukati ta 327. a eKr.

¹¹³ Drahm oli kreeka massiühik ja münt. Ateena hõbedrahm kaalus 4,36 g ja jagunes 6 obooliks.

Charon: Liida ka need juurde.

Hermes: Lisaks mesilasvaha lootsiku aukude paikamiseks ja naelad ja köis, millest sa brassi tegid – kõige eest kokku kaks drahmi.

Charon: Ka need ostsid kenakese summa eest!

Hermes: See on kõik, kui meil arvutustes midagi märkamata ei jäänud. Millal sa mõtled maksta?

Charon: Hetkel on see võimatu, Hermes, aga kui mõni katk või sõda massiliselt inimesi allilma saadab, siis saab suuremat üleveoraha välja pettes kasu teenida.

Hermes: Niisiis ma peaksin praegu istuma ja halvimat paluma, et ma sedasi oma raha saaksin?

Charon: Muud ei jää üle, Hermes. Nagu näed, tuleb meile praegu vähe rahvast: on ju rahuaeg.

Hermes: Parem olgu nii, isegi kui sellega võla tasumine venib. Pealegi tead, millised muistsed mehed tavaliselt olid, Charon: kõik mehised, enamik verrega kaetud ja haavatud. Praegu aga surevad kas mürgitatuna oma lapse või naise käe läbi või on priiskamise tagajärjel kõht ja kintsud puha üles tursunud, kõik kahvatud ja viletsad, mitte sinnapoolegi nagu vanasti. Enamik neist on siin aga varanduse tõttu: nagu näha hauvad nad selle nimel üksteise vastu plaane.

Charon: Eks varandus olegi väga ihaldusväärne.

Hermes: Niisiis ei saa ka mulle ette heita, kui su käest kangesti võla tasumist nõuan.

15. (5.) Pluton ja Hermes

Pluton: Kas tead seda rauka – ma mõtlen toda üdini vanaks jäänud rikast Eukratest¹¹⁴, kellel lapsi ei ole, pärandusejahtijaid aga viiskümmend tuhat?

Hermes: Jah, sa räägid sellest siküoonlasest. Mis siis?

Pluton: Temal lase elada, Hermes, mõõtes lisaks üheksakümnele aastale, mis tal seljataga, teist samapalju juurde või kui võimalik, siis rohkemgi veel; tema meelitajad aga – noor Charinos ja Damon ja teised – tõmba nad kõik järgemööda alla.

Hermes: See tunduks vahest päris imelik.

---

¹¹⁴ Lukianos kasutab rikka Eukratese tegelaskuju ka oma teistes teostes („Kukk“ 7, „Hermotimos“ 11). Ühegi ajaloolise tegelasega seni seost leitud ei ole. Sama kehtib ka siin dialoogis esinevate pärandusejahtijate kohta.

Pluton: Üldsegi mitte, vaid see on igati õiglane. Mis häda on neil tema surma paluda või vara tahta, ise pole kuidagi tema sugulasedki? Aga kõigest tülgestavam on see, et isegi kui nad sedasi paluvad, siis avalikult teenivad nad teda ikkagi. Kui vanamees haigestub, on nende plaanid kõigile selged, ent ometi lubavad nad jumalatele ohverdada, kui ta peaks tervenema, ja üldse on nende meeste lipitsemine väga mitmekesine. Seetõttu olgu tema surematu ja need, kes asjatult pärani sui tema vara vahivad, minu esimesena.

Hermes: Naeruväärne saatus neile närudele!

Pluton: Sama hästi petab ta ka ise neid tihti asjatu lootusega ja ootab oma osa, ja kuigi „näeb välja ta just nagu surnu“¹¹⁵, on ta siiski noortest palju tugevamaks saanud. Nemad aga on päranduse juba omavahel jaganud ja toituvad kujutlusest, et õnnis elu on peagi käes. Niisiis tema heitku õlult aastad ja muutugu taas Iolaose kombel nooreks, nemad aga jätku maha rikkus, millest nad on unistanud, ja tulgu lootuse keskelt siia, tabatuna õnnetust surmast, mida nad väärivad.

Hermes: Ole mureta, Pluton, juba lähen toon nad sinu jaoks ükshaaval siia. Ma arvan, et neid on kokku seitse.

Pluton: Tõmba nad aga alla! Tema aga – olemata enam rauk, vaid õitsev nooruk – saadab neist igäüht.

16. (6.) Terpsion ja Pluton¹¹⁶

Terpsion: Kas see on õiglane, Pluton, et mina olen kolmekümneaastasena surnud, aga üle üheksakümne aasta vana rauk Thukritos alles elab?

Pluton: See on ju igati õiglane, Terpsion, kui tema elab, ilma et ta kellelegi oma sõpradest surma sooviks, samas kui sina sepiitsetid päranduse ootuses kogu aeg tema vastu plaani.

Terpsion: Kas temasugusel vanamehel, kes ei suuda enam rikkust kasutada, ei tuleks elavate seast lahkuda ja noortele ruumi teha?

---

¹¹⁵ „Odüsseia“ 11.608 paroodia – „alati laskevalmis näides“ / „alati surnu näides“. Eestikeelses eeposetõlkes ei ole Annistil ja Reitavil see konkreetne koht nii täpselt edasi antud; paroodia säilitamiseks siinses tekstis uuesti tõlgitud.

¹¹⁶ Peale Plutoni paistavad kõik tegelased fiktiivsed, kellel puudub teadaolev ajalooline eeskuju.

Pluton: Sa lood uusi seadusi, Terpsion, kui ütled, et see, kes enam rikkust naudinguteks kasutada ei jaksa, peab surema. Moira¹¹⁷ ja loodus on need asjad aga teisiti korraldanud.

Terpsion: Sel juhul ma laidan seda korraldust: see asi peaks ju igatahes järjekorras toimuma, nii et esimesena sureks vanim ja tema järel keegi, kes on ka vanuse poolest temast järgmine, mitte mingil juhul aga vastupidi, nii et tuda, kel kõigest kolm hammast veel järel, silm vaevu seletab, toeks neli teenrit, nina tatine, silmad rähma täis, mingisugune elav laip, kes enam ühtegi naudingut ei tunne ja noortele naeruks on – tema aina elab, ent ilusaimad ja parima tervise juures olevad noorukid surevad! See on ju jõgede voolule vastu! Või vähemalt peaks olema teada, millal iga rauk sureb, nii et kedagi asjata ei teenitaks. Praegu aga läheb vastavalt vanasõnale, et tihti veab rakend härga.

Pluton: Need asjad käivad ju palju mõistlikumalt kui sulle näib, Terpsion. Ja mis hädaga teie pärani sui teise vara vahite ja lastetutele raukadele end kaela määrite? Sellega teete iseennast naerualuseks, kui teid enne neid maetakse ja kogu jant muutub paljudele äkki ülitoredaks: mida rohkem te nende surma olete palunud, seda rohkem rõõmu valmistab rahvale see, kui teie varem surete. Te olete ju mingi uue kunsti välja mõelnud, armastades vanu naisi ja mehi, ja iseäranis veel neid, kel lapsi pole; lastega raugad teis aga tundeid ei tekita. Ja siiski on paljud teie armastatutest juba armastuse riikalikkusest aru saanud, nii et kui neil juhtumisi ka on lapsi, teevad nad näo, et vihkavad neid – ikka selleks et neil ka armastajaid oleks. Seejärel jätavad testamentidest kauaaegsed teenrid välja, sest laps ja loodus on kõikidest tugevamad, nii nagu peab; pügada saanud meelitajad kiristavad aga hambaid.

Terpsion: Räägid tõtt! Kui palju küll Thukritos minu kulul õgis, ise nägi kogu aeg selline välja, et sureb kohe maha, ja iga kord kui ma tema juurde läksin, oigas ta madalal häälel ja tõi toas poolikuid nõrku vääksatusi kuuldavale, just nagu äsjakoornud tibu, mistõttu mina, arvates et õige pea variseb ta hauda, tõin talle paljutki, et võistlejad must suurte kingitustega mööda ei läheks, ja nii lebasin suurema osa ajast unetuna muremõtetes, arvutades ja korraldades iga pisiasja. Küllap on need ka mu surmas süüdi – magamatus ja mure. Tema aga seisis pärast seda, kui oli mult nii palju sööta alla neelanud, naerdes mu enneaegsetel matustel.

Pluton: Väga hea, Thukritos! Et sa elaksid kaua oma rikkuri elu ning samal ajal ka säherduste sellide üle naeraksid! Et sa enne ei sureks, kui oled kõik sellised meelitajad teele saatnud!

Terpsion: See meeldiks ka mulle väga, Pluton, kui Charoiades samuti enne Thukritost sureks.

---

¹¹⁷ Moirad olid kreeka saatusejumalannad, keda kujutati enamasti vanade naistena. Klotho ketras elulõnga, Lachesis määras selle pikkuse ja Atropos lõikas lõnga katki.

Pluton: Ära karda, Terpsion, küllap tulevad ka Pheidon ja Melanthos ja kõik teised sellise murekoorma tõttu enne teda.

Terpsion: Selle üle on mul hea meel! Pikka elu sulle, Thukritos!

17. (7.) Zenophantos ja Kallidemides¹¹⁸

Zenophantos: Kuidas siis sina surid, Kallidemides? Mina näiteks olin Deiniase muiduleivasööja ning lämbusin ülemäärase õgimise tõttu, nagu tead: sa olid ju minu surmahetkel seal.

Kallidemides: Olin tõesti, Zenophantos. Mind aga tabas midagi kummalist. Tead ehk sinagi seda vanameest Ptoiodorost?

Zenophantos: Seda lastetut rikkurit, kellega sa minu teada palju koos olid?

Kallidemides: Teda teenisin ma ühtesoodu, sest ta lubas surses varanduse mulle jätta. Kui aga asi pikale venis ja ta rauk Tithonosestki¹¹⁹ kauem elas, leidsin päranduseni otsetee: ostsin mürki ja veensin veinivalajat, et kohe kui Ptoiodoros juua küsib – ta joob ju tavaliselt lahjendamata veini –, oleks tal *kylix*'isse¹²⁰ pandud mürk käepärast valmis ja annaks selle isandale. Ma vandusin, et kui ta seda teeb, lasen ta vabaks.

Zenophantos: Mis siis juhtus? Paistab, et siit koorub mingi iseäralik lugu.

Kallidemides: Kui me siis pärast kümblemist tuppa tulime, oli noorukil kaks *kylix*'it valmis, Ptoiodorosele mürgiga, teine aga mulle. Ma ei tea, kuidas ta need segi ajas, aga ta andis mulle mürgi, Ptoiodorosele aga mürgitamata veini. Too siis jõi, mina aga lebasin hoobilt siruli maas ja olin tema asemel surnud. Miks seda naerad, Zenophantos? Sõbramehe üle ei sobi ju naerda.

Zenophantos: Kena saatus on sind küll tabanud, Kallidemides! Aga mida vanamees selle peale tegi?

Kallidemides: Esiti oli ta asjade ootamatust käigust segaduses, ent siis taipas juhtunut, ma arvan, ja naeris endamisi selle üle, mis veinivalaja oli korda saatnud.

Zenophantos: Aga sul ei oleks tarvitsenud otsetee peale pöörata: peatee oleks su jaoks kindlam olnud, olgugi et natuke aeglasem.

---

¹¹⁸ Peale Tithonose paistavad kõik tegelased fiktiivsed, kellel puudub teadaolev ajalooline eeskuju.

¹¹⁹ Tithonos oli kreeka mütoloogias Trooja kuninga Laomedoni poeg. Koidujumalanna Eos palus Zeusilt talle surematuse, kuid unustas palumata igavese nooruse. Tithonos muudkui vananes, kuni ta lõpuks tirdiks muudeti.

¹²⁰ *Kylix* on metallist või põletatud savist kahe kõrvaga lame jooginõu.

18. (8.) Knemon ja Damnippos¹²¹

Knemon: See on nagu vanasõnas: hirvevasikas püüdis lõvi kinni.¹²²

Damnippos: Miks sa vihane oled, Knemon?

Knemon: Tahad teada, miks ma vihane olen? Mind õnnetut kavaldati üle, nii et ma jätsin oma pärijaks kellegi, keda ma üldse ei tahtnud, ja olen need asjad, mida kõige enam endale soovisin, talle jätnud.

Damnippos: Kuidas see juhtus?

Knemon: Ma teenisin väga rikast ja lastetut Hermolaost, pidades silmas ta lähenevat surma, ja talle polnud ka vastumeelne mind oma teenistusse võtta. Mulle näis aga kaval oma testament, kus olen kogu oma vara talle määranud, avalikuks teha, nii et ka tema võistleks ja samamoodi teeks.

Damnippos: Aga mida ta siis tegi?

Knemon: Mida ta ise oma testamenti kirjutas, mina ei tea; mina igatahes sain äkitselt surma, kui mulle katus peale langes, ja nüüd on Hermolaos minu asjade peremees, nagu mingi ahven, kes on õngekonksu ühes söödaga endaga kaasa tõmmanud.

Damnippos: Mitte ainult, vaid ka sinu, kalamehe enda! Seega oled iseendale lõksu seadnud.

Knemon: Paistab nii – seetõttu ma kaebengi.

19. (9.) Simylos ja Polystratos¹²³

Simylos: Lõpuks oled ka sina meie sekka jõudnud, Polystratos – ma arvan, et sul ei jäänud sajast eluaastast palju puudu?

Polystratos: Olin üheksakümmend kaheksa, Simylos.

Simylos: Kuidas sa pärast minu lahkumist need kolmkümmend aastat elasid? Mina surin ju siis, kui sa seitsmekümne ümber olid.

---

¹²¹ Kõik tegelased paistavad fiktiivsed, kellel puudub teadaolev ajalooline eeskuju.

¹²² Vanasõna esineb nii Diogenianuse kui Arseniuse vanasõnakogumikes, ehkki seletused erinevad pisut: Diogeniuse selgituse järgi tähistab vanasõna võimatute asjade püüdmist, Arseniusel ootustele vastupidise juhtumist.

¹²³ Peategelased paistavad fiktiivsed ning neil puudub teadaolev ajalooline eeskuju.

Polystratos: Nii imelik kui see ka ei tunduks – imehästi.

Simylos: Tõepoolest imelik, kui olid raugastunud ja nõrk ja lastetu, ent sellegipoolest suutsid nautida seda, mis elul oli pakkuda.

Polystratos: Esiti suutsin ma kõike nautida: mulle jagus paljude õitsvas eas poiste ja kõige kaunimate naiste seltskonda ja mürri ja aromaatsed veini ja pidulaud ületas Sitsiilia omi¹²⁴.

Simylos: See on midagi uut! Mina pidasin sind ju väga kokkuhoidlikuks.

Polystratos: Nojaa, aga mulle voolas häid asju teiste käest, auväärt sõber. Juba koidikust peale ootasid väga paljud otse ukse taga, pärastpoole aga tõid mulle igast maailma nurgast kõikmõeldavaid hiilgavaid kingitusi.

Simylos: Kas sinust sai pärast mu surma türann, Polystratos?

Polystratos: Ei, aga mul oli hordide viisi austajaid.

Simylos: Ära aja naerma! Austajaid – sul, nelja hambaga vanaätil?

Polystratos: Zeusi nimel, koguni parimad mehed terves linnas! Ja minusuguse kiilaspäise – nagu sa näed – ja pealegi rähmas silmade ja tatische ninaga vanamehe teenimine valmistab neile ülimalt rõõmu ja igaüks, kellele ma pelgalt pilgu heitsin, oli õnne tipul.

Simylos: Ega ometi ka sina – nagu Phaon Aphroditet Chiose saarelt – kedagi kusagilt üle mere ei viinud, nii et too reisija oleks su palvetele vastates su uuesti nooreks ja ilusaks ja ihaldusväärseks muutnud?

Polystratos: Ei, vaid mind armastati täpselt sellisena, nagu olen.

Simylos: Sa räägid mõistatustes.

Polystratos: Lastetuid ja rikkaid raukasid ümbritsev armastus on ju ilmselge.

Simylos: Nüüd saan aru, imemees, et su ilu tuli kuldselt Aphroditelt.

Polystratos: Aga ma ei saanud austajatest sugugi vähe kasu, Simylos – nad peaaegu et kummardasid mind! Ent ma olin sageli uje ja vahel sulgesin neist mõnele ukse, nemad aga võistlesid ja püüdsid üksteist minu tähelepanu nimel üle trumbata.

Simylos: Aga mida sa lõpuks päranduse osas otsustasid?

---

¹²⁴ Sitsiilia rikkalikud pidulauad olid antiikajal kuulsad. Ka Platon mainib oma teoses „Riigist“ (*Politeia*) Sitsiilia uhkeid pidusööke (404d).

Polystratos: Avalikult lubasin igaühele neist päranduse jätta ning kõik nad uskusid mind ja asusid veelgi enam meelitama, aga õiged testamendid olid mul teistsugused, milles jätsin neile kõigile käsu kukele käia.

Simylos: Aga kelle sa viimase testamendiga pärijaks jätsid? Kindlasti kellegi sugulastest?

Polystratos: Ei, Zeusi nimel, vaid ühe vastostetud õitsva nooruki Früügiast.

Simylos: Kui vana ta umbes oli, Polystratos?

Polystratos: Peaaegu kahekümne kanti.

Simylos: Juba ma mõistan, missuguse teeneid ta sulle osutas.

Polystratos: Aga ta on palju rohkem pärandust väärt kui keegi nendest, ja kuigi ta oli barbar ja nuhtlus, on praegu isegi parimad kodanikud tema teenistuses. Niisiis tema päris minu vara ja kuulub nüüd kõrgklassi, ning vaatamata sellele, et ta on palja lõuaga ja räägib nagu barbar, nimetatakse teda Kodroset suursugusemaks, Nireusest kaunimaks ja Odysseusest nupukamaks.

Simylos: Ma ei ole selle vastu: olgu pärijaks või Kreeka strateeg, kui ta nii otsustab – peaasi, et nood pärandust ei saaks.

20. (10.) Charon ja Hermes ja üleveetavad surnud

Charon: Kuulake, kuidas teil asjalood on. Nagu näete, on paadike teil ju väike, pehkinud ja laseb mitmest kohast vett läbi ja kui see vajub ühele poole kaldu, on ta lõpuks kummuli ja põhjas, samas teid on siia nii palju tulnud ning igaüks kannab suurt koormat kaasas. Ma kardan, et kui te tõesti selle kõik pardale kaasa toote, siis hiljem kahetsete seda – iseäranis veel need, kes ujuda ei oska.

Surnud: Mida me siis peaksime tegema, et teekond hästi läheks?

Charon: Ma ütlen teile: kõik see üleaarune kraam tuleb teil kaldale maha jätta ja te peate alasti pardale astuma – ning isegi sedasi pruugib paat teid vaevu kanda. Sinule, Hermes, saab aga siitpeale hooleks mitte kedagi sellist vastu võtta, kes ei ole paljas ja kolast loobunud, nii nagu ma ütlesin. Seisa nende kontrollimiseks laevatrepile ja sunni neid enne pardaletulekut alasti võtma.

Hermes: Õige jutt, täpselt nii teemegi. – Kes see esimene on?

Menippos: See olen ju mina, Menippos. Aga palun, Hermes – kukkur ja kepp heidetagu mul järve ja hea, et ma mantlit isegi kaasa ei võtnud.

Hermes: Hüppa peale, Menippos, sa üllaim mees, ja istu tüürimehe kõrval kõrgel aukohal, nii et saaksid kõigil silma peal hoida. Kes aga see iludus on?

Charmoleos¹²⁵: Armastatud Charmoleos Megarast, kelle suudlus oli kaks talenti väärt.

Hermes: Heida siis nüüd ült ilu ja huuled ühes suudlustega, paksud juuksed, puna oma põskedel ja kogu nahk. Heakene küll, nüüd oled koormata, astu juba pardale. Aga kes sina selline oled, purpurkeebi ja diadeemiga vägilane?

Lampichos: Gela türann Lampichos.

Hermes: Mispärast sa küll nii palju asju oled siia kaasa vedanud, Lampichos?

Lampichos: Mispärast? Kas siis türann oleks pidanud alasti tulema, Hermes?

Hermes: Türann mitte mingil juhul, surnu aga kohe kindlasti, nii et heida need asjad maha.

Lampichos: Näe, rikkus sai maha heidetud.

Hermes: Ka edevus ja üleolek heida maha, Lampichos! Paat vajub ju põhja, kui need sinuga koos pardale tulevad.

Lampichos: Aga luba mul vähemalt diadeem ja keep alles hoida.

Hermes: Mitte mingil juhul! Jäta ka need maha.

Lampichos: Olgu. Mis veel? Ma olen ju kõik maha heitnud, nagu näed.

Hermes: Ka toorus ja rumalus ja ülbus ja viha – need heida samuti maha.

Lampichos: Näe, olen su ees paljas.

Hermes: Hüppa siis peale. Kes aga sina oled, matsakas lihamägi?

Damasias: Atleet Damasias.

Hermes: Jah, näed tema moodi välja: tean, sest olen sind tihti palestrates näinud.

Damasias: Jah, Hermes – ma olen paljas, võta mind aga vastu.

---

¹²⁵ Suurem osa siinseid tegelasi on fiktiivsed, ilma kindlate ajalooliste eeskujudeta.

Hermes: Sa ei ole paljas, hea sõber, kui sind nii palju liha ümbritseb, nii et heida see maha. Sa ajad ju paadi ainuüksi sellega põhja, kui ühe jala sinna tõstad. Aga ka need pärjad ja võiduteated viska ära.

Damasias: Vaata, olen su ees paljas, nagu näed, ja sama kerge kui iga teine surnu.

Hermes: Seda parem, et sa kerge oled: astu siis peale. Sina heida samuti rikkus maha, Kraton, ja peale selle ka peenus ja toredus, ja ära vea kaasa hauapanuseid ega esivanemate head nime, vaid jäta maha perekond ja kuulsus ja see, kuidas linn kord sind austas, ja need pealiskirjad kujudel, ja ära räägi sellest, et nad püstitasid sulle suure hauakivi – ka nende asjade meenutamine lisab raskust.

Kraton: Ma ei tee seda küll vabatahtlikult, aga heidan need maha: mis mul muud üle jääb?

Hermes: Ohoh! Mida küll sina oma sõjariistus soovid? Või miks sa seda trofeed kannad?

Strateeg: Sest ma olin võidukas ja kõige vahvam ja linn austas mind, Hermes.

Hermes: Jäta trofee maa peale: Hadeses on ju rahu ja mitte keegi ei vaja relvi. Aga see siin – üleva hoiakuga uhkeldaja, nina püsti, mõttesse süvenenud, pika langeva habemega – kes tema on?

Menippos: Mingi filosoof, Hermes, või pigem imelugusid täis trikitaja, nii et kisu ka tema paljaks: küllap näed, et tal on mantli all palju naeruväärseid asju peidus.

Hermes: Kõigepealt heida maha oma riided ja siis ka kõik muu. Oo Zeus, kui suurt teesklust ta kannab, kui suurt asjatundmatust ja vaidlemist ja täispuhutust ja tupikküsimusi ja vastuoklikke väiteid ja mõtete sasipuntraid, aga ka rohkelt asjatut vaeva ja mitte vähe lora ja tühja juttu ja väiklust; ja, Zeusi nimel, ka kulda ja toredust, aga ka häbitust ja viha ja priiskamist ja lodevust! Mul ei jää ju midagi märkamata, isegi kui sa seda hoolega varjad. Ja heida maha vale ja edevus ja veendumus, et oled teistest parem, sest kui sa selle kõik kaasa tood, missugune hiigellaev riskiks sind küll pardale võtta?

Filosoof: Jätan need siis maha, kui sa nii käsid.

Menippos: Las ajab ka selle habeme maha, Hermes! See on ju pikk ja tihe, nagu sa näed: see pahmakas kaalub vähemalt viis miini¹²⁶.

Hermes: Sa räägid õigust! Heida ka see maha.

---

¹²⁶ Miin oli kreeka massi- ja rahaühik. Ateena miin kaalus 436,6 g.

Filosoof: Ja kellest saab habemeajaja?

Hermes: Seesama Menippos võtab puusepakirve ja lõikab habeme laevatreppi raiepakuna kasutades maha.

Menippos: Ei, Hermes, anna mulle parem saag – sedasi saab rohkem nalja.

Hermes: Piisab ka kirvest. Heakene küll! Nüüd, kus sa oled oma sokuhabemest lahti saanud, näed rohkem inimese moodi välja.

Menippos: Kas sa soovid, et võtaksin ka kulmudelt veidi vähemaks?

Hermes: Muidugi! Ka need on ju end ei tea mille poole sirutades üle lauba tõusnud. Mis see on? Kas sa nutad, rämps, ja kardad surma? Mine aga pardale.

Menippos: Üht kõige raskemat asja hoiab ta veel kaenlas.

Hermes: Mida, Menippos?

Menippos: Lipitsemist, mis talle eluajal väga kasulik on olnud, Hermes.

Filosoof: Eks heida siis ka sina, Menippos, maha vabadus ja otsekoheus ja muretus ja õilsus ja naer: oled ju kõikidest ainus, kes siin naerab.

Hermes: Mitte mingil juhul, vaid vastupidi, hoia neid – need on ju kerged ja väga lihtsad kaasas kanda ja ülesõidu jaoks kasulikud. Kõnemees, sina aga heida maha säärane lõputu sõnaohtrus, ja antiteesid ja parisosed ja perioodid ja barbarismid ja muu, mis kõnede juures raske.

Kõnemees: Näe, juba heidan maha.

Hermes: Väga hea! Niisiis seo köied lahti, tõstame laevatrepi üles, hiiva ankur, tõmba purjed pingule, hoia tüüri otse, paadimees! Head reisi meile! Mis te, tühjad, kaeblete ja eriti veel sina, filosoof, kel sai äsja habe maha lõigatud?

Filosoof: Sest ma arvasin, et surematu hing on olemas, Hermes.

Menippos: Ta valetab: paistab, et talle valmistavad hoopis teised asjad piina.

Hermes: Missugused asjad?

Menippos: Et ta ei saa enam kalleid õhtusööke süüa ega kõigi eest salaja öösel välja minna ja mantliga nägu varjates ümber lõbumajade tiirutada ja varahommikust peale noormehi tüssates neilt oma targutuste eest hõbedat vastu võtta – vot selle üle kurvastab ta.

Filosoof: Kas sina siis ei ole kurb, et sa surid, Menippos?

Menippos: Miks küll, kui ma ise tõttasin surma poole, kuigi keegi mind ei kutsunud¹²⁷? Aga kas mitte mingi karjumine ei kostu jutu vahele, justkui hüüaks keegi maa peal valju häälega?

Hermes: Jah, Menippos, aga see ei tule mitte ühest kohast, vaid ühed on koosolekuks kokku kogunenud ja naeravad kõik rahulolevalt Lampichose surma üle ja ta naine on teiste naiste haardes ja lapsed saadavad ta väikeseid lapsukesti samuti kivirahega. Teised aga kiidavad Sikyonis rektor Diophantost sellele Kratonile peetud matusekõne eest. Ja Zeusi nimel, Damasiose ema hakkab halisedes koos naistega Damasiose auks nutulaulu laulma. Sind aga ei nuta mitte keegi taga, Menippos – sina lebad ainsana rahu.

Menippos: Pole tõsi, vaid peagi kuuled koeri minu pärast lausa südantlõhestavalt ulgumas ja kaarnaid tiibu plaksutamas, kui nad minu matusteks kokku tulevad.

Hermes: Sa oled üllas, Menippos. Aga nüüd, kus me oleme päralt jõudnud, hüpake teie maha ja minge otseteed kohtusse, mina ja paadimees aga lähme teisi otsima.

Menippos: Head teed, Hermes! Mingem siis ka meie. Mida te veel ootate? Kõigi üle on vaja õigust mõista ja öeldakse, et karistused on karmid: rattad ja kivid ja raisakotkad¹²⁸. Igaühe elu saab täpselt paljastatud.

21. (11.) Krates¹²⁹ ja Diogenes

Krates: Kas sa tead rikkur Moirichost, Diogenes? Seda püstirikast, seda Korintose meest, kel on palju kaubalaevu ja kelle sugulane on Aristeas, samuti rikas. Seesama, kes tavatses korrata Homerose värsse „nüüd sina tõsta ja ka mina tõstan!“.¹³⁰

Diogenes: Mis siis, Krates?

Krates: Nad olid kumbki samavanad ja teenisid üksteist teise vara tõttu ning tegid ka testamendid avalikuks: juhul, kui Moirichos peaks enne surema, jätab ta Aristease kogu oma vara isandaks, Aristeas aga Moirichose, kui hoopis tema peaks varem lahkuma. Nõnda oli siis

---

¹²⁷ Diogenes Laertios kirjeldab teoses „Filosoofide eludest“ 6.100, et Menippos poos end laostumise järel meeleheitest üles. Suda leksikoni järgi kiskusid aga koerad ta lõhki.

¹²⁸ Allilmas igavesti tiirleva tuleratta külge seoti karistuseks Hera võrgutamiskatse eest Ixion. Kivi mäetippu veeretamisega karistati Sisyphost; kuna kivi veeres mäetipus alati jälle alla, siis pidi ta aina uuesti alustama. Kotkastega karistati Leto jälitamise eest Tityost, nii et ta pidi allilmas väljasirutatult maas lebama ja kotkapaar nokkis tema üha uuesti tagasi kasvavat maksa.

¹²⁹ Krates (4. saj lõpp eKr) oli Teebast pärit kreeka küünik, Sinope Diogenese õpilane.

¹³⁰ Aiase sõnad Odysseusele Patroklose auks peetud maadlusmängudel: „Nüüd sina tõsta ja ka mina tõstan! Las otsustab Zeus siis!“ („Ilias“ 23.724, tlk A. Annist ja K. Reitav).

kirja pandud, nemad aga püüdsid üksteist teenistuse ja meelitustega üle trumbata. Ja mitte ainult ennustajad, kes lugesid saatust tähtede ja unenägede järgi, nagu kaldealaste pojad¹³¹, vaid ka Pytho Apollon¹³² ise lubas kord võidu Aristeasele, kord aga Moirichosele, ja kaalukausid kaldusid ühel hetkel ühe, siis jälle teise poole.

Diogenes: Mis siis lõpuks sai, Krates? Paistab, et see on kuulamist väärt.

Krates: Mõlemad surid samal päeval, pärandused aga läksid Eunomiosele ja Thrasyklesele, kahele sugulasele, kes ei osanud kunagi ette ennustada, et need asjad nii lähevad. Nimelt jäid need rikkurid Sikyonist Kirrasse purjetades teekonna keskel Loodetuule kätte ning laev läks ümber.

Diogenes: Siis läks hästi! Kui meie elus olime, ei sepitsenud me ju ilmiski üksteise vastu selliseid plaane: mina ei palunud kunagi Antisthenese¹³³ surma, selleks et tema keppi pärida – ta oli endale ju väga tugeva metsoliivipuust kepi teinud – ja ma arvan, et ka sina, Krates, ei ihaldanud minu surma järel pärida mu varaks olnud tunni¹³⁴ ja kukrut kahe *choiniks*'i jagu lupiinidega¹³⁵.

Krates: Neist asjadest ei olnud mulle ju mitte midagi vaja, nagu ka sulle, Diogenes. Selle, mida vaja oli, pärisid sa ju Antistheneselt ja mina omakorda sult ja need asjad on palju suuremad ja ülevamad kui pärslaste impeerium.

Diogenes: Millistest asjadest sa räägid?

Krates: Tarkusest, sõltumatusest, tõest, otsekothesusest, vabadusest.

Diogenes: Zeusi nimel, ma mäletan samuti, et võtsin need rikkused Antistheneselt üle ja jätsin sulle veel rohkem maha.

Krates: Aga teised ei hoolinud sellisest varast ja mitte keegi ei teeninud meid päranduse ootuses, vaid kõik vaatasid hoopis kulla poole.

---

¹³¹ Kaldealased olid aramea hõim, kes elas Lõuna-Babüloonia aladel. Kreeklased pidasid neid astroloogia ja maagia alal Idamaise tarkuse kehastuseks, mistõttu hakati hilisantiigis ennustuskunstiga tegelejaid Kaldea oraakliteks nimetama.

¹³² Apollon tappis Delfi lähedal draakon Pythoni ja rajas sinna oma pühamu, kus preestritar Pythia ennustas temalt saadud inspiratsiooni mõjul tulevikku. Apollon sai sellest lisanime Pytho.

¹³³ Antisthenes (u 444 – u 366 eKr) oli Ateenast pärit kreeka filosoof, alguses Gorgiase, seejärel Sokratese õpilane. Antisthenes pani aluse küünikute koolkonnale ning tema tuntumaks õpilaseks oli Sinope Diogenes.

¹³⁴ Legendi järgi elas Diogenes tunnisis.

¹³⁵ *Choiniks* oli kreeka mahuühik kuivainetele; Ateena *choiniks* oli 1,094 liitrit. Kaks *choiniks*it lupiine oli umbes päevatoidu jagu.

Diogenes: Loomulikult: neil ei olnud ju kohta, kuhu nad saanuks selliseid asju panna, mis meie käest tulid, kuna nad lasid priisates kõike läbi sõrmede, just nagu läbi auklikuks pehkinud kottide. Kui keegi kord ka paneks neisse tarkust või otsekohestust või tõde, kukuks see otsekohe välja ja voolaks läbi, kuna põhi ei pea. Nendega juhtub midagi sellist, nagu Danaose tütardega¹³⁶, kes sõelaga vett kannavad. Aga kulda kaitsevad nad hammaste ja küünte ja kõikvõimalike vahenditega. Niisiis meie säilitame ka siin oma rikkuse, nemad aga toovad siia vaid obooli kaasa ja sedagi ainult paadimeheni.

22. (27.) Diogenes, Antisthenes ja Krates

Diogenes: Antisthenes ja Krates, meil on vaba aega – miks mitte minna ja jalutada otseteed sissepääsuni, et seal näha, missugused allilma saabujad on kah ja kuidas igaüks neist käitub?

Antisthenes: Lähme, Diogenes! See võiks ju tore vaatepilt olla, kui näeme osasid pisaraid valamas ja osasid anumas, et neid vabaks lastaks ja ka selliseid, kes suure vaevaga allilma laskuvad ja täiesti asjatult muudkui vastu tõrguvad ja end selili visates vastu punnivad, kui Hermes neid sissepääsu poole pressib.

Krates: Las ma kirjeldan teile, mida mina teel allilma nägin.

Diogenes: Kirjelda, Krates! Paistab, et oled näinud midagi üdini naljakat.

Krates: Eks tuli palju teisigi mehi meiega koos allilma, nende seas paistsid aga silma meie rikas Ismenodoros ja Meedia asevalitseja Arsakes ja armeenlane Oroites¹³⁷. Niisiis Ismenodoros – tema mõrvasid ju röövliid, kui ta Kithaironi mäestiku jalamil minu teada Eleusisesse teel oli – ta oigas ja hoidis kahe käega haavast kinni ja hüüdis oma õrnas eas lapsi, kelle ta maha oli jätnud ning pani iseendale süüks julgust, et Kithaironi mäestikku ületades ja läbi kõleda sõdadest laastatud Eleutherai ala reisisid ainult kaks teenrit saatjaks võttis, kuigi tal oli viis kullast kaussi ja neli topsikut kaasas. Arsakes aga – juba raugaeas ja, Zeusi nimel, sugugi mitte väärITU väljanägemisega mees – tema oli barbari moel vihane ja ärritunud, et peab jalgsi käima ja tahtis, et talle hobune toodaks: hobune oli ju ühes temaga surnud, kui üks traakia kergejalaväelane kokkupõrkes Kapadookia vastu Araksi jõe kaldal ühe löögiga mõlemad läbistas. Arsakes nimelt kappas rünnakule, nagu ta mulle kirjeldas, ning kui ta teistest pikalt

---

¹³⁶ Danaose tütreid pidid allilmas karistuseks oma abikaasade tapmise eest sõelaga auklikesse tünidesse vett kandma.

¹³⁷ Paistab, et Lukianosel on siin tegelased vahetusse läinud: Arsakeste dünastia (3.–2. saj eKr) valitses Armeenias ja Oroites (6. saj eKr) oli meedlane.

ette läks, seisis traaklane allpool, ning tõrjus kilbi alla hoidudes Arsakese piigi eemale, sihtis siis altpoolt oma sarissaga¹³⁸, ja läbistas nii tema kui ka hobuse.

Antisthenes: Kuidas seda on võimalik ühe löögiga saavutada?

Krates: Väga lihtsasti, Antisthenes: tema ju ratsutas vastu, hoides umbes kahekümne küünrast¹³⁹ piiki enda ees, aga traaklane tõrjus pealetungi kilbiga ja teravik läks temast mööda. Seejärel ootas ta põlvele laskununa võimalust sarissaga ründamiseks ja haavaski hobust rinnust, kes oma keevalisuses ja ägeduses iseend läbi pistis, nii et piik läbistas ka Arsakese kubemest tagumikuni. Näed nüüd, kuidas see juhtus? See ei olnud mitte mehe, vaid pigem hobuse töö. Kuid ta oli pahane, et teda ei austatud rohkem kui kedagi teist ja arvas, et on väärt ratsu seljas allilma tulema. Oroitesel aga olid väga nõrgad jalad ja ta ei suutnud kuidagi maapinnal seista ega kõndida: selle käes kannatavad ju lihtsalt kõik meedlased, et kui nad hobuse seljast maha tulevad, siis kõnnivad nad vaevaliselt, just nagu tipiksid kikärvul okastel. Niisiis kui ta oli end pikali visanud ja maas lebas ja mitte kuidagi püsti tõusta ei tahtnud, tõstis kullakallis Hermes ta üles ja kandis teda kuni paadini, mina aga naersin.

Antisthenes: Nii ka mina, kui allilma tulin: ma ei jäänud teiste sekka, vaid jätsin nad kaeblema, jooksin ette paadi poole ja hõivasin otsemaid sobiva koha, et võiksin mugavalt purjetada. Ja nemad valasid reisi jooksul pisaraid ja kannatasid merehaiguse käes, minule pakkusid nad aga suurepärase meelelahutust.

Diogenes: Ah siis teie, Krates ja Antisthenes, sattusite seesuguste reisikaaslastega kokku! Minuga koos tulid allilma aga Blepsias, rahalaenaja Pireusest, ja Lampis, Akarnaania palgasõdurite juht, ja Damis, rikkur Korintoselt. Damise nimelt mürgitas ta oma poeg, Lampis tappis end armastusest hetäär Myrtioni vastu, ja vaese Blepsiasse kohta räägitakse, et ta kuivas näljast kokku ja seda oli ka selgelt näha, et ta oli ülimalt kaame ja nägi välja nagu luu ja nahk. Mina aga, ehkki ma kõike seda juba teadsin, küsisin, mismoodi nad surid. Siis ma ütlesin Damisele, kes oma poega süüdistas: „See, kuidas ta sinuga käitus, ei olnud ebaõiglane, kui sul oli kokku tuhat talenti ja ise elasid üheksakümneaastaselt priiskavalt, aga kaheksateistaastasele noorukile andsid vaid neli obooli. Aga sina, akarnaatialane,“ – eks temagi oigas ja needis Myrtionit – „miks sa süüdistad Eroost, kui peaksid iseennast süüdistama? Lahinguid ei kartnud sa küll mitte ealeski, vaid võitlesid vapralt teiste ees, nüüd aga, ise õilsast soost, lasid suvalisel teenijatüdrukukesel ja võltspisaratel ja kaeblemistel end alistada.“ See Blepsias aga süüdistas

---

¹³⁸ Sarissa oli u 4–6 m pikkune piik, mille võttis Makedoonia faalanksis kasutusele Philippos II.

¹³⁹ Kreeka küünar oli u 0.46 m. Siin on Lukianos arvatavasti piigi pikkusega natuke üle pingutanud.

ennekõike iseenda rumalust, et ta oma vara kiivalt endaga mitte kuidagi suguluses olevate pärijate jaoks hoidis, sest ta oli rumalana uskunud, et elab igavesti. Seevastu mulle pakkusid nad sedasi kaevelde ebatavalist rõõmu.

Ent juba olemegi koopasuu juures, nüüd tuleb tähelepanelikult vaadata ja saabujaid eemalt jälgida. Ohoo, kui suur ja kui kirju seltskond ja kõik peale vastsündinute ja väikelaste on pisarais. Ja isegi täielikud raugad halavad. Miks nii? Kas siis armuloits hoiab neid elu küljes kinni? Sestap tahan ma seda muldvana küsitleda. Miks sa sellises vanuses surnuna pisaraid valad? Miks sa pahandad, kulla sõber, kui oled allilma saabumise hetkeks nii vana? Või olid sa kusagil mingi kuningas?

Rauk: Mitte mingil moel.

Diogenes: Aga mingi satraap?

Rauk: Kindlasti mitte.

Diogenes: Kas olid siis rikas ja kurvastad seetõttu, et jäid surses suurest toredusest ilma?

Rauk: Mitte midagi sellist, vaid olin aastatelt üheksakümne ringis, hankisin viletsat toidupoolist pilliroost ja hobusejõhvist õnge abil, olin puupaljas kerjus ja lastetu ja pealegi lombakas ja kehva nägemisega.

Diogenes: Ja isegi sellisena tahtsid elada?

Rauk: Jah: valgus oli ju meeldiv ja surm miski kohutav, mille eest peab põgenema.

Diogenes: Sa mängid lolli, vanamees, ja käitud vältimatu suhtes nagu poisike, kuigi oled sama vana kui paadimees. Mis siis veel noortest rääkida, kui juba sellises vanuses tegelased, kes peaksid püüdma surma nagu ravimit kõrge ea hädade vastu, armastavad elu. Aga lähme juba minema, et keegi meid põgenemisplaanide pidamises ei kahtlustaks, kui näeb meid koopasuu ümber kogunemas.

23. (29.) Aias¹⁴⁰ ja Agamemnon

Agamemnon: Kui sa hullununa end ise tapsid, Aias, ja kavatsesid ka meie kõigiga sama teha, siis miks sa süüdistad Odysseust ega vaadanud ennist tema poolegi, kui ta tuli oraaklit saama¹⁴¹, ega pidanud kaassõdurist meest ja kaaslast isegi vastamise vääriliseks, vaid läksid tast põlglikult suurtel sammudel mööda?

Aias: Loomulikult süüdistan ma teda, Agamemnon! Tema ju põhjustas mu hulluse, kui ta ainsana relvade pärast võistles.

Agamemnon: Kas eeldasid siis, et sul pole vastaseid ja alistasid kõiki võistlusega?

Aias: Jah, asjaolusid arvestades küll: see oli ju minu jagu, kuna sõjavarustus kuulus mu nõole. Ja kuigi teie ülejäänud olite temast palju paremad, keeldusite te võistlusest ja taandusite minu ees, aga Laertese poeg, keda mina olin palju kordi päästnud, kui tal oli oht früüglaste käe läbi langeda – tema pidas end paremaks ja sobivamaks relvi endale saama.

Agamemnon: Auväärt sõber, süüdistasid sel juhul Thetist¹⁴², kes pidi relvad päranduseks sulle kui hõimlasele andma, kuid tõi need võistluse auhinnana üldsuse ette.

Aias: Ei, vaid Odysseust, kes ainsana mulle vastu astus.

Agamemnon: Selle võib ju andestada, Aias, kui ta inimesena kõige meeldivama asja ehk kuulsuse poole püüdis, mille nimel ka meist igaüks hädaohtudele vastu astus. Pealegi ta alistas su ja seda vastavalt Trooja kohtunike otsusele¹⁴³.

Aias: Ma tean, kes minu vastu otsustas, aga ei ole hea tava jumalate kohta midagi öelda. Niisiis ei suuda ma kuidagi Odysseust vihkamata olla, Agamemnon, isegi kui Athena ise mul seda käsiks.

---

¹⁴⁰ Aias oli kreeka mütoloogias Salamise kuninga Telamoni ja Eriboia poeg, Trooja sõja kangelane. Kuna ta oli Achilleuse nõbu, arvas ta, et viimase surma järel on tal õigus Achilleuse relvadele, kuid Odysseus võitis teda oma kõneosavuse ja jumalanna Athena abiga. Aias hullus pärast kaotust ja tappis kreeklaste kariloomad, pidades neid oma vaenlasteks. Tulnud mõistusele, heitis ta end oma mõõga otsa. Aiase hullusest on inspireeritud Sophokleese tragöödia „Aias“ ning tema vimma Odysseuse vastu on kirjeldatud ka „Odüsseias“ 11.543–567.

¹⁴¹ Odysseuse allilmaskäigu eesmärgiks oli saada ennustaja Teiresiaselt nõu enda edasise kodutee ja saatuse kohta.

¹⁴² Thetis oli kreeka mütoloogias merenümf, Nereuse tütar ja Peleuse naine, Achilleuse ema.

¹⁴³ Vrdl „Odüsseia“ 11.546–547: „Ent autasu mõistsid / mulle seal Troojamaa lapsed ja ka ise Pallas Athena“ (tlk A. Annist, K. Reitav).

24. (30.) Minos¹⁴⁴ ja Sostratos

Minos: Visatagu see röövel Sostratos Pyriphlegetoni jõkke, templirüüstaja jällegi rebitagu kimääri¹⁴⁵ poolt lõhki, Hermes, türann aga venitatagu Tityose kõrval välja ja raisakotkad nokkigu ka tema maksa; aga teie, head, minge siit tasuks selle eest, et elu jooksul õigesti käitusite, kiiresti Elysioni väljadele¹⁴⁶ ja seadke end õndsate saarel sisse.

Sostratos: Kuula, Minos, kas sulle tundub õiglane, mida ma räägin.

Minos: Miasaja ma nüüd enam kuulan? Kas sa ei ole siis juba süüdi mõistetud, sest olid nurjatu ja mõrvasid nii palju inimesi, Sostratos?

Sostratos: Ma olen küll süüdi mõistetud, aga vaata, kas saan ka õigusega karistada.

Minos: Kui sa maksad õiglast hinda, siis küll.

Sostratos: Sellegipoolest vasta mulle, Minos! Mul on ju ainult kiire küsimus.

Minos: Räägi siis! Aga mitte pikalt, nii et saaksime veel teiste üle kohut mõista.

Sostratos: Kas ma tegin kõike seda, mis ma oma elu jooksul korda saatsin, tahtlikult või oli Moira selle mulle ette kedranud?

Minos: Loomulikult Moira.

Sostratos: Kas seega siis meie kõik, nii korralikud kui pahelised, käitusime sedasi talle alludes?

Minos: Jah, Klohole, kes määrab igaühele sündimisel ette, mis tal tuleb teha.

Sostratos: Aga kui keegi tapaks kellegi teise sunnil, ilma et tal oleks võimalik sellele sundijale vastu rääkida, nagu näiteks timukas või ihukaitsja, kellest üks kuuletub kohtunikule, teine aga türannile, siis keda sa tapmises süüdistad?

Minos: Selge, et kohtunikku või türanni, mitte mõõka ennast: viimane oli ju kõigest tööriist selle viha teenistuses, kes esimesena süüdistamist väärrib.

---

¹⁴⁴ Minos oli kreeka mütoloogias Zeusi ja Europe poeg, Pasiphae abikaasa, Ariadne ja Phaidra isa. Minos oli enne Trooja sõda Kreetat ja Egeuse mere saarestikku valitsenud võimas ja õiglane kuningas, mistõttu sai ta pärast surma koos oma venna Rhadamanthuse ja Aiakosega allmaailma kohtunikuks.

¹⁴⁵ Kimääri kujutati kreeka mütoloogias tuldsülgava lõvina, kelle seljast kasvab välja kitse pea ning kelle sabaks on madu.

¹⁴⁶ Elysion oli müütiline paradiis maailma lääneservas või allilmas, kus elavad igaveses õndsuses surematuse pälvinud kangelased ja õiglased ja vagad.

Sostratos: Väga hea, et sa näitele veelgi enam värvi lisad, Minos. Kui aga keegi tuleks ja tooks endaga kaasa kulda või hõbedat, millega isand on ta teele saatnud, siis keda tuleb tänada või keda heategijaks kuulutada?

Minos: Seda, kes saatis, Sostratos: abiline oli vaid kohaletoiimetajaks.

Sostratos: Kas sa siis ei näe, kui ebaõiglaselt sa käitud, kui karistad meid, kes me oleme teenistusvalmilt Klotho käske täitnud, ja austad neid, kes aitavad kaasa teiste heategudele? Keegi ei saaks ju öelda, et tal oli võimalik kogu paratamatuse sunnile vastu vaielda.

Minos: Sostratos, sa näeksid ka palju muud loogikavastast juhtuvat, kui täpselt uuriksid. Saagu sa siis pealegi küsitlemisest kasu, sest sa ei ole üksnes röövel, vaid paistab, et ka mingi sofist. Lase ta vabaks, Hermes, ja ärgu teda enam karistatagu. Vaata aga, et sa ka teistele surnutele sarnaseid küsimusi ei õpetaks.

25. (12.) Aleksander, Hannibal¹⁴⁷, Minos ja Scipio¹⁴⁸

Aleksander: Mind tuleb sulle eelistada, liibüalane¹⁴⁹: ma olen ju parem.

Hannibal: Kindlasti mitte, vaid hoopis mind.

Aleksander: Olgu Minos kohtunikuks.

Minos: Kes teie siis olete?

Aleksander: Tema on kartaagolane Hannibal, mina aga Philippose poeg Aleksander.

Minos: Zeusi nimel, kuulsad nimed mõlemad! Aga mille üle te tülitsete?

---

¹⁴⁷ Hannibal (247–183 eKr) oli Kartaago väejuht, sai 221. a eKr Kartaago sõjaväe ülemjuhatajaks Hispaanias ja vallutas 219. a eKr Rooma liitlaslinna Saguntumi, mis ajendas roomlasi alustama II Puunia sõda. Hannibal oli võitluses roomlaste vastu edukas, kuid 203. a eKr kutsuti ta Kartaagot ähvardava Publius Cornelius Scipio vastu tagasi Aafrikasse, kus ta sai Zama lahingus 202. a eKr rängalt lüüa. Seejärel lootis ta tugevdada Kartaagot uueks relvakokkupõrkeks Roomaga, kuid kartes, et ta antakse roomlastele välja, põgenes ta 195. a eKr Antiochos III juurde ja 188. a eKr edasi Bitüüniasse. Kui roomlased nõudsid Bitüünia kuningalt Prusias I-lt Hannibali väljaandmist, mürgitas ta end. Hannibali sõjakäikudest annab hea ülevaate Livius teoses „Linna asutamisest alates“ (*Ab urbe condita*) 21.-30. raamatus ja Appianos „Rooma ajaloo“ (*Historia Romana*) 11. raamatus.

¹⁴⁸ Publius Cornelius Scipio (u 235–183 eKr) ehk Scipio Africanus Vanem oli väejuht ja riigimees; ta osales II Puunia sõjas Ticinuse ja Cannae lahingus; pärast kartaagolaste Hispaaniast väljatõrjumist sai ta 205. a konsuliks ja maabus 204. aastal Aafrikas. 202. aastal eKr võitis ta Zama lahingus Hannibali, mis tähendas roomlastele II Puunia sõja võitu.

¹⁴⁹ Antiikajal nimetati Liibüaks Aafrikat üldiselt, mistõttu on Lukianos ka siin dialoogis Hannibali nimetanud kord liibüalaseks, kord kartaagolaseks ja kord aafriklasteks.

Aleksander: Aukoha üle¹⁵⁰: tema nimelt väidab, et oli minust parem väejuht, mina aga ütlen, et nagu kõik teavad, ei olnud ma mitte üksnes temast, vaid peaaegu kõikidest oma eelkäijatest lahinguväljal üle.

Minos: Las siis kumbki räägib kordamööda. Alusta sina, liibüalane.

Hannibal: Ühe asjaga olen rahul, Minos: nimelt et olen siin ka kreeka keele selgeks õppinud¹⁵¹, nii et sellega ta minu ees eelist ei saa. Ma arvan, et just need on kõige enam kiiduväärt, kes alustavad eikellegina, ent sellegipoolest tõusevad iseenda jõul tippu, saavutades mõjukuse ja selle, et neid võimu vääriliseks peetakse. Eks minagi läksin väheste kaaslastega Ibeeriasse sõjaretkele, olles alguses ohvitser oma venna¹⁵² alluvuses, kuid peagi peeti mind sobivaimaks kõige kõrgema koha jaoks, ja siis allutasin ma keldi-ibeerlased ja alistasin läänegallialased ja pärast suurte mägede ületamist vallutasin terve Eridanose¹⁵³ oru ja jätsin nii palju linnu laastatuna maha ja alistasin Itaalia tasandiku ja jõudsin pealinna eeslinnadeni ja tapsin nii palju mehi ühe päevaga, et nende sõrmuseid oleks saanud *medimnos*'tega¹⁵⁴ mõõta ja surnutest üle jõgede sildu teha. Ja seda kõike saavutasin ilma, et mind oleks Ammoni pojaks nimetatud või et ma oleks jumalat teeselnud või ema unenäoendeid ümber jutustanud, vaid ma tunnistasin, et olen inimene, ja võtsin mõõtu targimate väejuhtidega ja võitlesin kõige südikamate sõduritega, mitte ei sõdinud meedlaste või armeenlastega, kes põgenevad enne, kui keegi neid jälitab ja kes hakkajatele otsekohe võidu loovutavad. Aleksander aga suurendas isalt päritud riiki ja laiendas seda nii palju vaid saatuse toel. Kui ta siis võidukas oli ja Issoses ja Arbelas selle nuhtluse Dareiose alistas, eemaldus ta isade kommetest ja nõudis enda kummardamist ja hakkas meedlaste eluviisi matkima ja mõrvas sümposionidel sõpru ja saatis nad vangistusse, et nad siis hukata. Mina aga valitsesin oma isamaad õiglaselt ja kui mind kutsuti, pärast seda kui vaenlased olid suurte jõududega Liibüasse tunginud, ilmusin kiiresti kohtusse ja andsin vastust eraisikuna ja kui mind süüdi mõisteti, talusin asja väärilt. Seda kõike tegin barbarina ja ilma, et ma

---

¹⁵⁰ Aukoha küsimus esineb ka mitme antiikajaloolase teostes: nii Liviuse, Appianose kui Plutarchose järgi esitab Hannibal Scipio küsimuse peale järjestuse 1. Aleksander; 2. Pyrrhos; 3. Hannibal. Kui Scipio seepeale uurib, mitmendaks Hannibal end siis paigutaks, kui oleks teda võitnud, vastab Hannibal, et esimeseks. (Livius "Linna asutamisest alates" 35.14, Appianos „Rooma ajalugu“ 11.10, Plutarchos "Paralleelsed elulood" 17.21.3–4). Samas esitab Plutarchos samale küsimusele ka teisi vastuseid: 16.8.2 on Hannibali järjestus 1. Pyrrhos; 2. Scipio; 3. Hannibal.

¹⁵¹ Cornelius Nepose (110 – u 25 eKr) biograafia „Hannibal“ 13.2 põhjal kirjutas Hannibal mitu kreekakeelset teost, mistõttu pidi kreeka keel tal juba enne allilma jõudmist selge olema.

¹⁵² Hannibalil oli küll vend Hasdrubal, kuid tõenäoliselt peetakse silmas hoopis tema õemeest Hasdrubali, kelle teenistuses Hannibal Ibeeriasse minnes oli, kuna ta ise oli veel liiga noor, et kohe pärast isa surma juhtimine üle võtta. Vrdl Polybios „Maailma ajalugu“ (*Historia*) 2.1.5–9.

¹⁵³ Eridanos oli algselt müütiline jõgi, mida seostati hiljem Poga. Siinses kontekstis on kindlasti tegemist Po jõega.

¹⁵⁴ *Medimnos* oli kreeka mahuühik, mida kasutati peamiselt kuivainete jaoks. Üks Ateena medimnos oli 51.84 liitrit.

oleksin saanud hellenite hariduse ja kandnud ette Homerose värsse nagu tema¹⁵⁵, ja ilma et sofist Aristoteles oleks mind õpetanud, vaid ainuüksi loomulike heade eelduste toel. Nende asjade pärast ma väidangi, et olen Aleksandrist parem. Kui aga tema on seetõttu ilusam, et on pea ümber diadeemi sidunud, siis makedoonlaste jaoks võib see tõesti suursugune olla, kuid selle tõttu ei peaks teda küll paremaks pidama kui üllast ja osavat väejuhti, kes võlgneb oma mõistusele rohkem kui saatusele.

Minos: Tema on nüüd enda kaitseks väarika kõne pidanud, vastupidiselt sellele, mida liibülaselt võiks oodata. Mida aga sina selle peale kostad, Aleksander?

Aleksander: Nii jultunud mehele ei tarvitseks midagi vastatagi, Minos: piisab ju kuuldusestki, et sulle selgeks teha, missugune kuningas olin mina, missugune röövel aga tema. Sellegipoolest vaata, kas ma temast vähe üle olin, kui juba verinoorena riigiasjadesse astusin ja segipaisatud riiki ohjeldasin ja isa mõrvaritele kätte maksin, ja siis teebalaste hävitamisega Hellasesse hirmu sisendasin, nii et nad mu strateegiks valisid. Ja ma ei pidanud sobivaks makedoonlaste riigi eest hoolitsemisega rahulduda ja valitseda seda, mis isa maha jättis, vaid mõeldes kogu maailma peale ja pidades kohutavaks seda, kui ma kõikjal võimu ei haaraks, tungisin väikese salgaga Aasiasse ja saavutasin Granikose jõe ääres suures lahingus võidu¹⁵⁶ ja alistasin Lüüdia ja Joonia ja Früügia ja üldse allutasin endale alati kõik, mis mu teele jäi kuni Issoseni, kus Dareios musttuhandepäälise väe eesotsas ootas¹⁵⁷. Ja järgnevat te teate, Minos – kui paljusid surnuid ma ühe päevaga allilma saatsin. Paadimees igatahes räägib, et nende mahutamiseks ei piisanud siis paadist, vaid paljud purjetasid üle järve isehitatud parvedega. Ja seda tegin ise väe eesotsas ohtudele vastu tormates, kartmata haavata saamist. Rääkimata sellest, mis Tyrose all ja Arbelas juhtus, läksin kuni Indiani välja ja muutsin ookeani riigi piiriks ja võtsin nende elevandid¹⁵⁸ ja alistasin Porose¹⁵⁹ ja võitsin Tanaise jõge ületades suures ratsalahingus sküüte¹⁶⁰, kes ei ole just hädised mehed, ja ma kohtlesin sõpru hästi ja kaitsesin end vaenlaste eest. Aga isegi kui ma inimestele jumal paistsin, võib selle neile andeks anda, et nad mu tegude suurust arvestades ka niisuguseid asju minu kohta uskusid. Lõpetuseks, mina surin ju valitsejana, tema aga

---

¹⁵⁵ Plutarchose järgi olevat Aleksander nimetanud „Iliast“ sõjakunsti teejuhiks (*viaticum*) („Paralleelsed elulood“ 22.8).

¹⁵⁶ Granikose jõe ääres toimus 334. a eKr Aleksandri esimene lahing Pärsia vastu.

¹⁵⁷ Arrianose andmetel oli Dareios III väe suuruseks u 600 000 meest („Aleksander“ 2.8.8).

¹⁵⁸ Diodoros Siculuse andmetel sai Aleksander sõjasaagiks 80 elevanti („Ajalooline raamatukogu“ 17.89.2).

¹⁵⁹ Poros oli võimas India kuningas. Aleksander Suur võitis teda 326. a eKr, misjärel temast sai truu sõltlaskuningas.

¹⁶⁰ Tegelikult alistas Aleksander sküüdid 329. a Jaxartese jõe (praegune Sõrdarja) lähedal Jaxartese lahingus. Antiikajal kutsuti Tanaiseks praegust Doni jõge, kuid Aleksander pidas Jaxartese jõge Doni ülemjooksuks, mistõttu levis see nimi ka sellele.

pagenduses Prusiase õukonnas Bitüünias, just nagu suurimale närukaelale ja toorutsejale kohane. Jätan rääkimata, kuidas ta itaolid alistas: kindlasti mitte tugevuse, vaid kelmuse ja reetlikkuse ja trikkidega, õiguspärast või avalikku polnud seal aga mitte midagi. Kui ta aga mulle priiskamist ette heitis, siis paistab, et see suurepärase mees on unustanud, kuidas ta käitus Capuas, kus ta hetääridega koos aega veetis ja sõja otsustavad hetked prassides mööda lasi. Kui ma aga ei oleks lään tühiseks pidanud ja ida rünnanud, siis mida märkimisväärset oleksin sellega saavutanud, kui oleksin Itaalia verd valamata vallutanud ja Liibüa ja kõik kuni Gadeseni alistanud? Ent nad ei tundunud mulle väärilised vastased, kui nad juba küürutasid ja mind isandana tunnistasid. Olen rääkinud: sina aga, Minos, mõista õigust – paljudest põhjustest on ka need piisavad.

Scipio: Mitte enne, kui oled ka mind kuulanud.

Minos: Kes sina siis oled, kulla sõber, või kustkandist pärit, et sekkud?

Scipio: Itaallane Scipio, väejuht, kes hävitas Kartaago ja alistas liibüalased suurtes lahingutes.

Minos: Mida siis sinul ka öelda on?

Scipio: Et olen Aleksandrist küll nõrgem, aga Hannibalist parem, sest pärast tema võitmist jälitasin teda ja sundisin ta kuulsusetult põgenema. Kas ta siis ei ole häbitu, kui ta võistleb Aleksandriga, kellega mina, Scipio, Hannibali alistaja, ei pea vääriliseks end kõrvutada?

Minos: Zeusi nimel, sa räägid arukalt, Scipio! Niisiis esimeseks olgu määratud Aleksander, tema järel aga sina, ning siis, kui sobib, kolmandana Hannibal, kes pole sugugi halvast puust mees.

26. (15.) Achilleus ja Antilochos¹⁶¹

Antilochos: Achilleus, sellega, mida sa ennist Odysseusele surma kohta rääkisid¹⁶², ei teeks sa küll kummalegi õpetajale, ei Cheironile ega Phoinixile¹⁶³ au. Ma kuulasin ju, kuidas sa ütlesid, et rohkem sul meeldiks maa peal orjata kedagi kehvimatest, „kel ep ole endalgi miskit“¹⁶⁴, kui kõikide varjude üle valitseda. Seda peaks rääkima võib-olla mingi matslik früüglane, kes on argpüks ja armastab elu rohkem kui au, aga et Peleuse poeg, kes kõikidest kangelistest kõige

---

¹⁶¹ Antilochos oli kreeka mütoloogias Nestori poeg, Achilleuse sõber. Ta võttis osa kreeklaste sõjakäigust Trooja vastu. Antilochos hukkus Memnoni käe läbi, kui ta võitluses isale appi ruttas.

¹⁶² Vrdl „Odüsseia“ 11.487–491.

¹⁶³ Kentaur Cheiron ja dolopite valitseja Phoinix olid mõlemad Achilleuse õpetajaks.

¹⁶⁴ Vrdl „Odüsseia“ 11.490 (tlk A. Annist ja K. Reitav).

enam ohtusid armastas, iseendast nõnda allaheitlikult mõtleb, on väga häbiväärne ja vastuolus su eluaja tegudega, kui sa võimalusele palju aastaid kuulsusetult Phthias valitseda vabatahtlikult kuulsusrikast surma eelistasid.

Achilleus: Aga Nestori poeg, siis polnud ma ju veel siinset kogunud ega teadnud, kumb neist parem on, mistõttu eelistasin toda õnnetut kuulsust elule. Nüüd aga mõistan juba, et kui väga nad mind ka maa peal ülistaksid, on see ikkagi kasutu: surnute seas austatakse ju kõiki ühepalju ja pole enam ei seda ilu, Antilochos, ega tugevust, vaid me lebame kõik sama pimeduse all ühtmoodi ega erine üksteisest mitte millegi poolest. Ja Trooja surnud ei karda mind ega teeni ka Ahhaia omad, kõigil täpselt võrdne sõnaõigus ja iga surnu teisega ühesugune, „nii argpüks kui ka vapraimgi sangar“¹⁶⁵. Need asjad kurvastavad mind ja olen muserdatud, et ei saa kas või orjates elada.

Antilochos: Ent mida küll saaks keegi teha, Achilleus? See tundub ju loodusega nii määratud olevat, et kõik surevad igal juhul, seega tuleb seadusele alistuda ja mitte kurvastada selle üle, mis on ette nähtud. Pealegi näed, kui palju on siin su ümbruses meid, sinu kaaslasi, ja vähe aja pärast saabub kindlasti ka Odysseus. Ka ühine saatus annab ju lohutust, ja et seda üksipäini ei kannata. Sa näed Heraklest ja Meleagrost ja teisi imetlusväärseid mehi ja ma arvan, et nemad ei võtaks vastu võimalust maa peale minna, kui keegi neid sinna selleks saadaks, et nad vaeseid ja nälgivaid mehi orjaksid.

Achilleus: Nõuanne on ju sõbrale kohane, mind aga teeb mälestus neist asjadest, mis mul elades oli, kuidagi kurvaks ja ma arvan, et niisamuti ka igapäev teist. Kui te sama välja ei ütle, olete halvemad, kuna kannatate seda vaikides.

Antilochos: Ei, vaid paremad, Achilleus: me ju näeme, kui kasutu on rääkimine. Me oleme vaikimist ja leppimist ja välja kannatamist ikka heaks pidanud, et me naeru enda peale ei tõmbaks, nagu sina oma palvetega.

27. (19.) Aiakos ja Protesilaos¹⁶⁶

Aiakos: Miks sa oled Helena kallale sööstnud ja kägistad teda, Protesilaos?

---

¹⁶⁵ Vrdl „Ilias“ 9.319: „Au samavõrd saab argpüks kui saab vapraimgi sangar“ (tlk A. Annist, K. Reitav).

¹⁶⁶ Protesilaos oli kreeka mütoloogias Iphiklose poeg; ta astus kreeklaste poolel esimesena Trooja pinnale ja vastavalt oraakli ennustusele ka langes esimesena. Oma naise Laodameia palvel tohtis ta lühikeseks ajaks allilmast tagasi tulla; seejärel läks Laodameia koos abikaasaga surma. Protesilaose surma on kirjeldatud „Iliases“ (2.697–

Protesilaos: Sest ma surin tema pärast, Aiakos, jättes endast maha pooleldi valmis maja ja leseks oma äsjanaitud kaasa.¹⁶⁷

Aiakos: Süüdistata siis Menelaost, kes teid selle naise pärast Troojasse juhtis.

Protesilaos: Sa räägid õigust! Ma peaksin teda süüdistama!

Menelaos: Mitte mind, kulla sõber, vaid õiglasem oleks Parist süüdistada, kes minu – oma võõrustaja! – naise kogu õiguse vastaselt ära röövis ja põgenes: tema on küll selle ära teeninud, et mitte ainult sina, vaid ka paljud hellenid ja barbarid teda selle eest kägistaksid, et ta nii paljudele surma on toonud.

Protesilaos: Niiviisi on parem: sind siis ei vabasta ma kunagi oma haardest, õnnetu Paris.

Paris: Sa teed ülekohtu, Protesilaos, kuigi ma tegelen sama kunstiga, mis sina: ka mina olen ju armuga köidetud ja sama jumala käsutuses. Sa ju tead, et see on midagi tahtele allumatut ja mingi jumalus juhib meid kuhu iganes vaid soovib, ja talle on võimatu vastu võidelda.

Protesilaos: Sa räägid õigust. Oh et mul oleks võimalik siin Eros kätte saada!

Aiakos: Ma vastan sulle ka Erose kaitseks: ta ütleks ju, et küllap on Parise armastuses tema süüdi, sinu surmas, Protesilaos, aga mitte keegi muu kui sina ise, sest Trooja peale tormates unustasid sa oma vastnaitud kaasa ja hüppasid hulljulgelt ja meeletult oma kuulsusjanus teistest ette ning sellepärast sa maabumiskohas ka esimesena surid.

Protesilaos: Sel juhul on mul sulle enda kaitseks veel tugevam vastus, Aiakos: mitte mina pole ju selles süüdi, vaid Moira, ja et lõng on algusest peale sedasi kedratud.

Aiakos: Õige! Miks sa siis ikkagi teisi süüdistad?

28. (23.) Pluton ja Protesilaos

Protesilaos: Oh, isand ja kuningas ja meie Zeus, ja sina, Demeteri tütar¹⁶⁸ – ärge pöörake armastaja palve ees pilku kõrvale.

---

702) ning Apollodorose teoses „Raamatukogu“ (3.30). Laodameia kaotusvalust räägib üks kiri Ovidiuse teosest „Heroiinid“ ehk „Läkitused“ (*Heroides* 13).

¹⁶⁷ Vrdl „Ilias“ 2.701–703: „Tal Phylakes maha jäi oma palgeid kriimustav kaasa / ning maja, pooleldi tehtud. Üks Iioni mees tema tappis, / kui varem kõigist ahhailastest hüppas ta kaldale laevalt.“ (tlk A. Annist, K. Reitav).

¹⁶⁸ Demeteri tütar ehk Persephone oli kreeka mütoloogias surnute-, allilma- ja viljakusjumalanna. Tema isa Zeusi nõusolekul röövis Hades (Pluton) Persephone ja viis ta allilma endale naiseks. Demeteri viha ja mure mõjul lubas Zeus Persephonel veeta pool või 2/3 aastast maa peal.

Pluton: Mida sina siis meie käest tahad? Või kes sa üldse oled?

Protesilaos: Olen Protesilaos, Iphiklose poeg Phylakest, ahhailaste kaasvõitleja ja esimene Ilioni all langenu. Palun, et saaksin vabaks ja võiksin natukeseks taas ellu ärgata.

Pluton: See iha on kõigil surnutel, Protesilaos, ent see ei saa mitte kellelegi neist osaks.

Protesilaos: Aga mitte elu, Aidoneus¹⁶⁹, ei armasta ju mina, vaid hoopis naist, kelle kohe pärast pulmi kambrisse maha jätsin, kui ise minema purjetasin, siis aga ebaõnne sõdurina maabumiskohas Hektori tabamusest surin. Niisiis piinab mind mõõdu armastus naise vastu, isand, ja soovin, et võiksin kas või korraks tema ette ilmuda ja seejärel tagasi tulla.

Pluton: Kas sa ei joonud Lethe vett, Protesilaos?

Protesilaos: Ja kuidas veel, isand, kuid mu häda oli sellest tublisti üle.

Pluton: Oota siis: küll jõuab kord ka tema siia ja sul ei olegi vaja üles minna.

Protesilaos: Aga ma ei kannata venitamist, Pluton! Sa oled ka ise varem armastanud ja tead, missugune tunne see on.

Pluton: Ja mis see üheks päevaks elluärkamine sulle annab, kui natukese aja pärast nutad samu asju taga?

Protesilaos: Ma arvan, et suudan teda veenda mulle meie sekka järgnema, nii et vähe aja pärast saad ühe surnu asemel kaks.

Pluton: Asjadel ei ole õige nii minna ega pole nad ka kunagi läinud.

Protesilaos: Tuletan sulle meelde, Pluton: Orpheusele andsid sa Eurydike ju selsamal põhjusel üle¹⁷⁰ ja mu hõimlase Alkestise saatsid Heraklese meeleheaks tagasi¹⁷¹.

Pluton: Kas sa tahad siis sedasi – palja kolbana ja näotuna – oma ilusa pruudi ette ilmuda? Kuidas tema omakorda sind vastu võtab, kui ta pole suuteline sind äragi tundma? Ma tean hästi, et ta hakkab ju kartma ja põgeneb su eest ja siis oled kogu selle teekonna maa peale asjatult ette võtnud.

---

¹⁶⁹ Aidoneus oli Plutoni kui Hadese valitseja lisanimi.

¹⁷⁰ Orpheus oli kreeka mütoloogias Traakiast pärit kreeka laulik, muusa Kalliope ja jõejumal Oiagrose (või Apolloni) poeg. Kui ta naine Eurydike maohammustuse tagajärjel suri, läks Orpheus allmaailma talle järele. Tema laulu ja mängu mõjul sealsed valitsejad heldisid ja lasksid surnu vabaks. Eurydike võis talle järgneda, kuid kuna Orpheus keelust hoolimata naise poole tagasi vaatas, pidi Eurydike jäädavaks ajaks surnute riiki naasma.

¹⁷¹ Alkestis oli kreeka mütoloogias Pherai kuninga Admetose abikaasa, kes läks oma mehe asemel vabatahtlikult surma. Tasuks armastuse ja truuduse eest päästis Herakles naise surma käest.

Persephone: Seetõttu paranda sina ka seda, mu kaasa, ja anna Hermesele käsk, et kui Protesilaos on juba päevavalguse käes, muutku ta sauapuudutusega otsekohe ilusaks noormeheks, just nagu ta oli pulmakambris.

Pluton: Kuna Persephone kiidab selle heaks, juhata ta üles ja muuda ta jälle peigmeheks; sina aga pea meeles, et sa saad ühe päeva.

29. (24.) Diogenes ja Mausolos¹⁷²

Diogenes: Kaarialane, miks sa end nii tähtsaks ja meist kõikidest rohkem austamisväärseks pead?

Mausolos: Eks ikka kuningavõimu tõttu, sinopelane: ma sain ju kõikide kaarialaste kuningaks, valitsesin ka osa Lüüdiast ja allutasin mõned saaredki ja jõudsin suurt osa Jooniast alistades kuni Mileetoseni. Lisaks olin ma ilus ja pikk ja lahinguväljal tugev. Mis aga kõige tähtsam – Halikarnassoses on minu peale ülisuur hauakamber püstitatud. Nii suurt ei ole ühelgi teisel surnul ja kellelgi ei ole see ka nii ilusasti kaunistatud, kus hobuseid ja mehi on kõige kaunimast kivist ülitäpselt kujutatud – isegi seesugust templit ei ole lihtne leida. Kas sulle ei tundu õige selliste asjade üle uhke olla?

Diogenes: Sa tahad öelda, et kuningavõimu ja ilu ja hauakambri kaalu üle?

Mausolos: Zeusi nimel, just nende asjade üle.

Diogenes: Aga ilus Mausolos, ei see jõud ega kuju pole sul enam alles. Kui me peaksime valima kellegi ilu üle otsustama, siis ma ei oska küll öelda, mispärast sinu kolp rohkem austust vääriks kui minu oma: me oleme ju mõlemad kiilad ja paljad, ja näitame ühtmoodi hambaid ja meil ei ole silmi ja ninad on lamedad. Ent hauamonument ja need ülikallid kivid võivad ju halikarnassoslastele ehk olla uhkustamiseks ja võõraste ees kiitlemiseks, et mis suuri ehitisi neil küll on; mis kasu aga sina sellest saad, kulla sõber, ma ei näe – kui sa just seda ei väida, et kannad nii suurte kivide rõhumise tõttu meist suuremat koormat.

Mausolos: Kas siis see kõik on minu jaoks kasutu ja Mausolost ja Diogenest austatakse ühepalju?

---

¹⁷² Mausolos oli 377–353 eKr Pärsia satraap Kaarias, kuid ta valitses Pärsia suurkuningast sõltumatult. Mausolos laskis oma residentslinna Halikarnassost suurejooneliste hoonetega kaunistada, millest tähtsaim oli tema hauamonument. Selle ehitamine lõpetati pärast Mausolose surma ta naise Artemisia korraldusel ning sellest sai üks antiikaja maailmaimeid.

Diogenes: Mitte ühepalju, kõrgeltsündinu, seda kindlasti mitte: Mausolos ju halab, meenutades maapealseid asju, milles arvas õnne peituvat, Diogenes aga naerab tema üle. Ja tema räägib oma hauakambri Halikarnassoses, mille Artemisia, ühtaegu ta naine ja õde, lasi ehitada, Diogenes aga ei tea, kas ta kehal üldse mingi haud on – see ei huvitanudki teda. Aga ta on parimatele enda kohta sõna maha jätnud, et on elanud ülevama elu, kui mees tavaliselt, oh kaarialane, kes sa kõige enam orjaga sarnaned, ja see on sinu mälestusmärgist kindlamale kohale ehitatud.

30. (25.) Nireus¹⁷³, Thersites¹⁷⁴ ja Menippos

Nireus: Vaata – Menippos! Las tema otsustab, kumb on ilusam. Ütle, Menippos, kas ma ei tundu sulle ilusam?

Menippos: Aga kes te olete? Ma arvan, et kõigepealt on vaja ju selles selgust saada.

Nireus: Nireus ja Thersites.

Menippos: Kumb siis on Nireus ja kumb Thersites? See ei ole ju ikka veel selge.

Thersites: Üks punkt siis juba mulle, sest ma olen sinuga samasugune ja sa ei erine millegi nii erilise poolest, nagu see pime Homeros kiitis, kui sind kõikidest kauneimaks nimetas, vaid mina oma ülalt ahta pea ja väheste udemetega¹⁷⁵ ei tundunud kohtunikule sugugi halvem. Aga vaata sina, Menippos, kelle sina ilusamaks tunnistad.

Nireus: Eks ikka minu, Aglaia ja Charopose lapse, kes oli kõige ilusam mees, kes Ilioni alla läks¹⁷⁶.

Menippos: Aga ma arvan, et maa alla ei tulnud sa samuti kõige ilusamana, vaid kondid on kõigil ühesugused, kolpa aga oleks ainult selle järgi võimalik Thersitese omast eristada, et see võib sul kergesti puruneda: su kolp on ju nõrk ja ebamehelik.

---

¹⁷³ Nireus oli kreeka mütoloogias Charopose ja Agaleia poeg, Sime kuningas. Ta võitles Trooja sõjas kreeklaste leeris ning oli Achilleuse järel sõja kõige ilusam sangar.

¹⁷⁴ Thersites oli kreeka mütoloogias üks Troojat piiravatest kreeklastest. „Iliases“ kujutatakse teda inetu ja lobisemishimulise lombakana ning käratseva demagoogina.

¹⁷⁵ Vrdl „Ilias“ 2.214–219: „Mees oli näotuim kõigist ta, kes tuli Ilioni alla: / rangis reitega, üks jalg lombak ja küürakas seljast; / ahtake tal oli rind, õlad koos sel, ning ülalt pealuu / kitsamaks jäi, aga sel udemeid oli hoopiski veidi“ (tlk A. Annist, K. Reitav).

¹⁷⁶ Vrdl „Ilias“ 2.671–674: „Simest tõi ühes kolm võrdkulgset laeva Nireus / vürst Charopose poeg, emaks kellel vürstinna Aglaia; / kauneim mees oli see danaoslaste kõikide keskel / (peale Peleidese), kes olid saabunud lõhkuma Troojat“ (tlk A. Annist, K. Reitav).

Nireus: Küsi siis Homeroselt, missugune ma olin toona, kui ahhaialastega koos sõdisin.

Menippos: Sa räägid mulle unenägudest. Mina näen, mis sul ka nüüd on, noid asju aga teadsid tolle aja mehed.

Nireus: Niisiis mina ei olegi siin ilusam, Menippos?

Menippos: Ei sina ega keegi teine ei ole ilus: kõiki austatakse Hadeses ju ühepalju ja kõik on ühesugused.

Thersites: Mulle on seegi piisav.

III Eneserefleksioon

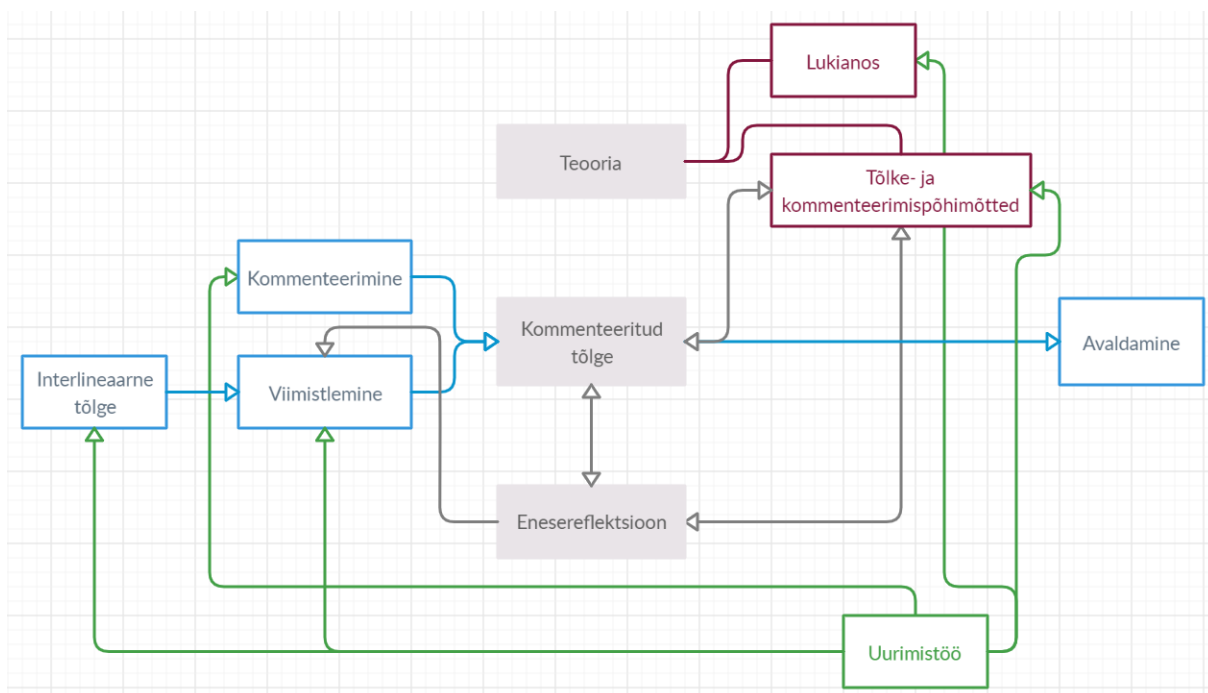
1. Töö protsess

Lukianose „Surnute kõneluste“ kommenteeritud väljaande valmimise protsessi võib laias laastus jagada üheksaks suuremaks etapiks:

- Interlineaarne tõlge – eesmärgiks teksti mõistmine, pidades vajadusel juhendajaga nõu; tulemuseks sõnastuselt ja süntaktiliselt originaalilähedane, kuid keeleliselt väga kohmakas ja ebaloogiline tekst.
- Tõlke viimistlemine – eesmärgiks saada esialgsest mustandist järk-järgult puhas sorav tekst, sh arvestades ka testlugejate tagasisidet; tulemuseks tekst, mis on valmis keeleteoimetajale saatmiseks.
- Uurimistöö – eesmärgiks nii Lukianose, tema elu, teoste ja pärandi kohta info leidmine, aga ka tõlketooria uurimine, samuti kommenteerimiseks vajalike materjalide läbi töötamine; tulemuseks märkmed nii teoreetilise osa kui kommentaaride jaoks.
- Kirjastuse leidmine ja kokkuleppe saavutamine – eesmärgiks leida kirjastus, mis teose avaldaks ning kommentaaride ja saatesõna mahus kokkuleppimine; tulemuseks leping Loomingu Raamatukoguga ning kooskõlastatud ettekujutus lisade osas.
- Teoreetilise osa kirjutamine – eesmärgiks kogutud märkmetest valmis teksti kirjutamine, arvestades sealjuures võimalust kasutada materjali trükkimineva raamatu saatesõna kirjutamisel; tulemuseks teooriaosa.
- Kommenteerimine – eesmärgiks kirjastusega kokkulepitud mahus ja fookuses kommentaaride kirjutamine; tulemuseks kommentaarid.
- Eneserefleksiooni kirjapanek – eesmärgiks hinnata protsessi, selles ettetulnud raskusi ning lahendusi; tulemuseks eneserefleksiooni peatükk.
- Arutlused juhendajaga – eesmärgiks tekkinud küsimustele lahenduste või lahendusteallika leidmine ja mõtete reflekteerimine.
- Vormistus – eesmärgiks töö vormistamine, sissejuhatuse ja kokkuvõtte kirjutamine; tulemuseks valmis töö.

Seejuures ei ole etapid üksteisest rangelt eraldatud ega lineaarselt järjestatud: uurimustööd tuli ette juba esmasel tõlkimisel, et kontekstist ja sõnade tähendusvarjunditest täpselt aru saada ning ka arutlused juhendajaga olid lahutamatu seotud kõikide töö järkudega. Ka ühe ja sama etapi juurde sai mitu korda tagasi tuldud: igale tõlke viimistlemisetapile järgnes paus, et tekstist

puhata ning mõne aja pärast jälle värske pilguga lugeda. Tähtsamad seosed erinevate etappide vahel on välja toodud joonisel 1.

Joonis 1. Seosed magistriprojekti etappide vahel.

Jooniselt võib näha, et uurimistöö käis kaasas pea iga tähtsama tööetapiga. Samuti on näha, kuidas teised etapid üksteist mõjutasid: teose tõlkimine ja kommenteerimine sõltus paikapandud tõlke- ja kommenteerimispõhimõtetest, kuid nii mõnedki neist kujunesid välja töö jooksul. Samuti on eneserefleksioonis kajastatud ühelt poolt seda, kuidas tõlkepõhimõtete järgimine õnnestus, kuid samas tekitasid just tõlkeprobleemid sageli vajaduse otsustamiseks, kuidas mingile korduvale probleemile tõlkes läheneda.

Jooniselt on selguse huvides välja jäänud arutelud juhendajaga, mis on pea iga etapiga suuremal või vähemal määral seotud, ning vormistus.

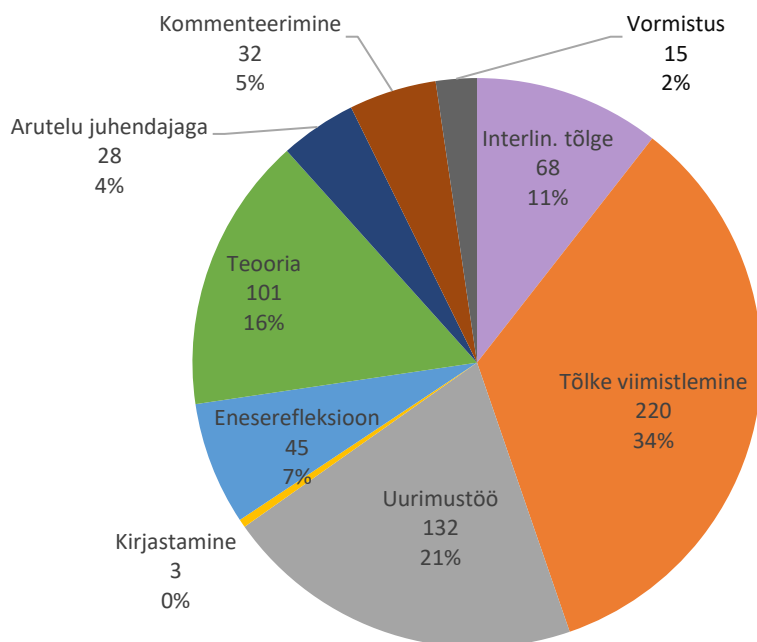
Töö autor võttis juba algusest peale Toggl'i rakendusega¹⁷⁷ aega, kui palju millegi jaoks aega kulus, lülitades kindla etapiga tegelema hakkamisel sisse vastava kirjeldusega taimeril. Arvestus on esitatud tunnitäpsusega, ümardusega allapoole, sest ehkki püüdi oli mõõdetaval ajal maksimaalselt just tõlkimise, lugemise või kirjutamisega tegeleda, tuli vahel paratamatult ette mõneminutilisi katkestusi. Piirid ei ole täpsed, sest ka tõlkimise ja teooriaosa kirjutamise ajal tuli sageli fakte järgi kontrollida, kuid pidev taimeril parasjagu tehtava töö kirjelduse

¹⁷⁷ Toggl on Eestis arendatud ajakasutuse tarkvarasüsteem. Lähemalt: <https://toggl.com/>

vahetamine oleks tegelikku tööd põhjendamatult palju seganud. Seetõttu on uurimustööd eraldi mõõdetud ainult juhtudel, kui oligi plaanitud materjalide otsimine või lugemine ette võtta või kui mingi pisidetaili kontrollimine kujunes pikemaks uurimiseks.

Arutelu juhendajaga hõlmab endas näost näkku kohtumisi, vestlusi Skype teel ja ka juhendaja kommentaaride esmast läbitöötamist. Meilivestlusteks kulunud aega ei ole mõõdetud, sest tavaliselt ei lähe ühe kirja koostamiseks ega lugemiseks eriti palju aega, kuigi aasta-kahe peale võiks neid minuteid juba omajagu tiksuda. Samuti ei kajastu ülevaates muude kohtumiste ajal peetud arutelud (nt loengute eel/järel, töökeskkonnas vmt).

Joonisel 2 on välja toodud lõplik projekti jaoks kulunud aeg tundides.

Joonis 2. Magistriprojekti erinevateks etappideks kulunud aeg tundides

Kogu magistrirprojekti peale kulus kokku ligikaudu 644 tundi. Jooniselt võib näha, et tõlkimiseks ja kommenteerimiseks kulus kokkuvõttes ligikaudu sama palju aega, kui kogu projekti ümbritsevaks taustatööks nii uurimistöö kui ka teooriaosa ja eneserefleksiooni kirjapanemise näol. Kuna ajavõtmissüsteemis erinevate tegevuste eristamine kujunes välja töö käigus, pole tagantjärei võimalik täielikult eristada, kui suur osa uurimistööd oli seotud konkreetselt tõlkega – nimede, kirjanduslike viidete, reaalide jmt kontrollimisega – ning kui suur osa raamistusega seal ümber – Lukianose elu ja retseptiooni ning tõlketeooria uurimisega. Mõningast aimu annab aga kommenteerimisele kulunud aeg: nendega alustas töö autor neljanda

mustandi viimistlemise käigus, nii et viimistles dialoogikaupa esmalt tõlget ning seejärel vahetas taimeril töö kirjeldust ning läks edasi kommentaaridega. See tähendas nii materjali kontrollimist ja vajaliku välja selekteerimist kui ka kommentaarideks sõnastamist.

Töö erinevatele etappidele kulunud aja mõõtmine aitab illustreerida, kuivõrd ajamahukad võivad olla tõlkimise juurde kuuluvad n-ö kõrvaltegevused, mida kuidagi tähemärkide arvuga mõõta ei saa. Eriti ajaliselt ja/või kultuuriliselt kaugematest kultuuriruumidest pärit tekstide tõlkimisel ei piisa puhtalt keeleoskusest ning tööd saatev uurimistöö on hädavajalik nii konteksti korrektseks edasiandmiseks kui ka autori lugejale lähemale toomiseks.

2. Tõlkeprobleemid

Tõlkimisel võib juba ette arvestada sellega, et sünnib täiesti uus tekst, millel on originaaliga küll oluline seos, kuid mis on sellest siiski täiesti erinev. Jättes kõrvale suurima erinevuse – keele – tuleb ka kõige originaaltruuma tõlke puhul ette otsustuskohti, mille tingivad nii lähte- ja sihtkeele leksikaalsed ja süntaktilised erinevused kui ka stilistilised kaalutlused. Eriti just ilukirjanduse puhul mängib stiil olulist rolli – kui tekst kõlab lähtekeeles ladusalt, siis oodatakse, et ka tõlge oma publikule samasugusena mõjuks. Sellise tõlkevilumuse omandamiseks läheb aega, ning et käesoleva töö autor on seni avaldanud vaid ühe tõlke¹⁷⁸ ning oma stiil ja kindlad hoiakud on veel välja kujunemas, siis tuli töö käigus kaalutlemiskohti ette kindlasti rohkem kui kogunud tõlkijal. Järgnevas ülevaates on tõlkeprobleemid süstematiseeritud leksika, lauseehituse, stiili ja varasema traditsiooni järgi ning esitatud seejuures ka näiteid ja teekonda lahendusteni.

2.1 Leksika

Tõlkimine ei ole pelgalt lähtekeele sõnale võimalikult täpse vaste leidmine sihtkeelest, vaid nõuab mitmeski kohas otsustamist, millist põhimõtet järgida. Järgnevalt on leksikaga seotud väljakutsed esitatud kolmes alapeatükis: esiteks kõnekeelsete väljendite tõlkimine, seejärel reaaliid ning viimaks üldine peatükk sõnadest, millele ei ole eesti keeles ühest vastet.

2.1.1 Kõnekeelsed väljendid

Nagu tõlkepõhimõtete peatükis välja toodud, juhendus töö autor „Surnute kõnelusi“ tõlkides peaaegselt sellest, et tekst mõjuks loomuliku suulise kõnena. Teose uuestiloomine kõnekeelses eesti keeles oli üks suuremaid väljakutseid. Ühest küljest kammitsetes soov originaali võimalikult täpselt edasi anda – keeleliselt ei olegi see alati nii võimatu, kuid tulemus jääb ka parima tahtmise juures konarlik ja kohmakas. Teisalt tekkis hirm, et soovides luua head sujuvat teksti, on eestikeelne tekst lõpuks stiililiselt ning kohati ka sisult midagi hoopis muud kui kreekakeelne originaal.

---

¹⁷⁸ Seda küll ladina, mitte vanakreeka keelest: valitud peatükid kogumikust „Roomlaste teod“, Tallinn: Kultuurileht, 2019 (koost. M.-K. Lotman, K. Viiding).

Replike kõnekeelsemaks parafraseerides on tõlkija hääl tuntavam, sest eks see ole omajagu ka tõlgenduse küsimus, kui terav, pahane või õel mingi fraas on, kuid kui alati valida turvaline vaste, mida saab vastavalt hääletoonile või rõhuasetusele emotsionaalsemaks või neutraalsemaks lugeda, võib kogu tulemus olla liiga üksluine. Sestap oli ka tunda, kuidas mustand iga ülelugemiskorraga aina kõnekeelsemat kuju võttis: kui teisel viimistlemisringil said alternatiivsed, kuid tekstikaugemad tõlkevariandid leheservale kommentaaridesse märgitud, siis kolmandal leidsid need juba üsna julgelt tõlkes oma koha. Lõppude lõpuks ei ole selles midagi halba, kui tõlkija häält ka kuulda on ja olgu see hääl siis pigem natuke vabam kui kammitsetud, nii et Lukianose teravmeelsus, mis lugejaid sajandite vältel paelunud on, ka Eesti lugejani jõuaks.

Eriti selgelt oli kõnekeelsus tuntav hüüatustes jm emotsioonidega laetud fraasides. Neis joonistub kultuuriline ja ka ajalooline eripära sageli tuntavamalt välja – missuguseid sõnu kasutatakse näiteks üllatuse või meelepaha edasiandmiseks. Paljud eesti keeles tavalised hüüatussõnad on kristliku taustaga ('issake', 'pagan küll', 'käi põrgu!') ning ei tulnud siinses tõlkes seetõttu kindlasti kõne allagi. Kui kohati on originaali edasiandmine võimalik (nt hüüatus 'Zeusi nimel!'), siis paljudel juhtudel tuleb lähtekeelest kaugeneda.

Üheks suulise kõne näiteks, mis tekstis korduvalt esines, oli εὖ γε. Selle tõlkevasteks võiks olla 'hästi', 'õige (kinnitava või heakskiitva vastusena); ka ironiliselt'. Olenevalt kontekstist on „Surnute kõneluste“ tõlkes kasutatud 'just-just' (3. dialoogis), 'väga hea' (6., 16. ja 24.) ja 'heakene küll' (20.). Just selliste kõnekeelsete väljenditega sai kiiresti selgeks, et läbivalt ühe variandi külge kinni jäämine ei ole mõistlik, sest kontekstidest tulevad selgelt kõik erinevad nüansid välja: kord on seda väljendit kasutatud heakskiitva vastusena, kord mingi tegevuse lõpetuseks, kord hoopis ironiliselt.

Sarnane korduv väljend on χάριεν λέγεις või εὖ λέγεις, millest esimene on otsetõlkes 'sa räägid ilusti', teine 'sa räägid hästi', 'sa räägid õigust'. Tõlkes on kasutatud vasteid 'tore lugu küll' (2.), 'jutt on sul hea' (8.), 'kena lugu' (11.), 'õige jutt' (20.) ja 'sa räägid õigust' (20., 27.). Olugugi, et ühe väljendi tõlkimiseks on kasutatud erinevaid lahendusi, on tõlkija püüdnud sõnastuses siiski mingit sarnasust säilitada. See tähendab, et kui ka on verbist 'rääkima' loobunud, siis on leitud nimisõna, mis seda edasi annaks ('jutt', 'lugu'). Samuti on igas vastes 'hästi', 'õige' mingil kujul sees ('tore', 'hea', 'õigus'). Ka teiste kõnekeelsete väljendite parafraseerimisel on võimalusel püütud leksikaalset vastavust säilitada.

Üheks keerukaks väljendiks osutus οἰμώζειν. Sõna esimene tähendus on ‘kaeblema’, ‘oigama’, kuid teisalt võib seda kasutada ka sajatuseks. Esimest korda esines see 2. dialoogis, kus Diogenes ütleb Polydeukesele σὺ δὲ οἰμώζειν αὐτοῖς παρ’ ἐμοῦ λέγε, teist korda 19. dialoogis Polystratose repliigis ἄλλας δὲ τὰς ἀληθεῖς διαθήκας ἔχων, ἐκείνας κατέλιπον οἰμώζειν ἅπασι φράσας. Ehkki ideaalne olnuks ka tõlkes sõna esmane tähendusvarjund sisse jätta, ei andnud kaalutud tõlkevasted (‘eks nuta pealegi’, ‘hakka siis õige nutma’ vm) mõtet piisavalt hästi edasi, nii et see sai asendatud fraasiga ‘käi(gu) õige kukele’, mis sobis mõlema kontekstiga.

2.1.2 Reaalid

Käesolevas tõlkes on püütud Kreeka kultuuri ja õhustikku võimalikult säilitada: töö autor ei pidanud vajalikuks mõõtühikuid teksti sees eestlastele tuntumateks ühikuteks ümber teisendada või nimesid eestipärasemaks muuta. Üldiselt on joondunud põhimõttest, et kui mõiste on „Antiigileksikonis“ olemas, võiks seda kasutada. Nimede kirjaipildi puhul on lähtunud varasemast traditsioonist.

Samas selgus peagi, et pealtnäha lihtsa põhimõtte järgimine muutub kohati ebamõistlikuks. Näiteks on 12. dialoogis mainitud erinevaid riietusesemeid: Philippos II heidab oma pojale Aleksander Suurele ette, et too loobus Makedoonia keebist (χλαμύς) ja võttis asemele meedlaste mantli (κάνδυς). Antiigileksikonist leiame *chlamys*’e selgituse: *kerge meeste üleriie, mis kinnitati paremalt õlalt. Seda kandsid kreeklased sõduri- ja reisirõivana* (Kleis 1983, 101). Kuna *chlamys* on laiemalt erinevate rahvaste seas levinud, siis on originaaltekstis lisatud täpsustav täiend Μακεδονικός (Makedoonia). *Kandy*’e kohta Antiigileksikonis kirje puudub – ilmselt seetõttu, et tegemist ei ole kuigi levinud sõnaga isegi kreekakeelses kirjanduses, ja just samal põhjusel tundus töö autorile mõistlikum ka ise mitte sellist väga üksikut kasutust leidvat terminit üle võtta. Erinevalt *chlamys*’est oli tegemist spetsiifiliselt just meedlastele omase pikkade varrukatega rüüga, mistõttu originaaltekstis ei tarvitse täiendit Μηδικός (Meedia) lisadagi. Eestikeelses tõlkes on siinkohal otsustatud selgitava tõlke kasuks, kus on lisatud täiend ‘meedlaste’ ning et anda edasi ka rõiva lõike muutust, siis on kasutatud sõna ‘mantel’.

Kui töö autor jääks truuks põhimõttele „Antiigileksikonis“ olevaid termineid populariseerida, siis võiks lauseosa kõlada nii: „Räägitakse, et sina aga heitsid maha Makedoonia *chlamys*’e ja võtsid asemele meedlaste mantli“. Sellest lahendusest on siiski mitmel põhjusel loobutud. Esiteks sisaldab laensõna *chlamys* suisa kaht eesti tähestikule mitteomast tähte. Ka eestistatud variandid ‘khlamüs’ või ‘hlamüs’ ei ole paremad, sest konsonantühend *hl* jääb eesti keele jaoks

sõna alguses tahes-tahtmata võõraks. Teiseks on olulised ka stiililised kaalutlused: Philippos rõhutab just seda, et Aleksander on millegi enda rahvusele omase võõra kasuks kõrvale heitnud, kuid kui oma tähistav sõna on nii markeeritult võõrapärane, siis tekitab see lugejale paratamatult vastupidise efekti. Kui ka kasutada 'meedlaste mantli' asemel tsitaatsõna *kandys/kandüs*, on see kahest võõrast natukenegi eestlasele suupärasem ning ümberpööratud efekt jääks seega alles. Seetõttu on siinkohal mindud täielikult lihtsustava tõlke teed: „Räägitakse, et sina aga heitsid maha **Makedoonia keebi** ja võtsid asemele **meedlaste mantli**.“

Selgitavat tõlget on teoses ka teistes kohtades kasutatud, sageli just liigisõnana geograafiliste objektide juures: Pyriphlegetoni jõgi (6., 24.), Tanaise jõgi (25.), Kithaironi mäestik (22.) jt. Selgitava tõlke kategooriasse võiks paigutada ka Pytho Apolloni (21.) – originaalis oli sealkohal ainult Pytho, kuid kuna tegemist on Apolloni lisanimega, mis ei ole eestlaste seas eraldi nii tuntud, tundus otstarbekas lisada täisnimi. Kuna tööd raamivad ka kommentaarid, on selgitava tõlke osatähtsus pigem väike: mõisted ja taustainfo, mis vajavad täpsustamist, on välja toodud joonealustes märkustes, mitte teksti sees.

Samas leidis ka juhtum, kus eesti keeles on läbi aja suisa mitut vastet kasutatud. Kreeka mündi ὀβολός vastena on eesti keeles kasutatud nii sõna 'obolos' (P. Keesi tõlgitud „Timoni“ selgitavates märkustes), 'oobol' („Kreeka kirjanduse antoloogias“) kui 'obool' („Antiigileksikon“, uuemad ajalookäsitlused, sh eestikeelne Vikipeedia artikkel). Suuremat diskussiooni ja konsensust ei paista selles olevat, ehkki Rein Nurkse kirjutab 1962. aastal Keeles ja Kirjanduses, et „*Tarbetu muutmisega on tegemist ka vana-kreeka rahaühiku nimetuses „obool (< kr. obolos)“; see raha ju kunagi meie pool käibele ei tule ja siin oleks vabalt võinud jääda vanaaegse obolose juurde.*“ (Nurkse 1962: 189). Hoolimata Nurkse arvamusest paistab hoopis 'obool' peale jäävat, milles on tõenäoliselt suur osa ka „Antiigileksikonil“. Käesolevas tõlkes on samuti otsustatud 'obooli' kasuks, sest see paistab praegusel hetkel kõige enam traditsiooni jätkav lahendus ning enne erinevatest tõlkevariantidest teadlikuks saamist oli see ka esimene versioon, mida tunde järgi sai kasutatud.

Peamurdmist pakkusid tekstikatked, kus lähestikku asusid sõnad, mil on tähendusnüanis väike erinevus, mis aga eesti keeles välja ei tule. Näiteks 12. dialoogis väidab Philippos Aleksandrile, et tolle vastased ei olnud midagi väärt, tuues seejuures spetsiifilise näite nende argpükslike vastaste sõjavarustusest: ὃς δειλοῖς ἀεὶ ξυνηνέχθης τοξάρια καὶ πελτάρια καὶ γέρρα οἰσύϊνα προβεβλημένοις. Nii πελτάριον kui γέρρον tähistavad kilpi; esimene on üldisem (ja siinkohal deminutiivis), teine pärsiapärane kilp. Tekstis on teise kilbi kirjelduses viidatud ka sellele, et

see on punutud, kuid tegelikult võis mõlemal olla punutud raamistik, mis oli nahaga kaetud (ehkki leidub ka viiteid, et πέλινη oli pronksist); peamine erinevus seisnes kilbi kujus (Campell ja Tritle 2013: 149, 400). Isegi kui tõlkes kasutada vastet 'kilbikesi ja punutud pajukilpe', siis sõna 'kilp' kordus muudaks loetelu kohmakaks ning seda mitte ainult stiililiselt, vaid ka sisuliselt võib tekkida küsimus, miks on teatud relvastusosa üldnimetus ja seejärel spetsiifilisem sama kategooria alla kuuluv objekt eraldi välja toodud. Kuna sõjandusterminitele on eesti keeles vähe üldtuntud sünonüüme, läks käiku pisut kokkuvõttev variant 'nii- ja naasuguseid kilbikesi'.

Leidus ka sõnu, millele on eestikeelne vaste põhimõtteliselt olemas, kuid mis mõjuvad väga spetsiifilise võõrsõnana. Selline oli näiteks sõna ἀνδρόγυνος 6. dialoogis: võib ju kasutada vastet 'androgüün', kuid vähemalt töö autori enda stiilitaju järgi on see pigem ametlik, mitte niivõrd tavakõnes naeruvääristavas tähenduses kasutatav sõna. Samas otsetõlkeline vaste 'meesnaine' ei ole sugugi levinud. Oleks ka võimalus kasutada tõlkevastet 'mõlemasooline', ent sellega paistab midagi olulist kaduma minevat. Nõnda jäi vähemalt töö praeguses etapis tõlkesse 'androgüün', kuid kindlasti on see üks neid kohtasid, mida veel keeleteimetajaga arutada. Samas huvitaval kombel ükski testlugeja seda kohta ära ei märkinud.

Huvitav dilemma oli aga 21. dialoogis Danaose tütarde tegevuse tõlkimisega. Diogenes ütleb, et οἷόν τι πάσχουσιν αἱ τοῦ Δαναοῦ αὐται παρθένοι εἰς τὸν τετρημένον πίθον ἐπαντλοῦσαι, mida võiks otse tõlkida kui „*midagi sellist nad kannatavad, nagu need Danaose tütreid, [kes] augustatud nõudesse [vett] valavad*“. Danaose tütreid ehk danaiidid pidid nimelt müüdi kohaselt karistuseks oma meeste tapmise eest sõelaga vett augulise põhjaga tünni kandma (Kleis 1983: 109). Põhjalikku uuringut küll tegemata tundus töö autorile, et kui eestlased danaiididest midagi teavad, siis pigem just müüdi seda poolt, et nad kannavad sõelaga vett, mitte aga seda, et anum, kuhu vesi kantakse, on samuti auklik. Lisaks on sõelaga vee kandmise motiiv erinevate rahvaste pärimuses levinud ning kuna selle näite eesmärk tekstis on mõttetu töö tegemist edasi anda, siis saigi tõlge pisut originaalikaugem: „Nendega juhtub midagi sellist, nagu Danaose tütardega, kes sõelaga vett kannavad.“

2.1.3 Üldine tõlkevaste puudumine

Kõik täpse eestikeelse vasteta sõnad ei olnud sugugi ainult antiikajaga või Kreeka kultuuriruumiga piiratud reaalsid. Tõlkeprotsessi jooksul oli aina enam tunda, kuidas just omaduse puudumist tähistavaid sõnu on eesti keeles keeruline leida. Vanakreeka keeles on selle

jaoks eesliide *ἀ* ning eesti keeles väljendab omaduse puudumist sageli ilmaütlev kääne või eesliide eba- või järelliide -tu. Nii saab teoreetiliselt küll igast omadusest selle vastandi teha, kuid mitte iga tuletis ei kõla suupäraselt. Näiteks 9. dialoogis iseloomustab Teiresias naise elu sõnaga *ἀπραγμονέστερος* – keskvõrre sõnast *ἀπράγμων*, mille vastandiks on *πολυπράγμων*. Juba positiivne omadussõna ise on tuletis nimisõnast *πράγματα* – kõige laiemalt ‘asjad’, ‘teod’, ‘tegemised’, ‘asjaajamised’, ‘sekeldused’. Eestikeelne vaste omadussõnale *πολυπράγμων* oleks ‘täis asjaajamisi’, ‘täis sekeldusi’, ‘(väga) tegus’. Ka parima tahtmise juures saa siin lihtsa -tu liitega vastandit moodustada ning ka muud kaalutud vasted tunduvad kohmakad või stiililt ebasobivad: ‘(ilma) asjaajamisteta’, ‘(ilma) sekeldusteta’, ‘sekeldustetu’. Nii on ka siin otsustatud originaalist pikema tõlke kasuks: „Naise elu oli tublisti parem, Menippos: neil on ju vähem sekeldusi.“

Teiseks on omadussõna vastandi moodustamine raskendatud juhtudel, kui omadussõna juurde käib vähemalt eesti keeles ka täiend. Selliseks osutus 6. dialoogis esinenud sõna *ἄγνωστος* ehk vastand sõnale *γνώστος* – ‘tuntud’, ‘(kergesti) äratuntav’. Dialoogi kontekstis on oluline just teine tähendus ehk see, et nüüd ei ole Homeroose kangelased enam üldse äratuntavad. Vaste ‘tundmatu’ ei anna täpselt edasi seda, et tegemist on muidu kuulsa kangelasega, keda nüüd lihtsalt ära ei tunta. ‘Äratuntamatu’ on mõttelt täpne, stiililt aga kindlasti ebasobiv. Üheks võimaluseks on moodustada kõrvallause ‘keda pole võimalik enam äragi tunda’, ent see pikendab lauset tublisti ning ühtlasi tuleks siis ka ülejäänud lause sõnastust originaalikaugemaks muuta. Parema vaste puudumisel jäi praegu tõlkesse siiski ‘tundmatu’.

Tekstis esines ka väljendeid, mil on vanakreeka ja eesti keeles erinev tähendus. Näiteks kirjeldab Hermes 20. dialoogis filosoofi „üleva ja uhkena, kergitatud kulmudega (*ὁ τὰς ὀφρῦς ἐπηρκώς*), mõttesse süvenenud, pika langeva habemega“. Kreeka keeles on kulmude kergitamine just upsakuse tunnus, kuid eesti keeles tähendab väljend ‘kulmu kergitama’ hoopis ‘kergelt imestama’, ‘üllatuma’ (Õim 2000). Upsakuse kaastähendust sel eesti keeles ei ole. Tõlkimisele lisas keerukust ka asjaolu, et enne pardale laskmist lõikas Menippos filosoofil lisaks habemele ka puhmaskulmud maha, mida võib sümboliseerida mõista – kõik surnud pidid enne Charoni paati astumist kõik üleliigse maha heitma, sealhulgas nii materiaalsed asjad nagu kulla, sõjariistad, trofeed, kui ka abstraktsed omadused, nagu uhkus, mida siinkohal ilmestasid ka kulmud. Kuna eesti keeles ei ole uhkus seotud kulmudega, vaid hoopis ninaga, siis sai tõlkesse valitud ekvivalent ‘nina püsti’. Küll aga tundus liigne seda väljendit tekstis edaspidigi laiendada ja nii raiub Menippos filosoofil siiski habeme ja kulmud maha, mitte aga nina.

2.2 Morfoloogia ja süntaks

Tõlkimisel on lähtekeele morfoloogia ja süntaksi säilitamine kõikidest põhimõtetest, millest joonduda, üks vähemtähtsamaid. Selge on see, et keeltes kasutatakse erinevaid lausekonstruktsioone ning ehkki nende võimalikult suurel määral säilitamine võib aidata lisaks originaali sisule ka keelelist vaimu edasi anda, jääb vormi ja sisu vastasseisus tavaliselt viimane peale. Samas püüdis töö autor tõlkeprotsessi alguses interlineaarses tõlkes morfoloogilisi ja süntaktilisi elemente (partitsiipe, partikleid, ajavorme jmt) võimalikult palju säilitada, et siis hiljem viimistlemise käigus vähemalt katsetada, kas neid on võimalik edasi anda või mitte. Kuna morfoloogilised muutused tingisid sageli ka originaalist erineva lauseehituse, on neid käsitletud süntaksiga ühes peatükis koos.

Üheks heaks näiteks on vanakreeka keele partitsiipide tõlkimine. Põhimõtteliselt saab neid eesti keeles -des ja -nud/-tud vormidega edasi anda, kuid eesti keeles mõjuvad need siiski tihti kohmakalt. Seda on ka näiteks inglise keelest tõlkijad rõhutanud, et just algajad kipuvad neid kesksõnadega tõlkima, kuigi eesti keeles tuleks eelistada kõrvallauseid (Kaer, et al. 2014: 15). Suur osa kreeka partitsiipidest said tõlkes taandatud tavalisteks pöördelisteks verbideks. Näiteks 25. dialoogis on Hannibali kõnes ühe lause peale üks pöördeline verb (allajoonitud), kolm infinitiivi (kahekordselt alla joonitud) ja kümme partitsiipi (märgitud poolpaksus kirjas):

καὶ ταῦτα πάντα ἔπραξα οὐτε Ἄμμωνος υἱὸς ὀνομαζόμενος οὐτε θεὸς εἶναι προσποιούμενος ἢ ἐνύπνια τῆς μητρὸς διεξιῶν, ἀλλ' ἄνθρωπος εἶναι ὁμολογῶν, στρατηγῶν τε τοῖς συνετωτάτοις ἀντεξεταζόμενος καὶ στρατιώταις τοῖς μαχιμωτάτοις συμπλεκόμενος, οὐ Μήδους καὶ Ἀρμενίου καταγωνιζόμενος ὑποφεύγοντας πρὶν διώκειν τινὰ καὶ τῷ **τολμήσαντι παραδιδόντας** εὐθὺς τὴν νίκην.

Tõlkes: „Ja seda kõike saavutasin ilma, et **mind oleks** Ammoni pojaks **nimetatud** või et ma **oleks** jumalat **teeselnud** või ema unenäoendeid **ümber jutustanud**, vaid ma **tunnistasin**, et olen inimene, ja **võtsin mõõtu** targimate väejuhtidega ja **võitlesin** kõige südikamate sõduritega, mitte ei **sõdinud** meedlaste või armeenlastega, kes **põgenevad** enne, kui keegi neid jälitab ja kes **hakkajatele** otsekohe võidu **loovutavad**.“

Tõlkest paistab, et ühes kohas on partitsiip edasi antud tegijanimega (hakkajad), mujal kas lihtmineviku (4) või oleviku (2) kindla kõneviisiga või tingiva kõneviisiga (3). Ka infinitiivid on tõlkes pöördelisteks vormideks muudetud ning ühel juhul on „olema“ vorm tõlkes kaotatud.

Just võrdluses algse, interlineaarse tõlkega paistis silma, kui vähesed partitsiibid eestikeelses lõppversioonis alles jäid. See viiski tõlkija mõtteni, et kui mingit lähtekeelele omast nähtust küll saaks tõlkes edasi anda, kuid ladususe huvides seda siiski ei tehta, siis võib seda pidada kodustava tõlke eelistamiseks lausestruktuuri tasemel. Ka ladusust luuakse keeltes erinevate vahenditega ning mis ühes keeles on tavaline, ei pruugi teises samasugust efekti edasi anda.

Kui kesksõnu antakse eesti keeles edasi pigem pöördelise verbi või kõrvallausega, siis vanakreeka keeles leidub ka grammatilisi vorme, millel eesti keeles vaste hoopis puudub. Selline on näiteks arv duaal ehk kaksus, mis näitab, et isikuid või esemeid on kaks (Tamm 1992: 64). Juba hellenistlikuks perioodiks oli selle kasutus kreeka keeles peaaegu kadunud ning seda enam võib selle kasutust Lukianose dialoogides stiililiselt rõhutatuks lugeda. (Christidis, et al. 2007: 573). Seepärast on püütud ka tõlkes eesti keeles olemasolevate vahenditega duaale edasi anda – seda võimaldavad sellised sõnad nagu ‘mõlemad’, ‘kumbki’, ‘teineteist’. Näiteks kasutab Menippos 10. dialoogis Lebadeias käimist kirjeldades väljendit $\mu\acute{\alpha}\zeta\alpha\nu \acute{\epsilon}\nu \tau\alpha\iota\nu \chi\epsilon\rho\iota\nu \acute{\epsilon}\chi\omicron\nu$, mis tõlkes sai edasi antud kui „odrakakk mõlemas käes“. Fraasi tõlkimist raskendas asjaolu, et see võib kreeka keeles grammatiliselt tähendada nii seda, et üht kakku hoitakse kahe käega kui ka seda, et mõlemas käes on eraldi kakud. Alles Trophoniose kultuse kohta lähemalt uurides sai selgeks, et siin on tõenäoliselt juttu mitmest kakust.¹⁷⁹

Ülejäänud duaalivormidel oli juba originaalis kaksusele viitav sõna sees: 26. dialoogi alguses heidab Antilochos Achilleusele ette, et tema vääritud sõnad kas või orjana maa peal elamisest ei teeks tema kummalegi õpetajale au: $\acute{\omicron}\zeta \acute{\alpha}\gamma\epsilon\nu\nu\eta \kappa\alpha\iota \acute{\alpha}\nu\acute{\alpha}\xi\iota\alpha \tau\omicron\iota\nu \delta\iota\delta\alpha\sigma\kappa\acute{\alpha}\lambda\omicron\iota\nu \acute{\alpha}\mu\phi\omicron\iota\nu$, $\chi\epsilon\iota\rho\omega\nu\acute{\omicron}\zeta \tau\epsilon \kappa\alpha\iota \Phi\omicron\iota\iota\nu\kappa\omicron\varsigma$. Lukianos on kasutanud küll duaalivormi, kuid kuna ta kasutab ka sõna $\acute{\alpha}\mu\phi\omega$ ehk ‘mõlemad’, siis eesti keeles enam kuidagi rohkem duaali välja tuua ei saa.

Teine kategooria, mida eesti keeles ei saa puht grammatiliselt edasi anda, on sugu. 5. dialoog algab Menippose küsimusega $\pi\omicron\upsilon \delta\alpha\iota \omicron\iota \kappa\alpha\lambda\omicron\iota \epsilon\iota\sigma\iota\nu \eta \acute{\alpha}\iota \kappa\alpha\lambda\acute{\alpha}\iota$, ‘Erμη; Kui kasutada sõna ‘ilus’ sünonüümi ‘kaunis’, siis see on üks väheseid omadussõnu, millest on võimalik ka naissoole viitav nimisõna tuletada – kaunitar. Samas meessoost iluduse jaoks eesti keeles eraldi sõna puudub ja küsimus „Kus siis kõik kaunid ja kaunitarid on, Hermes?“ mõjub stiililt väga veidrana ning seetõttu on otsustatud nimisõnalaiendi sissetoomise kasuks: „Kus siis kõik ilusad mehed ja naised on, Hermes?“

Sugude küsimusega haakub asesõnade tõlkimine. Keeltes, mis eristavad sugusid, näitab sageli asesõna sugu lauses selgelt ära, kellest räägitakse, samas kui eesti keeles tuleb teksti

---

¹⁷⁹ Näiteks Pausanias kasutab Trophoniose kultust kirjeldades sõna $\mu\acute{\alpha}\zeta\alpha$ mitmuses (*Graecae Descriptio* 9.39.11).

üheseltmõistetavuseks varieerida nimede või sõnadega nagu 'mees', 'naine', 'neiu' jmt. Kuna „Surnute kõnelustes“ esineb ütle mata vähe naistegelasi, siis siinkohal selle probleemiga rinda pista ei tulnud. Samas tuleb märkida, et vanakreeka keeles kasutatavate asesõnade hulk on suurem: eesti keeles on markeerimata neutraalsed isikulised asesõnad 'tema' ja 'ta' ning näitavad asesõnad 'see' ja võib-olla ka 'too' (ehkki nagu ka testlugemised tõestasid, siis too tunnetus sõltub lugeja muredetaustast). Kreeka keeles on näitavaid asesõnu rohkem: ἐκεῖνος, οὗτος/ούτοσί, ὅδε, τοιοῦτος ning lisaks artiklid, mis enamasti jäävad küll tõlkimata, kuid mõnikord põhisõna rõhutavad. Neil on küll õrn nüansierinevus, ent ometi mitte nii suur, et eesti keeles variatiivsuse mõttes ka '(see)sinane' või 'seesamune' sisse tuua.

Asesõnadega tuli ette sedagi, et originaalis võis asesõna olla kahtpidi mõistetav, kuid eesti keeles tuli valida üks tähendus. Nii ütleb Hermes 2. dialoogi lõpus Menippeose kohta κούδενός αὐτῷ μέλει, kus οὐδείς võib tähendada nii mitte midagi kui ka mitte kedagi ja seega võib ka lause tähendus olla „mitte miski/mitte keegi talle ei lähe korda“. Siinkohal ei aita ka kontekst: Charoni eelneva lause „Kuidas ta ka paadisõidu ajal lobises ja kõikide reisijate üle naeris ja nalja heitis ja ainsana laulis, sel ajal kui nemad kaeblesid“ põhjal võib Hermes viidata nii hoolimatusele Menippeose reisikaaslaste suhtes (kes), kui ka tema teguviisile üldiselt (mis). Teiste tõlgete eeskujul sai siinkohal otsustatud 'mitte kellegi' kasuks.

Üheks tõlkepõhimõtteks oli originaalteksti pikkusest võimalikult vähe kõrvale kalduda. Tulenevalt kreeka keele suuremast keeleökonoomsusest oli kõrvalekalle paratamatu ning ainus viis grammatiliste vormide pikema tõlkimise kompenseerimiseks oleks kõikvõimalikes kohtades muude mitte ilmtingimata vajalike sõnade (sh partiklite) vähendamine. Et aga sellega mitte liiga tugevalt stiili ja sisu kallale minna, leppis tõlkija umbes 9% kõrvalekaldega sõnade arvu osas¹⁸⁰.

Üks grammatiline vorm, millele eesti keeles paratamatult kompaktna vastu puudub, on teine verbaaladjektiiv. Sellega väljendatakse kreeka keeles vajadust passiivses mõttes (Tamm 1992: 102). Näiteks 22. dialoogis ütleb kerjus: ἡδὺ γὰρ ἦν τὸ φῶς καὶ τὸ τεθνάναι δεινὸν καὶ **φευκτέον**. See, mis on kreeka keeles edasi antud ühe sõnaga, nõuab eesti keeles lausa viit: „valgus oli ju meeldiv ja surm **miski** kohutav, **mille eest peab põgenema**“. Samamoodi ka 27. dialoogis esinev tõdemus ἐκεῖνόν μοι **αἰτιατέον** – e. k. „tema on mul **see, keda peaks süüdistama**“ ehk „ma **peaksin** teda **süüdistama**“. Selles näites on teist verbaaladjektiivi

---

¹⁸⁰ Tähe märke ei ole üle mõõdetud, kuid tõenäoliselt on eestikeelses tekstis ka neid rohkem.

suudetud edasi anda pisut kompaktsemalt kahe sõnaga, kuid parafraseerimise käigus on rõhk tegelikult natuke juba muutunud.

Oluline põhjus, mis sundis kohati originaalist kõrvale kalduma, oli arusaadavus ja ühetimõistetavus. Näiteks 3. dialoogis on Menippose küsimus Plutonile kaheosaline: καὶ σὺ μωραίνεις, ὦ Πλούτων, ὁμόψηφος ὢν τοῖς τούτων στεναγμοῖς; otsetõlkes: „(Kas) ka sina oled rumal, Pluton, olles nõus nende hädaldamisega?“ Pluton vastab οὐδαμῶς, ἀλλ’ οὐκ ἂν ἐθέλοιμι στασιάζειν ὑμᾶς ehk „Mitte mingil juhul, aga ma ei tahaks, et te (omavahel) mässate.“ Et oleks selge, et Plutoni ‘mitte mingil juhul’ käib küsimuse teise poole kohta, siis on see tõlkes vastusesse sisse toodud: „**Ma ei nõustu** mitte üks raas, kuid ma ei tahaks, et te üksteise vastu pöörate.“

Samamoodi osutus kohati tarvilikuks täpsustada, kellest käib jutt. 21. dialoogis ütleb Krates: ἄμφο τεθνᾶσιν ἐπὶ μιᾷς ἡμέρας, οἱ δὲ κληροὶ ἐς Εὐνόμιον καὶ Θρασυκλέα περιῆλθον ἄμφο συγγενεῖς ὄντας οὐδὲ πώποτε προμαντευομένους οὕτω γενέσθαι ταῦτα· διαπλέοντες γὰρ ἀπὸ Σικυῶνος ἐς Κίρραν κατὰ μέσον τὸν πόρον πλαγίῳ περιπεσόντες τῷ Ἰάπυγι ἀνετράπησαν. Lause algab infoga, et nad kaks (st eelpool tekstis mainitud rikkurid Moirichos ja Aristeas) surid ühel ja samal päeval ja nende vara läks hoopis kahele sugulasele, kes ei osanud sellist saatust unes ka näha. Sellele järgneb detailsem kirjeldus, kuidas täpselt surm neid tabas, kuid isikutele ei ole otseselt ühegi asesõna ega nimisõnaga osutatud ja kreeka keeles viidatakse neile partitsiibiga διαπλέοντες (purjetades / need, kes purjetavad). Kuna nii rikkureid kui pärijaid on kaks, siis tekkis vajadus ka täpsustamise järele: „Mõlemad surid samal päeval, pärandused aga läksid Eunomiosele ja Thrasyklessele, kahele sugulasele, kes ei osanud kunagi ette ennustada, et need asjad nii lähevad. Nimelt jäid **need rikkurid** Sikyonist Kirrassa purjetades teekonna keskel Loodetuule kätte ning laev läks ümber.“

Kreeka originaalis ei ole *interpunctus*’ele järgnenud lauseosas (millest sai tõlkes eraldi lause) lause alust eraldi välja toodud; loogika küll ütleb, et kuna maalitud pilt on päris sünge ja eelnevalt on juttu kahe mehe surmast, siis käib see ikka nende, mitte pärijate kohta, kuid parem on mittetaotluslikest mitmetimõistetavustest tekstis vabaneda.

Lukianose originaaltekstis esineb paar dialoogivormist tingitud mitmetimõistetavust või ähmasust, mille tingib see, et juuresviibijaid on rohkem kui kaks ning üks lauseosa on suunatud ühele kaaslasele, teine teisele. Näiteks 28. dialoogi lõpus ütleb Persephone Plutonile, et ta peaks Hermesele andma käsu Protesilaos maa peale viia ja seal taas ilusaks muuta, mispeale Pluton

vastab: „Kuna Persephone kiidab selle heaks, juhata ta üles ja muuda ta jälle peigmeheks; sina aga pea meeles, et sa saad ühe päeva.“

Plutoni käsk on suunatud Hermesele, kes eelneva dialoogi jooksul kordagi sõna ei saa, kuid kes nähtavasti vajadusel kohe saadaval on. Lause teine pool on mõeldud Protesilaosele. Kui muidu kasutab Lukianos ohtralt ütteid, siis siin ei reeda kumbagi adressaati muu kui loogika.

Selliseid näiteid esineb ka Lukianose teistes teostes, mistõttu on eestikeelsetes tõlgetes kohati lisatud selgitavaid märkusi. Näiteks lõpeb dialoogi „Charon ehk maailmavaatlejad“ tõlge Charoni repliigiga: „Oo, Hermes, sa oled mulle häid teeneid osutanud. Ma hindan sind igavesti oma heategijana, sest sinu abiga sain oma reisist nii mõndagi kasu. (*Ára minnes endamisi.*) Niisugused on nende viletsate surelike askeldused. Charonist aga ei ühtegi sõna.“¹⁸¹ Eristamaks Hermesele öeldut Charoni enda mõtisklustest, on Kees tõlkes lisanud sulgudes selgituse, mis originaalis puudub.

Kees on sellist lahendust kasutanud ka „Timoni“ tõlkes, rõhutades sellega tegevusi, peamiselt löömist. Kui Gnathonides tuleb Timoni juurde uurima, kus pidu ja laulmine toimub, vastab Timon: „Tõesti, sa laulad mu labida saatel väga liigutavat elegeiat (*lööb*).“¹⁸² Löömine tuleb ka ilma remargita välja nii Timoni enda repliigist kui ka vahetult järgnenud Gnathomidese kaeblemisest: „Mis see siis tähendab? Sa lööd mind, Timon? Ma kutsun tunnistajad. Herakles! Ai! Ai! Ma kaeban su haavamise pärast areopaagikohtusse.“ Kees on ka edaspidi löömiskohti igaks juhuks täpsustanud, kuigi mitte süsteemselt lõpuni välja.

Kui eelpool toodud remargid on neutraalse sõnastusega, siis „Timoni“ lõpus on juba hinnangulisem märkus: „Miks nii pahane, kulla mees? Võib-olla kolkisin sind veel liiga vähe? Hästi, annan sulle neli hoopit üle mõõdu. (*Thrasykles paneb punuma.*)“¹⁸³ Eelnevas ega järgnevas tekstis ei viita miski otseselt Thrasyklese põgenemisele, mistõttu väljendab Keesi lisandus tõlkija enda ettekujutust, seda enam, et eelistatud on just kiirele põgenemisele viitavat väljendit „punuma pistma“.

„Surnute kõneluste“ tõlke puhul on otsustatud lähtuda Lukianose versioonist ning seetõttu ei ole tekstisiseseid remarke lisatud. Tõlkija peab selliseid märkusi näitekirjandusele omaseks, kuid kuna Lukianose teosed ei ole mõeldud lavastamiseks, puudub vajadus kõnelusi saatvate tegevuste täpsustamiseks. Seal, kus on võimalik teksti põhjal tegevusi kirjeldada, saab lugeja

---

¹⁸¹ „Charon ehk maailmavaatlejad“, kogumikust „Timon ehk inimestevihkaja“, Tallinn: Eesti Raamat, 1970, tlk P. Kees, lk 38 (24).

¹⁸² „Timon ehk inimestevihkaja“, Tallinn: Eesti Raamat, 1970, tlk P. Kees, lk 64 (46).

¹⁸³ „Timon ehk inimestevihkaja“, Tallinn: Eesti Raamat, 1970, tlk P. Kees, lk 72 (57).

info ka tekstist endast kätte, ning seal, kus tegevused tekstist otseselt välja ei tule, on nende lisamine juba tihedalt tõlkija ettekujutusega seotud. Ka juhtudes, kus tuleb osutada erinevatele vestluskaaslastele, nagu eelpooltoodud 28. dialoogi näites, on esmaseks valikuks järgida originaali või lisada alternatiivina ütteid, kuid mitte hakata stiililises plaanis nii suuri muudatusi tegema.

2.3 Stiil

Lukianose tekst ei ole stiililt kuigi mitmekesine, kuid mõned võtted, mida Lukianos siiski kasutas, olid polüsündeton ja asündeton. Alguses tundus just polüsündetoni edasiandmine tõlkes põhjendatud, sest kui suulist kõne analüüsida, siis on tegelikult väga raske teha vahet, kus üks lause lõpeb ja teine algab, vaid enamasti ongi see üks pikk *ja siis*'idega ühendatud jada. Samas on tegemist siiski kirjaliku tekstiga, mis küll imiteerib suulist kõnet, ent on mõeldud eelkõige lugemiseks. Seega on – osalt testlugejate tagasisidele tuginedes – paljudes loeteludes sidesõnad asendatud komadega. Paratamatult on partitsiipide jt lauselühendite kõrvallauseteks tõlkimisel eestikeelses tekstis niikuinii sidesõnu rohkem, kui originaalis, hägustades sellega üldist pilti, nii et polüsündeton stiililise võttena ei pruugigi lugejale silma paista. Pigem võib lugejal tekkida tunne, et kogu teose peale on 'ja' üks väga korduv sõna.

Küll aga tegi tõlkija katsetust vastupidise nähtuse ehk brahhüloogia edasiandmisega 4. dialoogis, kus Kerberos ütleb μη ἀναγκαζόμενοι ἐσήμετε μηδ' ὀθούμενοι, ἀλλ' ἐθελούσιοι, γελῶντες, οἰμώζειν παραγγείλαντες ἅπασιν. Tõlkes sai see koht lahendatud järgmiselt: „te ei tulnud sunni ja taganttõukamisega, vaid vabatahtlikult, naerdes, ajades kõik kaeblema.“ Tuleb tunnistada, et päris ideaalne see nüüd ei ole: kõigepealt lisandub des-vorm, teisalt aga annavad kirjalikus tekstis komad küll loetelu efekti edasi, kuid suuliselt tuleb pause rõhutada, et sellest ei saaks 'vabatahtlikult naerdes ajades kõiki kaeblema'. Samas ükski testlugeja ei protestinud, nii et tasub kaaluda selle juurde jäämist.

Stiili osas tuli jälgida sedagi, et tõlkesse ei lisanduks märgatavaid stiilivõtteid, mis originaalis puuduvad. Iseenesest on kompensatsioonivõtte tõlkepraktikas laialdaselt kasutatud, nii et ühes kohas tõlkes kaduma läinud elemendi (nt nalja) kompenseerimiseks tekitatakse sarnasele põhimõttele toetuv element teises kohas (Sütiste 2018). „Surnute kõneluste“ tõlkimisel ei tulnud seda siiskui kuigivõrd kasutada. Üheks märgilisemaks seoseks, mis ilma kommentaarita võib tavalugejale jääda tabamata, on seos küüniku ja koera (kr k κύων) vahel, kuid see ei ole ka juhtum, mille puhul peaks mõne muu mõiste taha sõnamänge tekitama. Pigem tuli siinses

tõlkes jälgida seda, et kahemõtteline nali ei satuks sinna, kus seda originaalis ei ole. Näiteks ütleb 20. dialoogi lõpetuseks Menippos δειχθήσεται δὲ ὁ ἑκάστου βίος ἀκριβῶς, mille esmase tõlkena tuli pähe „igäühe elu tuuakse täpselt päevalgele“, mis mõjus teistkordsel lugemisel irooniliselt, arvestades allilma konteksti, kus päikesevalgusest juttugi pole. Kuna aga kreekakeelne sõna δείκνυμι tähistab kõige tavalisemat ‘näitamist’, ‘avaldamist’, ‘paljastamist’, siis puudub originaalis ka iroonia. Seetõttu sai tõlkesse valitud „Igäühe elu saab täpselt paljastatud.“

Nii süntaksit kui ka üldist sõnavalikut mõjutas soov vältida sõnakordusi, eriti kui originaalis on kasutatud erinevaid väljendeid. Eesti keeles tekitasid võimalikke sõnakordusi juurde täis- ja enneminevik ning mineviku partitsiipide pöördelisteks verbideks muutmine, (olema-kordused), samuti asesõnad.

Võrreldes originaaliga on lausepiire tunduvalt muudetud, aga selles osas on antiikkeelte tõlkijatel alati suurem vabadus, kuivõrd originaaltekstides kirjavahemärgid puudusid ning need on lisatud alles hilisemates väljaannetes, lähtudes juba siis kellegi kolmanda tõlgendusest. Reeglina on eestikeelses tekstis laused lühemad kui tõlke eeskujuks olnud Oxfordi väljaandes, kuid mõnel pool on pikad laused siiski säilitatud. Näiteks tundus tõlkijale kohane loetelusid mitte lõhkuda Aleksandriga seotud dialoogides (12., 13. ja eriti 25.), kus kõnelejad kas enda saavutusi või teise puudusi üles loetlesid. Terve loetelu ühte pikka lausesse mahutamise tundus rõhutavat nimetatute hulka ja kõneleja enesekindlust – kõik tuleb justkui ühe ropsuga, ilma et oleks vaja pause järele mõtlemiseks, kas on ehk veel midagi lisada.

2.4 Varasem kirjandustraditsioon

Nii nagu suurem osa antiikaegseid kirjanikke, viitas ka Lukianos palju varasemale traditsioonile. Kui välja arvata pärandusejahiga seotud dialoogide kangelasid ning äsja allilma jõudnud surnud 20. ja 22. dialoogis, olid kõik tegelased ning nendega seotud lood pärit kas varasemast mütoloogiast või ajaloost tuntud. Kohati võttiski Lukianos dialoogi aluseks kindla katke, näiteks 23. dialoog, kus Agamemnon uurib Aiaselt, miks too Achilleuse peale vimma peab, ja 26. dialoog, kus Antilochos Achilleuselt aru pärib, kuidas temasugune sangar sai Odysseusele öelda, et oleks valmis kas või kõigest ori olema, kui vaid taas elada saaks. Mõlemad dialoogid põhinevad Homerose „Odüsseia“ 11. laulul, milles Odysseus allilmas käis.

Kirjandustraditsiooni järgimist silmas pidades kerkis esile ka küsimus, kuidas tõlkida tekstis esinevaid tsitaate. Kui kaudseid seoseid on uurijad leidnud suisa sadade teostega, siis otseselt on Lukianos tsiteerinud Homerose eeposi „Ilias“ ja „Odüsseia“. Eesti keeles on „Ilias“ ilmunud 1960. aastal (kordustrukk 2004. a) ja „Odüsseia“ 1963. aastal (kordustrukk 2006. a), mõlemad August Annisti ja Karl Reitavi tõlkes. Suurema osa tsitaatide puhul sai hästi eestikeelsetele eeposetõlgetele tugineda, ehkki mõnes kohas tuli kommentaarides värsside numeratsiooni vastavalt eestikeelse tõlkega kohandada. Siiski tuli ette ka olukordi, kus (kas meetrilistel kaalutlustel või eestikeelse lühikese vaste puudumise tõttu) eepose tõlge on originaalist kaugem ning seega ei saanud seda ka „Surnute kõnelustes“ kasutada. Seetõttu otsustas töö autor võimalikult palju küll olemasolevat tõlget kasutada, kuid vajadusel luua ka oma värssitõlge või tsitaati lõdvemalt järgida.

15. dialoogis on Lukianose väljendi καὶ ὄλωσ αἰεὶ θανέοντι εὐκῶς eeskujuks „Ilias“ 11.608 (δεινὸν παπταίνων, αἰεὶ βαλέοντι εὐκῶς). Annisti ja Reitavi tõlkes on see värss originaalist kaugem: „**vaadates ringi, kui sooviks ta sealsamas lasta see lendu.**“ Püüdes siiski eepose rütmi säilitada ning sellega paroodiat edasi anda, sai käesolevasse tõlkesse „näeb välja ta justnagu surnu“, ehkki sellest jäi heksameetri piirangute tõttu paraku αἰεὶ (‘alati’) välja.

26. dialoogis on Annisti ja Reitavi tõlget kasutatud pisut ümbersõnastatuna. Lukianos kasutab teist poolt „Iliase“ 9.319 värssist ἐν δὲ ἰῆ τιμῇ ἡμὲν κακὸς ἤδὲ καὶ ἐσθλός ning ehkki värssi eestikeelne tõlge tervikuna on üsna täpne – „Au samavõrd saab argpüks kui saab vapraimgi sangar“ – siis „Surnute kõnelustesse“ jäi sisse kokkuvõtlikum „nii argpüks kui ka vapraimgi sangar“. Kõrvalekalded eestikeelsest tõlkest on alati joonealustes märkustes välja toodud.

Paljudel teoses esinenud müütidel on rahvapärimusele omaselt mitu versiooni käibel ning Lukianos kui autor otsustas selle, milline neist valida – olgu see siis levinum variant või mitte. Nii on kommentaaride fookuses just see lugu, mida Lukianos kasutab, ehkki ka mõned paralleelvariandid on ära märgitud. Nii on näiteks peamistes allilma käsitlustes (sh „Antiigileksikonis“) Acheroni, millest Charon surnuid üle viib, kujutatud ühena viiest allilmas voolavast jõest, kuid Lukianosel on Acheron muudetud järveks (λίμνη). Charoniga seotud kontekstides ei ole veekogu liik otseselt välja toodud, vaid paadimehe tegevust on kirjeldatud verbidega διαπορθμεύω (‘üle viima’), διαπεράω (‘ületama’, ‘üle viima’) ja διαπλέω (‘üle purjetama’). Eesti keeles tundus aga parem lisada selgitav sõna, kust surnuid üle viiakse – nii lause voolavust kui lugeja elu lihtsustamist silmas pidades. Küll aga mainitakse järve kahes teises kohas: esiteks 6. dialoogis, kus Aiakos loetleb Hadese põhiasju, mida kõike Menippos

ilmselt juba näinud on: οὐτοσί μὲν ὅτι Κέρβερός ἐστιν οἴσθα, καὶ τὸν πορθμέα τοῦτον, ὅς σε διεπέρασε, καὶ τὴν **λίμνην** καὶ τὸν Πυριφλεγέθοντα ἤδη ἐώρακας ἐσιών (tõlkes: „sa tead, et see siin on Kerberos, ja juba allilma sisenedes nägid paadimeest, kes su üle jõe tõi, ja järve ja Pyriphlegetoni jõge“). Iseenesest ei pruugi nimetatu tingimata just see järv olla, kust surnuid üle tuuakse – eks ole allilmas teisigi järvi. Ent 13. dialoogis ütleb Diogenes Aleksandrile οὐ γὰρ θέμις ἀνελθεῖν τινα τῶν ἅπαξ διαπλευσάντων τὴν **λίμνην** καὶ ἐς τὸ εἶσω τοῦ στομίου παρελθόντων (tõlkes: „kellelgi, kes on kord üle järve tulnud ja koopasuust sisse astunud, ei ole õigust tagasi üles minna“). Siin näitab kontekst selgelt ära, et allilma saabudes tuleb ka üle järve minna. Samuti ütleb Menippos 20. dialoogis enne Charoni paati astumist: ἀλλ’ ἰδοὺ ἡ πῆρα μοι, ὦ Ἑρμῆ, καὶ τὸ βᾶκτρον ἐς τὴν **λίμνην** ἀπερρίφθων (tõlkes: „Aga palun, Hermes – kukkur ja kepp heidetagu mul järve“). Arvestades konteksti, et stseen toimub just selle veekogu ääres, kust Charon surnuid üle veab, on tõenäoline, et järve all peetakse silmas just Acheroni. Seega on tõlkes jäädud Lukianose ettekujutuse juurde ning lihtsalt allmärkuses ära mainitud, et enamasti kujutatakse Acheroni jõena.

Üheks keerulisemaks dialoogiks, mida tõlkida, osutus 14. dialoog Hermese ja Charoni vahel. Kõikidest kõnelustest on see ainus, mis on varem eesti keeles ilmunud ning ehkki esmase mustandi kirjapanekul töö autor seda ei vaadanud, oli viimistlemisel raske kiusatusele vastu panna. Ühest küljest oli kohe näha, et Reitavi kui kogenud tõlkija versioon oli vabam ja kõnekeelsem – mis andis muuhulgas julgust ka ise nii selles kui ka teistes dialoogides originaaliga võrreldes vabamalt tõlkida –, kuid samas tuli need head kõnekeelsed väljendid kohe ära unustada, et neid mitte liiga palju jäljendada. Mõne keelendi osas oli sellega lihtsam, nt oli Charon käesoleva tõlke autori peas *paadimees*, mitte *parvemees*; samuti tundus paaditüübina sobilikum *lootsik*, mitte *vene*. Reaalide osas esines ka teisi lahknevusi, nt τροπωτήρ on Reitavi tõlkes *ankrurihm*, samas käesolevas tõlkes *aerurihm*; ὑπέρα on Reitavil *raa*, käesolevas tõlkes *brass*. Keerulisem oli aga just selliste kõnekeelsete väljenditega, mida niikuinii otse tõlkida ei saanud ja varasemast eeskujust paremat tõlget luua tundus algajale tõlkijale suisa võimatu.

Täiesti iseenesestmõistetav ei olnud isegi teose pealkirja tõlkimine. „Kreeka kirjanduse antoloogias“ ilmunud katkendi juures on teose pealkirjaks „Kõnelusi surnute riigis“, „Timoni ehk inimestevihkaja“ järelsõnas on kasutatud pealkirja „Koolnute kõnelused“, „Antiigileksikonis“ on mainitud „Surnute vestlused“, „Vanakreeka kirjanduse antoloogia“ kasutab pealkirja „Surnute kõnelused“. Kreeka originaal Νεκρικοὶ διάλογοι on otsetõlkes „Surnutesse puutuvad kõnelused“, st νεκρικοὶ on nimetavas käändes omadussõnaline täiend,

aga juba ladinakeelne versioon teeb sellest nimisõnalise täiendi omastavas käändes: *Dialogi Mortuorum*. Reitavi tõlge järgib selgelt vene keeles ilmunud tõlke eeskuju ja ehkki „Kõnelusi surnute riigis“ on võib-olla mõtteliselt täpsem, kuivõrd kõnelejate seas esineb ka surematuid jumalaid nagu Hermes ja Pluton, siis Lukianosel selline täpsustus puudub. Tulenevalt teise eesti keelde jõudnud dialoogitsükli, „Jumalate kõneluste“ eeskujust sai otsustatud sama lühikese pealkirja „Surnute kõnelused“ kasuks. ‘Surnud’ kaalusid Keesi kasutatud ‘koolnud’ üles oma harilikkusega – νεκρικός on surnu jaoks kõige tavalisem ilma erilise stiilivarjundita sõna, samas kui ‘koolnu’ on eesti kirjakeeles hoopis markeeritum. Valikus ‘kõnelused’ versus ‘vestlused’ sai otsustavaks „Jumalate kõneluste“ eeskuju.

3. Kommenteerimine

Üldiselt ei peeta vähemalt Eestis joonealuseid märkusi ilukirjandusliku teose juures kuigi tervitatavaks nähtuseks, kuna need muudavad teksti katkendlikuks ning võivad segada tekstile keskendumist (Kaer, et al. 2014: 16). Samas oli „Surnute kõneluste“ puhul oli kohe selge, et mööda neist ei pääse. Ehkki paljud nimed – Achilleus, Herakles, Pythagoras jt – on võrdlemisi tuntud, on Lukianos neid sageli esitanud kontekstides, mis ei pruugi esimese hooga meeldegi tulla. Näiteks on Achilleus eelkõige kuulus kui Trooja sõja kangelane, ent 26. dialoog on üles ehitatud konkreetsele „Odüsseia“ värsile, kus Achilleus Odysseusele oma saatuse üle kurdab. Ka Pythagorase nimi on kui mitte mujalt, siis matemaatikatundidest tuttav, kuid temaga kaasaskäivaid lugusid hingede rändamisest ja oapõlgusest teatakse vähem. Kui mõned märkused annavad pigem huvitavat lisateavet, siis osad sisaldavad ka informatsiooni, mida teadmata ei tule dialoogi puänt välja.

Võib küll juhtuda, et mõnes märkuses esitatud lisainfo on piisavalt üldtuntud, nii et selle võiks vahest hoopis välja jätta, kuid ühtsuse mõttes on siiski kõiki nimesid kommenteeritud – välja arvatud juhul, kui esitatakse loetelusid, kus on nende peamine loetlemispõhjus välja toodud. Näiteks 5. dialoogis näitab Hermes Menippeusele muistsed iludused kätte lausega: „Aga vaata pealegi sinnapoole, paremale, kus on Hyakinthos ja Narkissos ja Nireus ja Achilleus ja Tyro ja Helena ja Leda ja üldse kõik muistsed iludused.“ Loetelus on seitse nime, kel on kõigil Kreeka mütoloogias oluline osa seoses iluga. Kuigi täpsustus aitaks lugejal antiikmütoloogiat meelde tuletada, ei ole täpsem teave siin kontekstis oluline.

Algne mõte oli esitada muud kommentaarid jooksvalt joonealuste märkustena ning nimede loetelu esitada teose lõpus – nii, et see sisaldaks siis nii üldist infot (mille poolest tegelane kuulus on; ajaloolistel tegelastel ka eluaastad) kui ka konkreetse(te) dialoogi(de) mõistmiseks vajalikku teavet. Testlugejad saidki tutvumiseks sellise faili, kuid esiteks oli joonealuseid märkusi juba siis päris palju ning teiseks tekitas selline korraldus segadust – ehkki sissejuhatuses oli toonitatud, et tegelaste kohta käiv info on leitav töö lõpust, küsisid testlugejad nende kohta teksti sees. Seetõttu tundus kokkuvõttes siiski parem kasutada ühtset süsteemi ning paigutada kõik kommentaarid kas lehekülgede alla või teose lõppu.

Kuna kommentaarid peaksid olema oma olemuselt lihtsad, kuid informatiivsed, tuli iga infokillu juures otsustada, kas see on ikka vajalik. Kuna tõlkijal oli soov teosega pakkuda midagi uut ja huvitavat nii antiigikaugetele inimestele kui lähematele huvilistele, siis jäi esialgsesse versiooni sisse ka hulk viiteid antiikautoritele. Samas on selge, et eriti just sellise

hoogsa žanriga nagu satiiriline dialoog ei sobi pidevad katkestused kuidagi kokku: kui keset anekdooti peab kogu aeg nalja tausta selgitama, ei jää huumorist enam suurt midagi kõlama.

Lõplik otsus, kas ja kui palju kommentaaride mahtu kärpida, otsustatakse koos väljaandjaga. Esialgu nõustus Loomingu Raamatukogu peatoimetaja, et kommentaarid on kindlasti vajalikud, ent kuna läbirääkimiste hetkel ei olnud veel konkreetset mahtu ette näidata, tehakse otsus siis, kui algab suurem töö teksti toimetamisega.

4. Avaldamine

Käesoleva magistriprojekti eesmärgiks oli saada valmis kommenteeritud tõlge ning saavutada kirjastusega kokkulepe teose avaldamiseks. Kuna „Surnute kõnelused“ on meelelahutuslik kerge lugemine, mis sobib hästi ka publikule, kes antiigitraditsiooni seni suuremat süvenenud ei ole, siis sai ka eesmärgiks leida kirjastus, mille kaudu jõuaks teos võimalikult paljude lugejateni. Oma lühiduse tõttu paistis formaat sobivat Loomingu Raamatukogule ning kuna töö autoril oli nendega varasemast meeldiv koostöökogemus, langeski otsus esialgu selle kasuks.

2020. aasta märtsi alguses võttis töö autor Loomingu Raamatukogu peatoimetaja Triinu Tammega ühendust ning ehkki sel ajal ei olnud veel tõlkenäidist saata, saatis pakkumist kohe huvi. Märtsi teises pooles sai toimetus teose sisu ja mahuga tutvumiseks esmase mustandi ning sestpeale oli koostööplaani juba kindel. Kuna aga aastas ilmuvate numbrite arv on piiratud ning teoseid omajagu juba järjekorras ootamas, leppisime Lukianose avaldamiseks kokku 2022. aasta esimese poole või kui vahepeal peaks mõne plaanitava numbriga kauem minema, siis kõige varem võib teos trükki jõuda 2021. aastal. Kuna mahult jääb ruumi maksimaalsest kolmiknumbrist pisut üle, ei ole välistatud võimalus avaldada ühes ka teisi sarnase ülesehitusega teoseid (nt „Jumalate kõnelused“, „Merejumalate kõnelused“ või „Hetääride kõnelused“).

Loomingu Raamatukogu toimetus on kinnitanud, et „Surnute kõneluste“ antud magistriprojekti raames valminud tõlge võib Internetis vabalt kättesaadav olla.

Kokkuvõte

Käesoleva magistriprojekti eesmärgiks oli Lukianose (2. saj pKr) teose „Surnute kõnelused“ eestikeelse kommenteeritud tõlke avaldamiseks ettevalmistamine. Tõlget raamib ülevaade Lukianose elust ja tähtsusest, erilise fookusega tema mõjust Eesti publikule tajutavas kontekstis, st teostest, mis on Lukianoselt mõjutusi saanud, on toodud välja need, mida on võimalik ka eesti keeles lugeda. Töö põhiosaga on lahutamatult seotud tõlke- ja kommenteerimispõhimõtete peatükid. Tõlkele järgneb eneserefleksioon, millest peamise osa moodustab ettetulnud tõlkeprobleemide analüüs.

Lukianose loomingu ajatust peegeldab nii magistriprojektiks valitud teos „Surnute kõnelused“ kui ka tema hilisem retseptioon. Kuigi tõlkeks valitud dialoogide aineestik pärineb antiikajast, võib paralleele tõmmata ka tänapäevaga ning kommentaaride abiga on võimalik vähemtuntud lood publikule lähemale tuua. Teiseks näitab ka Lukianose loomingust inspireeritud teoste hulk ja varieeruvus, kuidas satiirikut on renessansist alates sajandite vältel lugemisväärseks kirjanikuks peetud ning tema mõtetest innustust leitud. Varasemad tõlked eesti keelde näitavad, et ka siinmail on tema loomingut oluliseks peetud, ning kirjastuse silmapilksest huvist uue teksti vastu võib välja lugeda soosiva hinnangu jätkumist.

Kogu tõlketöö koos sinna kuuluva raamistusega osutus mõnevõrra ootamatult töömahukaks, ületades tublisti tavaliseks magistriprojektiks ettenähtud mahu. Samas annab ülevaade töö erinevatele etappidele kulunud ajast hea ettekujutuse sellest, kui palju tõlkimisele ning seda ümbritsevatele taustauuringule tegelikult võib aega kuluda – antud juhul võtsid uurimistöö, taustapeatükkide kirjutamine ning arupidamised umbes sama kaua aega, kui projekti fookuses olnud kommenteeritud tõlke ettevalmistamine. See aitab vähemalt töö autoril endal edaspidi paremini aega planeerida ning loodetavasti ka protsessi efektiivsemaks muuta.

Tõlkeprobleemide reflekteerimine näitab, kui eriilmelised on küsimused, millele tõlkijal tuleb vastus leida, alates lausepiiride paikapanemisest ja sobivaima tõlkevaste otsimisest kuni sihtkeeles väljendamatute grammatiliste nüanssideni välja. Kuigi esmapilgul võib tunduda, et tõlke kommentaaridega varustamine teeb tõlkimise lihtsamaks – saab kasutada mõisteid, mis tavalugejale ehk nii tuttavad ei ole ja need joonealuses märkuses arusaadavaks teha ning kasutada ka üldiselt vähem selgitavat tõlget – siis tegelikult võib kommenteerimisprotsess ise samuti aeganõudev ning kompromissirikas olla. Kuna põhirõhk peab jääma tekstile, mitte kommentaaridele, siis ei tohi märkusi olla liiga palju, ent samas tuleb kindlustada, et lugejal oleks teksti mõistmiseks vajalik info.

Tööd erinevate antiikautoritega ning sealhulgas Lukianosega jagub veel küll: kokku umbes 70 kindlasti Lukianose kirjutatud teosest on seni eesti keeles tervikuna ilmunud vaid kolm (või neli, kui arvestada ka kaudtõlget), katkendeid on avaldatud veel kolmest ning käsikirja kujul ootab oma edasist saatust viis teost. Jääb üle loota, et järgmise uue tõlke ilmumiseni läheb vähem aega, kui senisest möödas on.

Bibliograafia

- Allinson, Francis Greenleaf. 1926. *Lucian, satirist and artist*. Boston, Mass.: Marshall Jones company.
- Anonüümne tõlkija. 1940ndate teine pool. *Lukianos, Charon; Platon, Pidasöök; Homerose, Ilias (katkendid)*. KHO tulme nr 2020:6.
2016. *Antiigiakadeemia: tõlkimise kunst II osa - Lukianos "Tõelised lood"*. 16. 03. Kasutatud 25. 05. 2020. a. <https://www.ut.ee/et/uritused/antiigiakadeemia-tolkimise-kunst-ii-osa-lukianos-toelised-lood>.
- Babich, Babette. 2011. „Nietzsche’s Zarathustra and Parodic Style: On Lucian’s Hyperanthropos and Nietzsche’s Übermensch.“ *Diogenes* 58 (4): 58–74.
- Bartley, Adam. 2005. „Techniques of Composition in Lucian's Minor Dialogues.“ *Hermes* 133. Jahrg., H. 3: 358–367.
- Bekker, Immanuel, toim. 1854. *Suidae Lexicon*. Berolini, typis et impensis G. Reimeri. Kasutatud 25. 05. 2020. a. <https://archive.org/details/suidaelexiconexr00suid/page/668/mode/2up>.
- Bradbrook, M. C. 1979. *Shakespeare and Elizabethan Poetry: A Study of His Earlier Work in Relation to the Poetry of the Time*. Cambridge University Press.
- Campell, Brian, ja Lawrence A. Tritle. 2013. *The Oxford Handbook of Warfare in the Classical World*. Oxford University Press.
- Christidis, A.-F., Maria Arapopoulou, ja Maria Chrite. 2007. *A History of Ancient Greek: From the Beginnings to Late Antiquity*. Cambridge University Press.
- Dali, Salvador. 1999. *Geeniuse päevik*. Tõlkinud: Sirje Keevallik. Kunst.
- Fowler, Henry Watson, ja Francis George Fowler. 1905. *The Works of Lucian of Samosata: Complete with Exceptions Specified in the Preface - Vol. 1*. Oxford at the Clarendon Press.
- Frye, Richard N. 1992. „Assyria and Syria: Synonyms.“ *Journal of Near Eastern Studies* (The University of Chicago Press) Vol. 51, No. 4: 281–285.
- Graves, Robert. 2010. *Kreeka müüdid I*. Tõlkinud: Triinu Pakk. Tänapäev.
- . 2014. *Kreeka müüdid II*. Tõlkinud: Triinu Pakk. Tänapäev.

- Hall, Jennifer. 1981. *Lucian's Satire*. New York: Arno Press.
- Harmon, Austin Morris, toim. 1913. *Lucian Volume I*. Cambridge: Harvard University Press.
- Harmon, Austin Morris, toim. 1921. *Lucian Volume III*. Harvard University Press.
- Harrison, Juliette. 2013. *Dreams and Dreaming in the Roman Empire: Cultural Memory and Imagination*. Bloomsbury Academic.
- Hermans, Theo. 2010. „The Translator's Voice in Translated Narrative.“ rmt: *Critical Readings in Translation Studies*, – Mona Baker, 193–212. Routledge.
- Highet, Gilbert. 2015. *The Classical Tradition: Greek and Roman Influences on Western Literature*. Oxford University Press.
- Issakov, Sergei. 1970. „Sada aastat G. F. Tsereteli sünnist: Antiikmaailma tundja ja tutvustaja.“ *Edasi*, 29. 03. 1970: 3.
- Kaer, Krista, Triinu Pakk, Triin Tael, ja Aet Varik, intervjuueeris Jan Kaus. 2014. „Ülemaailmne haare ja lokaalsed jäljed: Vestlusring ingliskeelse kirjanduse tõlkimisest eesti keelde.“ *Tõlkija Hääl II*. Tallinn: SA Kultuurileht. 10–22.
- Kaju, Katre. 2003. „Wilhelm Süssi pilt Karl Morgensternist kui õpetajast ja õpetlasest.“ rmt: *Kakssada aastat klassikalist filoloogiat Eestis*, – Ivo Volt, 67–76. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kalitan, Damian. 2012. „In Search of the Sorcerer's Apprentice: between Lucian and Walt Disney.“ *Journal of Education Culture and Society* No. 1: 94–101.
- Kilburn, K., toim. 1959. *Lucian Volume VI*. Harvard University Press.
- Kleis, Richard, toim. 1983. *Antiigileksikon 1*. Tallinn: Valgus.
- Kleis, Richard, toim. 1983. *Antiigileksikon 2*. Tallinn: Valgus.
- . 1980. *Antiikkirjanduse ajalugu*. Tallinn: Valgus.
- Laanes, Rudolf. u 1940. *Tõelised lood*. EKLA f. 56, m. 194.
- Lukianos. 1970. *Timon ehk inimestevihkaja*. Tõlkinud: Paul Kees. Tallinn: Eesti Raamat.
- MacLeod, Matthew Donald, toim. 1961. *Lucian Volume VII*. Harvard University Press.

- MacLeod, Matthew Donald, toim. 1987. *Luciani Opera. Tomus 4, Libelli 69-86 / recognovit brevis adnotatione critica instruxit M. D. MacLeod*. Oxford: Oxford University Press.
- Mäkisalo, Jukka. 2012. „Meta-theoretical Analysis of the Empirical Use of the Concepts Domestication/Foreignisation.“ rmt: *Domestication and Foreignization in Translation Studies*, – Hannu Kemppanen, 63–77. Berlin: Frank & Timme.
- Marsh, David. 1998. *Lucian and the Latins: humor and humanism in the early Renaissance*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Näripä, Neeme. 2020. „Lucian’s indecency: too much for a Soviet reader.“ rmt: *Hortus Floridus*. Tartu Ülikooli Kirjastus (ilmumas).
- Nesselrath, Heinz-Günther. 2005. „Lucian.“ rmt: *Brill's New Pauly, Antiquity, Volume 7 (K-Lyc)*, – Helmuth Schneider ja Cancik Hubert, 836–845. Boston: Brill.
- Nida, Eugene Albert ja Charles Russell Taber. 1969. *The theory and practice of translation*. Leiden: E. J. Brill.
- Nurkse, Rein. 1962. „Teretulnukad teistest keeltest.“ *Keel ja Kirjandus* 3: 185–191.
- Õim, Asta, toim. 2000. *Fraseoloogiasõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Kasutatud 25. 05. 2020. a. <http://www.eki.ee/dict/frs/>.
- Ojamaa, Ott. 2010. „Kümnenda muusa muresid II (1970).“ rmt: *Armastus seaduslikus abielus*, – Ott Ojamaa, 72–91. Ilmamaa.
- Päewaleht*. 1923. „Teater ja muusika. Prantsuse muusika pidulik kontsert.“ 11. 03. 1923. Kasutatud 08. 05. 2020. a. <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=paevalehtew19230311.2.13>.
- Päll, Janika, koost. 2006. *Vanakreeka kirjanduse antoloogia*. Tallinn: Varrak.
- Päll, Janika ja Märt Tänava. 2019. *M. Tänava ja J. Pälli vestlus*. 21. 10. 2019.
- Relihan, Joel C. 1987. „Vainglorious Menippus In Lucian's "Dialogues of the Dead".“ *Illinois Classical Studies* Vol. 12, 1 (Spring): 185–206.
- Richter, David. 2005. „Lives and Afterlives of Lucian of Samosata.“ *Arion Third Series*, Vol. 13, No. 1 (Spring - Summer): 75–100.
- . 2017. *The Oxford Handbook of the Second Sophistic*. Oxford: Oxford University Press.

- Riismaa, Kaur. 2010. *Timon*. Käsikiri autori valduses.
- Robinson, Christopher. 1979. *Lucian and his Influence in Europe*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Russell, Donald. 1986. „The Arts of Prose: The Early Empire.“ rmt: *The Oxford History of the Classical World*, – John Boardman, Jasper Griffin ja Oswyn Murray, 653–676. Oxford: Oxford University Press.
- Sturrock, John. 2010. „Writing between the Lines: the Language of Translation.“ rmt: *Critical Readings in Translation Studies*, – Mona Baker, 49–64. Routledge.
- Sütiste, Elin. 2018. „Tõlkija peab...“: nõudmised ilukirjandusliku proosa tõlkijale. 20. 11. 2018. Kasutatud 25. 05. 2020. a. <https://kultuur.err.ee/878479/tolkija-peab-noudmised-ilukirjandusliku-proosa-tolkijale>.
- Tamm, Epp. 1992. *Vanakreeka keele õpetus I*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Tõlkevõistlus 2020*. Kasutatud 25. 05. 20. a. <http://www.ekl.ee/tolkijad/sundmused-koolitused/tolkevoistlus/>.
- Torpats, Ülo ja Kaalep, Ain, koost. 1964. *Kreeka kirjanduse antoloogia*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Tronski, Jossif Moissejevitš. 1949. *Antiikkirjanduse ajalugu*. Tõlkinud: J. Kurfeldt. Tartu: Teaduslik kirjandus.
- Wegenast, Klaus. 1964. „Lukianos.“ rmt: *Der Kleine Pauly*, – Konrat Ziegler ja Walther Sontheimer, 772–777. Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag.
- Дератани, Н. Ф., ja Н. А. Тимофеева. 1965. *Греческая литература*. Просвещение.

Summary

This master project titled „Lukianose teose „Surnute kõnelused“ eestikeelse kommenteeritud tõlke ettevalmistamine“ („Preparation of the commented Estonian translation of Lucian’s *Dialogues of the Dead*“) contains a new Estonian translation of Lucian’s (2nd century AD) satirical dialogue *Dialogues of the Dead* (*Dialogi Mortuorum*) which is ready for sending to the publisher. As a supporting framework, the translation is accompanied with an overview of Lucian’s life and influence as well as his satirical dialogues and *Dialogues of the Dead* in particular, and explanation of the main used translation strategies. The translation is followed by self-reflection where the author gives an insight into the process and the main challenges she faced during the process.

The author of the thesis found including an overview of Lucian’s life and influence important because it helps to understand the motivation of the translated text and maybe give an idea why (if at all) are Lucian’s works still important. The main focus is on Western Europe (notably Italy, France, Germany and Great Britain) and especially in connection to Estonia.

The translation is based on the IV volume of collected works of Lucian in the Oxford Classical Text series (*Luciani Opera. Tomus 4, Libelli 69-86*, 1987). This edition follows *Vaticanus Graecus 90* i.e. Γ manuscript tradition, which belongs to the so-called γ -family. The differences in manuscripts are not marked and the only reference to other traditions is the alternative numbering in parentheses.

In the self-reflection the author gives also an overview of how much time did every part of the project take (namely interlinear translation, elaboration of the translation, research, getting agreement for publishing, writing theoretical overview, writing comments, writing self-reflection, discussions with supervisor, formatting). It turned out that translating and commenting itself took roughly half of the total project time. It was not measured separately how big part of the research was connected to the translation and comments directly and how much to Lucian and the theory of translation but it still gives an interesting overview of the translator’s workload, especially as many translations need a foreword from a specialist as well.

The chapters about the different challenges met during translation process give an insight what kind of choices translators have to make. These are presented as separate groups, including lexical, morphological-syntactical, and stylistic problems and the question how to relate the translation to the previous literary tradition. Although many individual cases needed a bit more

attention, the hardest thing throughout the text for a beginner translator was to let go of the original and create the same (but still not the same) text with the means of the Estonian language. It took time to find a balance between being too attached to the original and going too far from the original (and occasionally it might still not be in perfect balance).

As a result of the project is a commented translation, a short overview about commenting process and its main concerns has been added. Due to the high number of historical and mythological characters in the text and the stories that Lucian's wit is based on, the number of comments is also high. However, it will be discussed with the publisher how big part of it will be included. It is surely easier to delete unnecessary content later, rather than redo the research.

There are in total at least 70 extant works from Lucian, from which only three are fully published in Estonian; another three are partly published and five are preserved as a manuscript. Even after adding Dialogues of the Dead into the list of published Lucian's translations in Estonian, there is still a lot of work to do. Let us hope that there are fewer years to the next published translation than from the last one.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina,

Marilyn Fridolin (sünnikuupäev 19.11.1992.),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Lukianose teose „Surnute kõnelused“ eestikeelse kommenteeritud tõlke ettevalmistamine“

mille juhendaja on Janika Päll,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Marilyn Fridolin

25.05.2020.